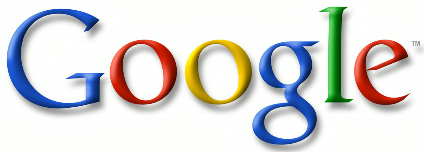
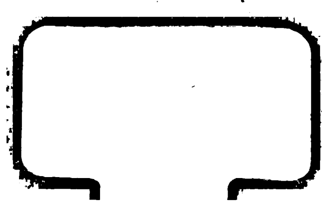

Google

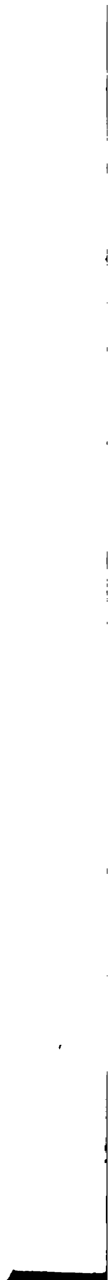

NYPL RESEARCH LIBRARIES
3 3433 07586731 1

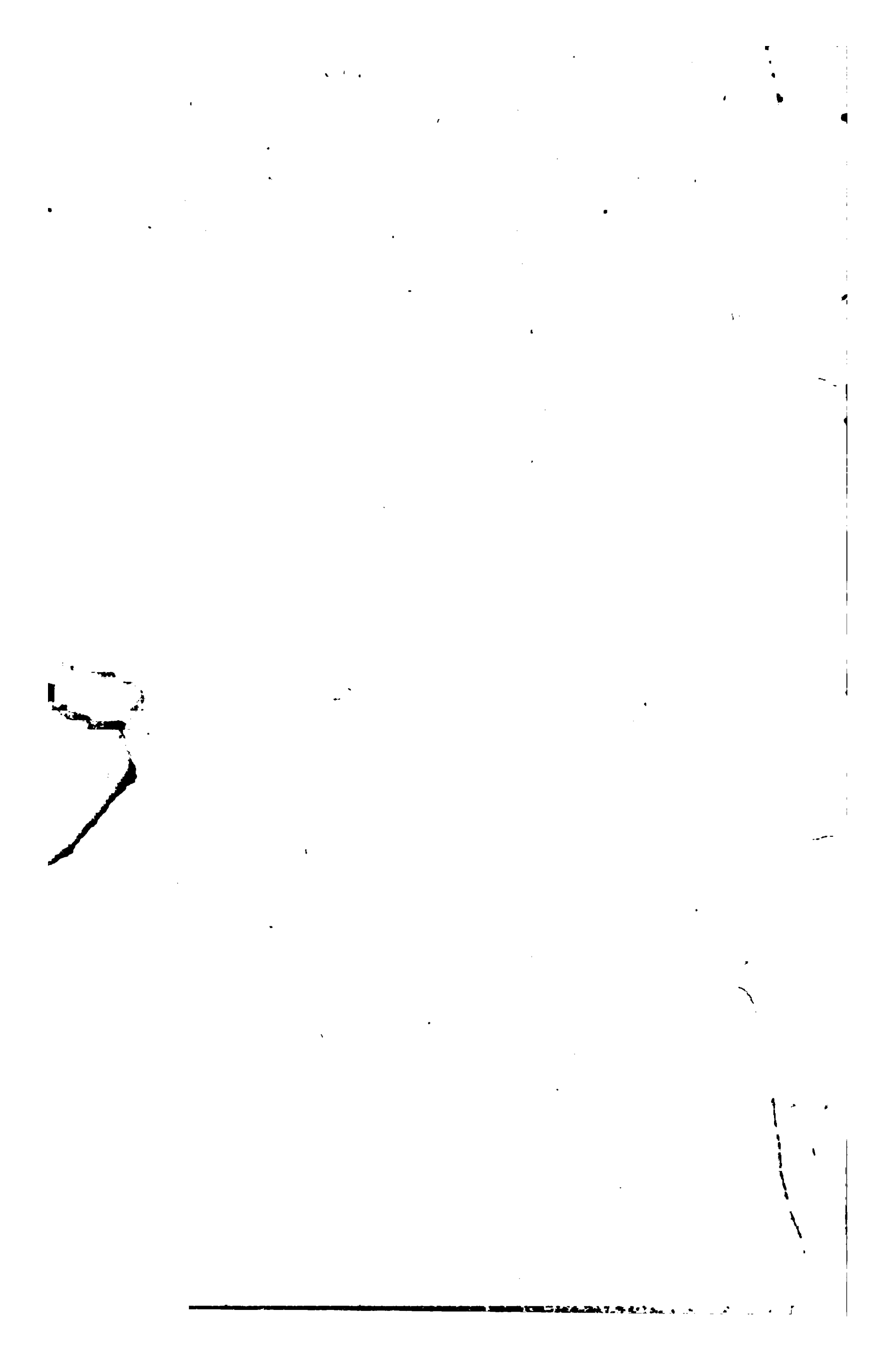

TJENSTEQVINNANS SON

AF

AUGUST STRINDBERG.

III. I RÖDA RUMMET.

TJENSTEQVINNANS SON

AF

AUGUST STRINDBERG.

III. I RÖDA RUMMET.

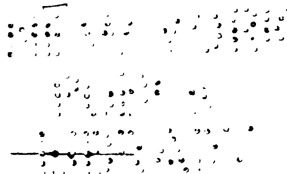
I RÖDA RUMMET.

EN SJÄLS UTVECKLINGSHISTORIA

(1872—1875)

AF

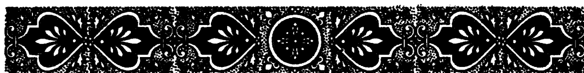
AUGUST STRINDBERG.

STOCKHOLM.
ALBERT BONNIERS FÖRLAG.

TREDJE TUSENDET.

STOCKHOLM.
ALB. BONNIERS BOKTRYCKERI 1887.

1.

Hos de missnöjda.

(1872.)

När Johan kom till Stockholm började han att låna pengar till ett rum, hvilket skulle vara beläget på Ladugårdslandet. Intrycksmenniska redan nu till ytterlighet valde han denna stadsdel af den orsak, att barndomens första-maj-promenader alltid gått dit; och Storgatan hade särskildt något af feststämning i sig. Dertill mynnade den snart ut till Djurgården, som blef hans promenadplats. Kasernerna med deras trummor och trumpeter hade något upplifvande, och närheten af sjön öppnade fria utsigter. Der var luftigt och ljust. När han om morgnarne tog sin promenad, hade han att välja vägarne alltefter

som hans stämning var. Trist och nedslagen gick han den skuggiga Sirishofsvägen; glad tog han af åt slätten till Manilla, der det paradisiska Rosendalslandskapet afmålade njutningslystnad och vällust; förtviflad och skygg drog han ut på Ladugårdsgärdet, der ingen menniska störde hans samtal med sig sjelf och hans böner till Gud. Ibland, när hans själ befann sig i tumult, kunde han stanna en lång stund vid korsvägen ofvanför Djurgårdsbron, villrådig hvilken väg han skulle välja. Då slet det i honom såsom om många makter dragit åt hvar sitt håll.

Hans rum var mycket tarfligt och saknade utsigt. Det luktade fattigdom såsom hela huset, hvars enda ståndsperson var vicevärden, en poliskonstapel.

Han började sin verksamhet med att måla; af behof att se sina simmiga känslor taga form, kanske också för att få ett handgripligt sätt att uttrycka dem på, ty de små gnetiga bokstäfverna på papperet lågo der döda och kunde ej så öppet och i ett slag visa honom för sig sjelf. Han hade ingen tanke på att bli målare, utställa i konstföreningen, sälja taflor eller dylikt. Att gå till staffliet var som att sätta sig och sjunga. Samtidigt återknöt han bekantskapen med sin vän bildhuggaren, hvilken införde honom i en krets af unga målare, alla missnöjda med akademien och de föråldrade metoderna, af den grund att dessa icke mer

tillfredsstälde dem, eller icke kunde uttrycka tidens dunkla halfdrömmar. Det var nemligen vid denna period som Wahlberg lemnat Düsseldorfferskolans idealism och inträdt i efterromantikens stämningsmåleri, företrädt i Paris af Corot och Rousseau. Det var ett öfvergångsstadium och egentligen en anakronism, beroende på att Corot ej vann anhang förrän efter sin död, hvilket förorsakade ett bakslag i verklighetsriktningen. Dessa unga målare voro fullständiga efterromantici utom i den punkten, att de sökte sanning i färgen. Hade de ej haft den moderna tekniken skulle de ha varit Fahlcrantz' lärjungar. De bibehöllo ännu Bohême-typen; ty så sent kommo de stora böljornas strandsvall till nordens aflägsna kuster. De buro långt hår, slokiga hattar, bjerta halsdukar och lefde som foglarne under himmelen. De läste och anförde Byron, och drömde om oerhörda dukar med ämnen så stora, att ingen atelier ännu var bygd för att kunna rymma dem. En bildhuggare hade gjort upp med en norrman, att de ur Dovre fjäll skulle hugga ut Dovregubben; en målare skulle måla hafvet, bara släta hafvet, men med så stor horizont, att man skulle se jordens rundning och vattenlinien sålunda gå i en konvex kurva.

Detta slog an på Johan. Man skulle måla sitt inre och icke gå och rita af stockar och stenar, som ju voro betydelselösa i sig sjelfva,

och endast genom att passera det förnimmande och kännande subjektets smältugn kunde få någon form. Derför studerades ej ute, utan man målade hemma ur minnet och med fantasien. Johan målade alltid hafvet, med kust i förgrunden; vresiga tallar, några nakna skär längre ut, en hvitmålad båk, ett sjömärke, en prick. Luften var mest mulen, med en svag eller stark ljusöppning i horizonten; solnedgångar eller månsken; aldrig klart dagsljus.

Men ur detta drömlif vaknade han snart; dels väckte honom hungern, dels erinrade han sig verkligheten, som han ju sökt opp för att rädda sig från drömmarna.

Hur hade den svenska samtidens verklighet utbildat sig under de år Johan sysslat med Thorvaldsens brödbekymmer och Hellas' eröfring af Macedoniern? Genom vallagen af 1865 hade bondeståndet inträngt i de nya kamrarne och der bildat majoritet med ett program samt konstituerat sig som politiskt parti. Man har obetänkt nog velat förneka landtmannapartiet karakteren af att vara parti, och menat sig förringa dess värde genom att kalla det en fraktion. Bönderna voro en homogen fraktion af befolkningen, de voro nationen nästan, och derför låg något mycket berättigadt i att denna naturliga grupp slöt sig samman till ett parti med flertalsintressen af största vigt för hela landet. I parti ensamt ser man

vanligen ett sammanslående af antingen någras enskilda intressen, hvilka icke allenast icke gagna landet i sin helhet, utan snarare motverka dess förkofring, eller ett teoretiserande meningssällskaps sammangaddning till framdrifvande af meningen. Exempel på ett parti, som icke är någon fraktion, är intelligenspartiet, som arbetat för sina sysslors och sin maktställnings bibehållande och sina hugskotts genomdrifvande.

Strax när landtmannapartiet stod under bildning 1867 hade det framträdt såsom ett demokratiskt sådant och utfärdat ett program, som endast var korollariet af parlamentsreformen eller det sammas sättande i verket. Adeln var afskaffad såsom sjelfskrifvet stånd, men feodalväldets (ty det har verkligen funnits en art af sådant i Sverige) gamla ekonomiska förmånsrätter qvarstodo. En sådan var skattefrihet eller skattelindring på frälsejord. Bönderna, som mest egde »icke-privilegierad» jord, ville ha en skattejemkning, och det var mycket billigt. Men då upphäfdes ropet på egoism, liksom icke all sträfvan vore egoistisk. Faran i detta fall var dock icke så stor, då böndernas egoism var af det berättigade slaget, emedan den gagnade flertalet och hela landet. Köpmansståndet skulle allra minst ropat på egoism, då en lindring i bondens skattebördor skulle fram-

kallat en stor hop köpare, hvaraf äfven industrien haft sitt gagn.

Partiet uppträdde äfven med demokratiska fordringar på reformer i andra afseenden såsom: skolväsendets ombildning, frihandelns erkännande »i princip», sparsamhet i statsutgifter, förenkling i förvaltningen, bättre lagskipning samt utsträckt rösträtt vid kommunala val med mera. Det var sålunda icke något reaktionärt parti den tiden.

Men icke nöjda med halfva steg, passade de »alltid missnöjda» tillfället medan sinnena voro varma och bildade sällskapet *De nyliberala.* Dess program utfärdades 1868 och gafs i tryck genom tvenne förträffliga broschyrer. »Hvad vilja De Nyliberale» (af Hultgren) och »Hvad folket väntar af den nya representationen» (af Hedin). Det nyliberala partiets program, uppsatt i Hultgrens broschyr, är ett mönsterarbete. Det innehåller alla de omskapningsförslag, som i ordning skulle genomförts innan de nya socialistprogrammen frampressades. Der funnos tidsenliga och möjliga reformförslag och i vederbörlig ordning, icke alla på en gång. Faran med våra dagars reformarbete är att förslagen hagla ner utan ordning, så att det ena kommer efter, der det skulle gå före, och tvärtom, såsom då man vräker in qvinnofrågan innan man utrangerat det gamla patriarkatsamhället, inkastar qvinnan i mannens arbets-

marknad innan man befriat mannen från äktenskapets och barnförsörjningens skyldigheter, och då man vill släppa in flickorna i statens läroverk för gossar innan man ombildat dessa läroverk.

Det rigtigaste i partiets program var, att det ville förverkliga de teorier, som reformen innebar. Man hade redan 1864 fått kommunal sjelfstyrelse på papperet. Landstingen, som inneburo fröet till decentralisation, hade genom landshöfdingens veto blifvit ett slags regeringsbyråer. De nyliberala fordrade landstingens frigifvande och den kommunala rösträttens utsträckning. Men de begärde äfven allmän rösträtt till kamrarne, riddarordnarnes afskaffande, tjensters indragning, inskränkning i konungens makt inom den vigtiga ekonomiska lagstiftningen, landshöfdingeembetenas afskaffande, indragning af presidenters, biskopars och generaldirektörers embeten, statens skiljande från kyrkan, civiläktenskaps införande, folkskolans ersättande af de två nedre klasserna i elementarläroverken, undervisningens ombildning, försvarets ordnande efter grundsatsen allmän värnepligt och mera. Här fans allt, som då begäras kunde, och mera till, och hade man fasthållit och i samdrägt arbetat på programmets utförande steg för steg skulle mera vunnits än med alla dessa språng förbi ini framtiden. Men svensken är något fantast och icke handlingsdugtig,

derför trodde han reformerna färdiga, när de voro utdiskuterade. Att diktarne lupo i förväg, trötta på de aldrig förverkligade planerna, var naturligt, och de ha ju rättighet att röra sig i fantasier, men att de politiska männen släppte taget, var mera klandervärdt, om de ens rådde för den vanmagt, som öfverföll alla vid åsynen af ett stillastående, som slutade med tillbakagång. Hedins kommentarier till programmet voro förkrossande, och de kunna och böra läsas om än i dag af den som vill se huru långt tillbaka det gått med svenska framåtskridandet. Brefven sluta med en djerf sats, som nu kanske skulle bli föremål för åtal eller anses som vanvettig af de slughufven, som tro sig ega de vises sten i byxfickan.

»Vi äro således ense om,» slutar han, »att *la monarchie c'est une affaire de la liste civile.* Frågan är då blott den, om man har råd att kosta på sig tillfredsställandet af denna romaneskt-politiska fantasi.»

Om allt detta hade Johan intet begrepp. Han visste endast, att bönderna kommit till makten, att de förklarat borgerskap och embetsmän krig och att man i Upsala hatade dem. Och nu skulle han sjelf träda in i de stridförandes led och angripa det gamla samhället. De enda kunskaper han medfört från Upsala, hvilka kunde vara till direkt bruk, var den lilla statskunskap han studerat. Hvad hjelpte här astro-

nomi, filologi, estetik och latin och kemi. Landets grundlagar och kommunallagar hade han reda på, men politisk ekonomi, kamerallagfarenhet, juridik, icke alls.

När han nu skulle söka sig en lämplig tidning för sin verksamhet, föll det honom icke in att begagna sina gamla förbindelser med Aftonbladet, utan tog han fatt i en liten nybörjande aftontidning, som gick för att vara radikal och som utgått från Nyliberala Sällskapet. Redaktören hade mottagning på La Croix's café, och der infördes Johan i tidningsmäns sällskap. Han kände sig främmande ibland dem. De tänkte icke som han, föreföllo obildade, som de ock voro; sqvallrade mera än de talade om vigtiga händelser. De sysslade med verkligheten visserligen, men dagens lilla nyhet var dem mera än dagens och tidens stora fråga. De sade fraser och tycktes icke beherska de ämnen de skrefvo om. Han var för mycket universitetsaristokrat mot sin vilja för att kunna sympatisera med dessa demokrater, som icke valt sin bana, utan som de flesta, kastats in på den. Luften föreföll hans idealistiska sinne qväfvande och han gick icke på mottagningen mer, sedan han fått sitt ärende uträttadt och anmodats skrifva i tidningen.

Så debuterade han som konstkritiker. Det var Winges Thor med Jättarne och Rosens Erik XIV och Karin Månsdotter det gälde.

Den unge kritikern ville naturligtvis visa sina kunskaper och hade bara sådana ur kollegier och böcker. Derför blef kritiken öfver Winge en lofsång. Ämnet såsom nordiskt och i stora stilen utgjorde föremålet för betraktelsen, hvilket högeligen ogillades af målarne, som ville att man bara skulle se till huru det var måladt. På Rosens Erik XIV anlade han sin monomanistiska synpunkt: aristokratisk eller demokratisk, och klandrade den orättvisa uppfattningen af Göran Persson, hvilken han i sin uppbrända tragedi Erik XIV framstält såsom en adelshatare och folkets man. Nerstigen från sin höjd såsom lofvande student, författare och kunglig protégé, ner till den då mindre aktade tidningsskrifvarklassen började han åter känna med de lägre klasserna. Sedan man på redaktionen utstrukit lärdomsgrannlåterna trycktes artiklarna. Redaktören förklarade, att de voro pikanta, men bad författaren lägga sig vinn om att få dem mera lättflytande. Han hade icke ännu fått in tidningstilen, »frasen», som redaktören uttryckte sig.

Derpå anlade Johan en artikelserie, som under namn af *Perspektiv* anstälde betraktelser öfver sociala och ekonomiska frågor. Här gjorde han anfall på studenteriet och klassbildningen, det förderfliga mångläseriet och de studerandes olyckliga ställning. Som arbetarfrågan ännu icke var brännande, vågade han

göra en jemförelse mellan en studerad persons och en arbetares utsigter i lifvet, hvarvid han fann arbetarens lott lyckligare, emedan denne med bibehållen helsa kunde börja försörja sig vid aderton år och få gifta sig vid ett par och tjugo, under det den studerade ej förr än efter trettio kunde tänka på äktenskap och bergning. Han rekommenderade som botemedel studentexamens afskaffande, såsom Jaabæk redan gjort i Norge, universitetets flyttning till hufvudstaden för att bereda studenterna tillfälle till utkomst under studietiden, och han anförde exempel från nutidens studenter i Athen, hvilka drefvo ett handtverk jemte studierna. Allt detta var han på det klara med redan 1872, och ändock mottogs tolf år senare hans framställningar i ämnet såsom hugskott, skakade ur armen för stunden.

Samtidigt sökte han sig in i en ny liten illustrerad tidning för fruntimmer och fick skrifva biografier och noveller. Damerna voro mycket älskvärda, men läto honom arbeta väl strängt och skickade honom ärender. När han tillbragt ett par dagar med att gå omkring på besök, dyka igenom ett förlagsmagasin i Katarina församling, läsa den biograferades romaner (i tre, fyra delar), gjort undersökningar i Biblioteket, sprungit till tryckeriet, och slutligen med omsorg skrifvit ned sina spalter, sättande in personen i fråga i tidsbelysning, analyserande

hennes uppkomsthistoria, så hade han för hela arbetet femton kronor. Han räknade ut att det per timme var mindre än hvad ett stadsbud hade i inkomst.

Litteratörens bana gaf ett hårdt bröd, och att alla andra litteratörers varit lika hård förbättrar icke saken. Men yrket åtnjöt stor missaktning, och Johan kände, att han i socialt anseende stod under bröderna, under sina vänner köpmännen, och under aktörerna, ja, under folkskolelärarne.

Litteratörerna förde en underjordisk existens. De hade inga namn, men de skrefvo Vi och talade såsom med Guds nåde; de hade menskors väl eller ve i sin hand, då striden om tillvaron, numera civiliserad, fördes med det sociala anseendet. Huru hade samhället kunnat afstå en sådan fruktansvärd makt åt friskaror och utan några garantier? Ja, men hvad hade man för säkerhet om lagstiftarnes förmåga och insigt i riksdagen, i ministèren, på tronen? Ingen alls! Det var sålunda jemnt spel. Men det var dock två klasser af tidningar: de som ville bevara samhället med dess lyten, de konservativa, och de som ville förbättra det alltid bristfälliga samhället, de liberala. De förra åtnjöto ett visst anseende, de senare intet alls. Johan gick af instinkt med de senare och han kände huru han behandlades såsom hvars mans niding, i det närmaste. Liberal tidningsman

och skandalskrifvare var ungefär ett. I hemmet hade han hört den vedertagna satsen, att »ingen var hederlig karl, som icke stått i Fädernes-landet». På gatan hade han blifvit påvisad en bandittyp med neddragen hatt och ett knifs-hugg mellan ögonen, och man hade sagt: der går litteratören X. På La Croix hade han känt sig illa till mods bland de nya embets-bröderna, han visste ej hvarför, och han valde likafullt deras mindre aktade krets. Valde han? Man väljer icke sina drifter, och det är icke någon dygd att vara demokrat, när man känner hat till öfverklassen och saknar lust att vara med den.

Sitt umgänge hade han deremot bland ar-tisterna. Det var en sällsam verld deras. Det fans så mycket natur hos dessa menskor, som sysslade med konsten. De klädde sig illa, bodde såsom inhyseshjon, — en af dem bodde tillsammans med och i samma rum som en gårds-dräng — åto hvad de kommo öfver; de kunde knappt läsa innantill, och stafning var dem okänd, men ändock talade de som bildade, ja, de hade sjelfständiga synpunkter och tänkte stundom skarpt, alltid obesvärade af dogmer. En hade vaktat gäss för fyra år sedan, en annan hade fört släggan, en tredje hade varit bonddräng och gått efter dyngkärran, en fjerde hade varit gardist. De åto med knifven och torkade sig på rockärmen, saknade näsdukar

och gingo i en rock om vintern, men ändock kände Johan sig hemmastadd med dem, oaktadt han de sista åren endast umgåtts med förmögna och bildade ynglingar. Det var icke derför att han var dem öfverlägsen, ty det erkände de icke, och det var ej lönt komma med böckerna mot dem, ty de togo inga auktoriteter. Hans tvifvel på böckerna, åtminstone läroböckerna, vaknade nu upp, och han började till och med misstänka att de gamla böckerna skadat en nytidsmenniskas tankeverksamhet. Och detta tog den fulla visshetens karakter när han träffade på en af bandet, som af alla ansågs vara snillet.

Det var en trettio-årig målare, som varit bonddräng, men kommit upp till akademien för att bli artist. Efter att ha tillbragt några år vid målarskolan hade han funnit konsten otillräcklig såsom uttrycksmedel för sina tankar och lefde nu på ingenting, sysselsättande sig med att tänka öfver tidens stora frågor. Med dålig folkskolebildning hade han kastat sig öfver de nyaste böckerna, och, sålunda började der Johan slutat, hade han försprånget. Det var samma skilnad mellan Johan och honom, som mellan en matematiker och en styrman. Den förre kunde räkna ut logaritmerna, men den andra kunde begagna dem till att manövrera med. Men Måns var derjemte kritiskt anlagd och tog icke böckerna på god tro, utan

han kalfatrade dem och hade icke något schema, efter hvilket hans hjerna tänkte, intet färdigt system, under hvilket hans tankar voro bundna, utan han tänkte fritt, sökte, sofrade och behöll endast hvad som han fann fullvigtigt. Friare från passioner än Johan, kunde han draga slutledningar hänsynslöst äfven om de gingo emot hans önskningar och intressen, naturligtvis med inskränkningar såsom alltid, och klok som han var och måste vara för att kunna bogsera sig fram från djup underklass visste han äfven att förtiga sådana slutledningar, som, uttalade högt och på orätt ställe kunde skada honom.

Vid sin sida såsom litterat rådgifvare hade han en telegraf-assistent, hvars kunskaper Måns visste begagna bättre än deras egare, ty denne hade icke ett så lifligt ingenium, oaktadt han genom sin språkkännedom egde nycklarne till de tre stora kulturländernas litteratur. Passionslös och medveten, med en stark beherskning af sina lidelser, stod denne deremot öfver och utom det hela, betraktande och småleende åt tankarnes fria spel, hvilka han åsåg som man ser på ett konstverk, njutande, men med visshet om att det ändå till sist bara är en illusion.

Med dessa två hade Johan sina fredliga duster. Måns kunde han hänföra och narra med sig långa stycken, när han kastade upp sina planritningar till framtidens menniska och sam-

hälle, men när han så i bilder och målningar med passion och fantasi hissat upp sin åhörare väl långt, så tog denne fram sin loupe och han såg genast remnan, der knifven skulle sättas, och så skar han till. Johan blef då otålig och slog ifrån sig.

— Du är så småaktig, — sa han — och skall alltid hugga fast på en detalj.

Men då befans ibland, att den der detaljen var premissen, med hvars utskärning hela den granna konklusionen störtade samman. Johan var alltid diktaren och hade han fått gå fram obehindradt på den vägen skulle han kanske kommit långt. Diktaren får tala till punkt sjelf, som presten, och det är en behaglig position. Han ramlar på utan att bli afbruten, och derför kan han öfvertala om icke öfvertyga.

Det är genom dessa tvenne olärde som Johan får reda på en filosofi som Upsala icke kände. Under samtalens gång vädjade motståndarne esomoftast till en okänd auktoritet, som de kallade *Buckle*. Johan tillbakavisade en sådan auktoritet, som icke var presenterad i Upsala. Men namnet återkom och förföljde honom, så att han slutligen bad att få låna den der boken. Han fick den.

Verkan af läsningen blef den, att Johan ville ställa bekantskapen med densamma såsom en propylé till sitt medvetna lif. Detta var den nakna, klara sanningen. Så här skulle

det vara och så var det. Menniskan lydde under naturlagarne såsom alla andra organiska varelser; alla så kallade andliga egenskaper hvilade ytterst på ett materielt underlag, och den kemiska frändskapslagen var lika andlig som själarnes sympati. Hela den spekulativa filosofien, som ville inifrån stifta lagar, var blott en bättre teologi, och hvad värre var en inqvisition, som i personliga system ville intvinga verldsprocessens rika mångfald. Inga system, var Buckles lösen. Tviflet är vishetens begynnelse, tviflet är undersökning, och tviflet endast har fört anden framåt. Sanningen som sökes är endast upptäckten af de i naturen inneboende lagarne. Veta är det högsta, sedlighet endast ett tillfälligt sätt att uppföra sig, beroende på det särskilda samhällets öfverenskommelser. Endast kunskapen kan göra menskligheten lycklig, och de enfaldiga eller okunniga göra bara skada eller onytta med sin sedlighetssträfvan, sin välgörenhet, sitt skydd.

Så kommo konseqvenserna. Den himmelska kärleken, hvars resultat är äktenskapet, är till detta sitt resultat bundet af sådana yttre förhållanden som spanmålsprisen; sjelfmorden af arbetslönerna; religionerna af naturscenerierna, klimatet, jordmånen.

Sinnet var förberedt att mottaga de nya lärorna, och de gjorde sitt intåg. Johan hade alltid sökt fotfäste på jorden och hvarken poe-

lade emot. Men hans själ var en sanningssökares och han bäfvade icke för motsägelsernas afgrund, helst Buckle aldrig sagt sig ha funnit sanningen, och sanningen var ett relativt, som kunde ligga på båda sidorna. Tviflet, kritiken, undersökningen var hufvudsaken och det enda gagnande, ty det lemnade frihet; predikan, programmet, vissheten, systemet, »sanningen» var ofrihet, ty det var dumhet. Men att vara följdriktig tviflare går icke, när man är fullstoppad med »till komplett evidens bevisade» sanningar, och när klasspassioner, brödlidelser, ställningskampen förvillar omdömet.

Han blef lugn när han fått veta, att allt det galna, som fans i verlden, var galet af lagbunden nödvändighet, men han blef rasande galen när han kommit underfund med, att det var på tok med samhällsskick, religion, moral. Han ville lära sig förstå och förlåta sina meningsfiender, efter som de voro ofria som han i sitt handlande, men han måste strypa dem af pligt efter som de hindrade utvecklingen till allas lycka, det enda och det största brott som fans. Men det fans ju inga brottslingar, huru skulle han kunna komma åt brottet?

Han jublade i sin själ att misstagen nu blifvit upptäckta, men han nertrycktes till förtviflan när han insåg, att upptäckten kommit för tidigt. Ingenting fans att på många år göra åt saken. Utvecklingen gick icke fort,

och den måste gå långsamt. Alltså, han måste lägga sig för ankar på redden och vänta tidvattnet. Men så blef väntan för lång; så hörde han inre maningar, som bjödo honom tala, ty utan att någon upplyste, kunde ju ingen förändring i opinionen ske. Ja, men en upplysning, som kom för tidigt, kunde ej gagna. Så vräktes han fram och åter.

Allt föreföll honom nu så gammalt och antiqvariskt, att han ej kunde läsa en tidning utan att få spasmer. De arbetade ju för stunden bara, men framtiden tänkte de ej på.

Hans filosofiske vän tröstade och lugnade honom, bland annat med La Bruyères sentens: förarga dig icke öfver att menskorna äro dumma och elaka, eller också förarga dig öfver stenen att han faller; båda äro underkastade samma lagar: att vara dumma och att falla.

— Ja, det var bra att säga det, men att vara en fogel och lefva i en grufva! Luft, ljus, jag kan icke andas, icke se! — bröt han ut. — Jag dör af qväfning!

— Skrif, — sade vännen.

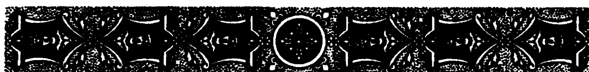
— Ja, men hvad?

Hvar skulle han börja? Buckle hade ju skrifvit det alltsammans, och ändå var det som oskrifvet! Det värsta var, att han kände sig sakna kraft. Hans äregirighet hade hittills varit måttlig. Att gå i spetsen, vara chef, bli segrare och dylikt föresväfvade honom ej. Att

gå framför med yxan som en simpel sappör och fälla trän, röja upp snår, och sedan låta de andra bygga bron och skansarne, det tyckte han var lagom, och man skall ofta se, att en stor äregirighet endast är ett uttryck af stor kraft. Johan var måttligt äregirig derför att han numera endast kände måttliga krafter. Förr, när han var ung och stark, trodde han sig om mera. Han var en fanatiker, det vill säga hans vilja understöddes af kraftig passion, men vaknad insigt, det sunda tviflet gjorde att han numera trodde sig om mindre. Arbetet som förelåg tog formen af bergväggar, som skulle rifvas, och han var icke så enfaldig att han vågade på dem.

Nu börjar han med våld idka tviflet för att ge sig tålamod och ej explodera. Han arbetar sig in i tviflet till och med på sin uppgift, och som räddning tar han sig för att i ett drama skildra sin strid och sina tvifvel, och ämnet, som redan var planeradt sedan ett halft år, tog han ur svenska reformationshistorien. Och så uppkom dramat, som sedan blef bekant under namnet »En affälling».

2.

En affälling.

(1872.)

På våren skulle förbundet Runa fira årsdagen af sin stiftelse, och Johan hade blifvit på det enständigaste ombedd att komma upp till Upsala. Han sade nej i det längsta, ty han hade en fasa för att se platser, der han lidit, så beroende var han af den miliö han rörde sig i. Han var äfven rädd för att träffa de gamla kamraterna, hvarför visste han ej rätt klart. Slutligen lät han beveka sig, ty han hade så svårt att göra någon en ledsamhet, och så for han.

Festen skulle räcka hela dagen och stod i ett enskildt rum på Gillet, som var dekoreradt med granrisruskor och flaggor. Det skulle nemligen bli ett nordiskt gästabud i stor stil,

med helstekt gris, mjöd ur horn och så vidare. Det började med frukost klockan tio. Derpå genast punsch och festsammankomst. Högtidstalen föreföllo Johan ihåliga, och han försökte fåfängt skrufva upp sig i stämning. Is var medsläppt denna gång mot löfte att uppföra sig anständigt. Men han kunde icke hålla sin småstadsafund, utan började hacka på Stockholm och kallade Johan obildad. Och då bröt det löst. Johan ref ner universitetet, professorer och tysk filosofi. Kamraterna åhörde leende. Vid middagstiden var man färdig att sofva och man lade sig på sofforna. Om aftonen hölls den egentliga måltiden och då talades icke längre om poesi. Man åt, drack och grälade. Det hela föreföll Johan barnsligt, arkaistiskt, och han kände, att en klyfta öppnat sig mellan honom och vännerna. De voro precis sådana som då han såg dem första gången: talade lika, tänkte detsamma. Nu märkte han, att man icke växer i Upsala, och att de kunskaper der meddelades endast voro styltor, som man såg högre ut på, utan att man lade en tum till sin växt. Han kände att bröderna och han voro teoretiska fiender, och att det hela endast var en vapenhvila.

När han återkom till Stockholm gjorde han i en väl studerad artikelserie ett anfall på arffienden latinet och föreslog isländskan såsom aflösning. Det var en halfmesyr, kanske

ett baksteg, ty ett ändå dödare språk än latinet kunde ju ej afhjelpa skadan. Om han föreslagit tyskans införande såsom ersättning af det kulturfientliga svenska språket hade det varit någon bragd, ty detta måste sägas så fort som möjligt, att vederbörande patrioter måtte få sina hundra år att sofva på saken och vänja sig vid tanken.

Men under det artiklarne lågo, dog tidningen, och dermed var Johan på bar backe. Sommaren nalkades, rummet i staden blef qvaft. Nöden infann sig, ty under det han och filosoferna ombyggde verldens öden hade icke några lifsmedel influtit. Här måste något göras, och bragt till det yttersta packade Johan sin nattsäck, köpte ett ris bikupa och reste ut till sina fiskare, der han kunde lefva på kredit hela sommaren. Senare anlände tre af Upsalavännerna, och så var stugan full igen.

Första dagarne i juni satte han sig till att skrifva på sin dram »En affälling». Ämnet hade han sorgfälligt studerat i Biblioteket och hade stora ark fulla med hvad han kallade lokalfärg, och der han då och då hemtade en touche för att icke afsigten med stycket skulle för mycket lysa igenom. Ämnet var rikt och lämpade sig förträffligt att tummas för alla möjliga ändamål. Djerf efter läsningen af Goethes Götz med dess sextiotal tablåer hade han beslutat att bryta med det gängse skåde-

spelet sådant det brukade tillskäras på Fryxell och Afzelius. Alltså ingen vers; ingen deklamation; ingen enhet i rummet. Handlingen sjelf skulle betinga tablåernas och akternas antal. Menskorna fingo dessutom tala ett enkelt hvardagsspråk, så som menskor bruka utom scenen; tragiskt och komiskt, stort och smått omvexla såsom i lifvet. Det var gamla nyheter allt det der, men tiden var inne att återupptaga dem, menade Johan.

Derpå kom anfallsplanen. Dramat var den lämpligaste formen, genom hvilken man kunde få säga allt och sedan i femte akten taga tillbaka så mycket man ville, eller lemna öppet till begrundande. Bakom de historiska personerna skulle författaren gömma sig, och i Olaus Petri skulle han sjelf uppträda såsom idealisten, i Gustaf Vasa såsom realisten och i vederdöparen Gerdt såsom kommunarden, ty han hade nu funnit att Pariserkommunens män endast satt i scen hvad Buckle hade förkunnat. I de tre hufvudpersonerna skulle Johan uttala sina tre tankar från tre ståndpunkter. För att få uttala allt måste han låta Gerdt (Karl Moor) spela vansinnig, Olaus återtaga sina meningar och Gustaf Vasa få rätt, och ingen annan orätt. Fienden af de gamles läger, Hans Brask, behandlade han också med aktning, såsom den hvilken hade haft rätt, men under tidens gång fått orätt. Stycket hade

också derför varit ämnadt att kallas: Hvad är sanning? Men för att få det speladt ändrades båda de föreslagna titlarne till det mera indifferenta Mäster Olof.

Och så började angreppen. Först på sanningen, såsom något stående i evig utveckling, hvilken skulle stanna hvar gång någon lyckades inbilla massan att han funnit den. Derför måste alla nyttiga sanningar vara öfvergående. Derpå anfölls äktenskapet såsom gudomlig instiftelse. Olaus Petri gifte sig emot kanoniska lagen, men med vigsel. Hans äktenskap erkändes icke af borgerliga lagen och allmänna meningen. Det var ett ganska listigt jäf mot den gudomliga lagen.

Såsom paralel och motsättning måste skökan dragas in, en person som Johan af erfarenhet hvarken sympatiserade med eller fann beklagansvärd, emedan alla de skökor han sett valt sitt vidriga yrke af böjelse och drefvo det med lust och glädje. Att hon förlorat sitt borgerliga anseende var icke heller sant, ty hon fick umgås både med syskon och föräldrar och andra af samma samhällsklass. Och mannen var icke skyldig till hennes förnedring, alldenstund ingen man förfört en flicka till att drifva allmän näring med sin kropp, och alldenstund alla skökor icke begärde bättre än att bli »förförda» så ofta som möjligt. Mannen skulle helst velat ha förhållandet idealt, det vill säga slippa

betala. Skökan måste emellertid fram, och hon hade här till ändamål att visa det skilnaden mellan henne och »frun» ej var så fasligt stor.

Vidare skulle familjen såsom antisocial instiftelse angripas. Modersväldet och dess motverkande af samhällets större intressen gisslades i Olaus' moder och hennes öfvermodiga och tyranniska uppträdande.

Styrelsen, hvilken Buckle frånkänt hvarje godt inflytande, togs i upptuktelse i Gustaf Vasa, hvars reformationsarbete icke utfördes af honom, utan af reformatorerna, ehuruväl konungen såsom realisten (Bismarck kanske) tog frukterna och äran.

Folket, den blinda massan, behandlades som boskap. De ville slippa betala till kyrkan, men de ville ha vidskepelsen qvar, och de voro de första, som kastade sten på befriaren.

Detta var icke alls hvad våra så kallade demokrater kallade demokratiskt. Öfvertygelsen om omöjligheten att operera med de ovetande hade Johan också stadgat med Buckles hjelp. Franska revolutionen gjordes icke af »folket», utan af adel, prester och lärda, men dess verkningar hindrades just af »folket». Samma folk hade under Carlos III af Spanien visat vådan af att makten ett ögonblick lemnades åt dem. Denne upplyste konung hade år 1767 fördrifvit jesuiterna ur Spanien. Året derpå, då konungen

på sin namnsdag, enligt häfd, gaf massan rättighet att yttra en önskan, som måste uppfyllas, var det första folket begärde: återkallandet af jesuiterna. Detta sakförhållande låter Johan sin Gustaf Vasa ega kännedom om, då han får säga: man skall upplysa först och reformera sedan; men att på scenen framlägga ett förslag till universitetens afskaffande och undervisningens frigifvande var icke lämpligt. För öfrigt kunde det vara stark fråga om icke undervisningens frigifvande skulle ha samma följder som i Amerika: att den föll i händerna på vidskepliga läsare. Rättast vore naturligtvis att störta styrelsen och tvångskyrkan och sålunda gifva de upplysta full frihet att upplysa, som de än i dag sakna, då de kallas bedragare och hotas med fängelse hvar gång de vilja upplysa.

Stycket bar äfven färg af den tid det skrefs. Pariserkommunen spökar i vederdöparnes kulturfientlighet. Fransk-tyska kriget har gifvit anledning till tyskens uppträdande på krogen, der den öfvermodige, annekterande preussaren får sig en släng. Men opartiskt nog hånas fransmannens lättsinne i adelsmannen, samtidigt med att tysken (icke preussaren) får beröm för sitt »sedliga» allvar. Äfven det på reaktionärt återtåg stadda landtmannapartiet får ett rapp, när marsken bryter ut mot dalkarlarne.

Mot hjelten Olaus är författaren opartisk. Han hånar sig sjelf och sina underklasskänslor, då han satt bland ordonnanserna-gardisterna i Karl XV:s tambur, genom den scen då Olaus väntar på audiens hos Gustaf Vasa. Han gör honom till en svag själ, som drifves fram underifrån, och som helst skulle vilja gå i andra ledet. Han gör honom till en idealist, som icke förstår den realistiske kungens mera rationella metoder att dräpa kyrkan genom att svälta henne. Olaus' äktenskap är också något egendomligt. Det är satir på ett andligt äktenskap eller ett modernt räsonnemangsparti. Kristina friar sjelf: »Olof,» säger hon, »jag vill bli din maka, se här min hand. Du var icke mina drömmars riddare, och jag tackar Gud att han aldrig kom, ty då hade han gått — som en dröm.»

Detta smakar af Ibsens »Kärlekens komedi». Emellertid är Olaus kär i Kristina. Han älskar henne med den sunda, sinliga kärleken, som åtminstone lefver längre än den ostadiga vänskapen. Men Kristina är ett litet förmätet höns, som vill förstå den starka intelligensens syften, och när hon ej kan det, drar hon ner honom. Antaget att hon fått samma djupa bildning, som det stod alla qvinnor fritt att skaffa sig, och som Heliga Brigitta skaffade sig bland andra, hade hon bättre förstått Olaus, och hade äktenskapet blifvit lyckligare? Troligen ändå olyckligare, ty undantagsmän sådana som Olaus Petri fingo ju gå oförstådda

af starka manliga hufvuden. Men upphetsad af att den store mannen såg upp till henne, inbillar hon sig vara i jemnbredd med honom och vill öfver honom. Författaren visar tydligt, att man och qvinna äro inkommensurabla storheter, och att qvinnan står öfver såsom qvinna och mannen öfver såsom man, och detta var ganska rätt tänkt af Olaus Petri 1872.

Icke dess mindre är författaren här och der fången under den urgamla qvinnodyrkan och ger Kristina för mycket rätt gentemot Olof, och, såsom ogift, är författaren naturligtvis alldeles för artig mot den unga frun. Fullt fri är han deremot när han ger törnar åt matriarkatet.

»Vill ni ha tacksamhet,» får Kristina försigtigtvis och icke sonen Olaus säga åt modern, »sök den, men på annat sätt; tror ni det är barnets bestämmelse att offra sitt lif blott för att visa tacksamhet? . . . Skall han gå vill, skall han offra sina krafter, som tillhöra samhället, menskligheten, blott för att tillfredsställa er enskilda lilla sjelfviskhet, eller anser ni er gerning att ha gifvit honom lifvet och uppfostran ens förtjena tacksamhet? Var icke detta ert lifs uppgift och bestämmelse?»

Detta var djerfva ord för fjorton år sedan, men mödrarna synas än å ena sidan berömma sig af sitt moderskap och vilja hafva det som en maktställning, å andra sidan anse det vara något lågt, som bör ersättas med akademiska

examina. Redan nu vädrade Johan tyranni i modersväldet och qvinnoväldet, och hvarhelst han såg orättvisa eller tryck slog han till, äfven på den ömmaste punkten, kulten af *sin* döda mor, som icke är annat än vildens dyrkan af förfädren och som borde undanskaffas med vördnaden för det gamla, såvida det skall bli allvar af framåtskridandet. När han blef äldre, såg han alltid en sjelfvisk så kallad öm mamma stå bakom dörren och hålla den djerfve ynglingen i rockskörtet, när denne skulle springa ut och deltaga i sådan lifvets kamp, som icke lönades med guld eller ära, och med långa års mödor lyckades det honom slutligen att utrota denna gamla vidskepelse: undantagsvördnaden för modern och qvinnan.

Hvad karaktererna beträffar hade han i den handlingsdugtige kungen och dennes halfskugga, den förståndige marsken, diktat sig sådan han önskat vara; i Gerdt sådan han i lidelsens ögonblick var; och i Olaus slutligen sådan han efter åratals sjelfpröfning funnit sig vara. Äregirig och svag i viljan; hänsynslös när det gälde, och undfallande när det icke gälde; stort sjelfförtroende, blandadt med djupt missmod; sansad och oförnuftig; hård och vek. Denna dubbelhet i karakteren var en naturlig följd af hans dubbla uppfostran i kristendom och positivism. Som en öfvergångsform till ny menniska innehöll han gamla och nya aflagringar af idealism

och realism. Med sina två synpunkter, samtidens lilla och framtidens stora, måste han beständigt se sakerna från minst två sidor. Olyckan blef att hans häftiga temperament icke tillät honom alltid bestämma öfver, när den ena eller andra synpunkten skulle anläggas. Som fiender betraktade måste han på vedertaget sätt hugga in på fienderna med afsigt att tillintetgöra; som medmenniskor betraktade och lydande lagarne för utveckling genom förutsättningarne, måste han öfverse med dem, förklara och förlåta dem. Men när det ena, och när det andra?

En annan slitning i karakteren yppade sig äfven vid skildringen af Olaus: den mellan drift till estetisk verksamhet och etisk. I första aktens första scen sitter Olaus och repeterar sitt skådespel »Tobiæ comœdia». Detta kallar han »leka». Och i slutet af akten ser han med saknad tillbaka till sin lek, som han måste lemna för att gå upp till Stockholm att predika. Det var också Johans strid mellan aktören och presten, hvarförutom redan här röjes hans dunkla insigt i konstens ringa betydelse gentemot de uppdrifna öfverskattningarne af den samma.

Sin största betydelse och förklaring erhöll dock stycket genom sin afslutning. Alla få rätt och hafva relativt rätt, ty absolut fins ingen rätt. Marsken har rätt i samtiden, då

han ber Olaus vara lugn och fortsätta predika; Olaus har rätt, då han erkänner att han gått för långt; ynglingen Scholaris har rätt, då han såsom ung fordrar en ny sannings utveckling; Gerdt har rätt, då han kallar Olaus afiälling. Individen skall alltid bli affälling af naturlagars nödvändighet; af trötthet, af oförmåga att utveckla sig längre, då hjernan stannar i sin växt vid fyratiofem års ålder, af verklighetens kraf, som äfven af en reformator fordrar att han skall lefva som menniska, make, familjefar, samhällsmedlem. Men de som fordra ett gå på i oändlighet af individen, de äro kortsynta, helst om de mena att saken skall falla, derför att individen faller af. De kunna ju sjelfva roa sig att fortsätta, de som ingenting gjort för saken, men skrika mest.

För öfrigt är frågan om Olaus ej hade bättre tillfälle att verka för sin sak från predikstolen i den reformerade Storkyrkan än från gatukrogarne. De bildningsfrön han sådde från den förra platsen föllo icke på hälleberget, men de han strödde från de senare kommo nog att qväfvas af törnen, med den kännedom Olaus borde ha af folket, som kastat första stenen på honom.

Stycket kom till under två sommarmånaders stilla, regelbundna, sunda lif, utan drycken-

skap. Hafsluft, simturer, segelfärder, fiske, fäktning, lekar i det fria, mjölk och tidigt gående i säng gjorde själ och kropp spänstiga. Frihet från societetslif, konvenans och alla samhällsband höll anden modig och hänsynslös. Kamraternas närvaro och ändlösa diskussioner med anledning af Buckle gaf en nödig gymnastik åt själsförmögenheterna. Mot den stundom vaknande oron för lefnadskostnadernas betalning gjorde han sig döf. Och när sommaren gick ut och stycket låg färdigt, var han beredd att rymma från skulden om så skulle behöfvas, då han visste att den förmögne fiskaren väl kunde vänta, och han var säker om att ha valuta i sitt arbete, som han efter genomläsning befann vara godt. Men en sådan åtgärd förekoms af en ädelmodig kamrat, som lånade honom den erforderliga summan.

Och så reste han in till staden igen, segerviss och förhoppningsfull, lugn efter att ha fått lätta sitt hjerta och ha sagt allt.

3.

Röda rummet.

(1872.)

å hösten dog Karl XV. I sorgen, som var temligen uppriktig och allmän, blandade sig dunkla farhågor för framtiden. En af de unga målarne, som tillhörde Johans umgänge, låg just i Norge på konungens stipendium och hemkom nu utblottad och utan framtidsutsigter. Med honom brukade Johan gå ut till Djurgården att måla, för att under afvaktan på svar om sin pjes »idiotisera» sig.

Det fans nämligen ingen sysselsättning, som så uppsög alla tankar, alla känslor som detta att måla. Men sittande framför naturen gick det ingen väg. Johan såg och njöt af liniernas fina rytmer i trädens grenbildning, i terrängens

våglinier, men penseln var för trubbig att kunna återge konturen som han ville. Då tog han till pennan och gjorde en i småsakerna gående teckning. Men när han skulle använda studien på duken, och färgen kom med, blef det hela bara sudd.

Pelle deremot, som var stämningsmålare, såg aldrig detaljer. Han borstade upp hela landskapet på en gång och tog ut färgens valörer, men föremålen upplöste sig i obestämda silhouetter. Johan tyckte att Pelles landskap voro vackrare än de i verkligheten, oaktadt han hyste stor vördnad för »skaparens» verk.

Efter att ha fördrifvit en månads tid ungefär med målning gick Johan en qväll in på La Croix. Den första han råkade var hans forne redaktör.

— Nå, jag hör af X. (namnet på en ung författare), att Kungliga teatern lemnat igen »Affällingen».

— Detta vet jag ej af, — svarade Johan och kände sig illamående, samt lemnade sällskapet så fort han kunde.

Morgonen derpå gick han upp till sin förre lärare för att höra huru det förhöll sig. Denne började med att berömma stycket och slutade med att kritisera det, såsom rättvist var. Gustaf Vasa och Olaus Petri voro neddragna och vanstälda. Johan vidhöll, att de tvärtom voro återstälda i det skick, i hvilket de troligen

en gång befunnit sig, men som genom patriotiska och idealistiska villfarelser småningom blifvit tillmåladt. Det hjelpte ej, och publiken skulle ej ta emot någon ny uppfattning förrän forskningen gjort sitt förarbete.

Det var nog rigtigt, men slaget var ändå bedöfvande, oaktadt det gjordes så lindrigt som möjligt och författaren uppmuntrades att omarbeta stycket. Han hade återigen kommit för tidigt. Återstod bara att vänta och fördrifva tiden. Att tänka på en omarbetning nu var icke möjligt, ty Johan såg vid genomläsningen, att stycket var gjutet i ett block och att allt var på sin plats. Det kunde icke ändras utan att hans tankar ändrades, och på det fick han nu sätta sig att vänta.

Så tog han till böckerna igen. Händelsen fogade att han fick i handen två af »de bästa böcker någon kan läsa». Det var Tocqueville's Folkväldet i Amerika, och Prevost-Paradol's Nya Frankrike. Den förra ökade hans tvifvel på demokratiens möjlighet i ett oupplyst, gammalt samhälle. Skrifvet med en uppriktig beundran för Amerikas politiska institutioner, och framhållande dem såsom mönster för Europa, innehåller detta arbete sådana rättframma vinkar om massväldets faror, att äfven en född adelshatare måste hysa farhågor. Det var fruktansvärda slag för pannan Johan nu fick, och hans goda förstånd segrade öfver lidelsen denna gång,

men med förlusten af tron på sin lifskraft föll han sönder och samman och var snart mogen för absolut skepsis. Satser sådana som dessa tålde ingen vederläggning *då:* »Majoritetens moraliska välde grundar sig till någon del på den öfvertygelsen, att det finnes mera förstånd, upplysning och visdom hos flera menniskor än hos en enda, i lagstiftarnes antal mer än i urvalet deraf. Detta är jemlikhetsprincipen tilllämpad på själsförmögenheterna. Denna lära angriper menniskans stolthet i dess innersta fristad.»

Att denna stolthet kunde och måste kufvas insåg icke en sådan individualist som Johan, och lika litet att vishet och upplysning kunde med goda skolor spridas till massorna.

»Då en man eller ett parti lider en orättvisa uti Förenta Staterna, till hvem skall han vända sig? Till allmänna opinionen? Den utgör majoriteten. Till lagstiftande makten? Denna utnämnes af majoriteten och lyder blindt densamma. Till verkställande makten? Denna utnämnes af majoriteten och tjenar den såsom ett passivt verktyg. Till offentliga styrkan? Den är icke annat än majoriteten under vapen. Till juryn? Den utgör majoriteten, försedd med rättighet att fälla utslag.»

Å ena sidan skulle ju flertalets lycka, bestående i att få rätt, vara erkännansvärd, och lindrigare vore ju att en minoritet fick lida

tryck än en majoritet, men de lidanden en upplyst minoritet tillfogades af en oupplyst majoritet voro oändligt mycket större än majoritetens tryck af en bildad minoritet, menade den bildade. Å andra sidan förstode minoriteten alltid bättre än majoriteten hvad som vore densammas och allas lycka, och derför vore minoritetens tyranni icke alls att jemföra i obehag med majoritetens. Ja, men huru led icke underklassen i Europa af minoritetens tyranni? Bara det att det fans en öfverklass låg som ett tungt moln öfver massans lif. Hvarför, kan man nu fråga, skall olika klassbildning skapa en vetande minoritet och en ovetande majoritet? Men det frågade man icke då! För öfrigt, hade man ännu sett någon stat, der den vetande minoriteten verkligen haft makt att »förtrycka»? Nej, ty regenter och ministrar och riksdagar voro i allmänhet lagom vetande.

Hvad som mest förförde Johan att frukta massväldet var dess af Tocqueville iakttagna tyranni öfver tankens frihet.

»Då man undersöker huru mycken tankefrihet det finnes i Förenta Staterna, då först finner man rätt klart, till hvilken höjd massans förtryck öfvergår all despotism vi känna uti Europa.... Jag känner intet land, hvarest i allmänhet finnes mindre sjelfständighet i tänkesätt och verklig frihet i diskussion än i Amerika... Majoriteten uppdrar här en fruktansvärd cirkel

omkring tänkandet. Inom dess gränser är skriftställaren oberoende; men olycklig den, som vågar sig utom densamma. Han har ej att frukta en auto-da-fé: men han blir ett mål för vidrigheter af alla slag och för dagliga förföljelser... Man vägrar honom allt, till och med äran. Innan han offentliggjort sina åsigter, trodde han sig hafva anhängare, nu, sedan han yppat dem för alla, ser han, att han icke mera eger några, ty de som häckla honom, de skrika högt, men de som tänka lika med honom, likväl utan att ega hans mod, de tiga och draga sig undan. Han ger vika, han nedtynges slutligen af dagliga ansträngningar och återgår till tystnad, liksom kände han ånger att hafva talat sanning... Uti demokratiska republiker lemnar tyranniet kroppen fri och går direkte mot själen. I folkvälden säger icke envåldsherskaren: I skolen tänka som jag eller dö; han säger: det står er fritt att icke tänka som jag; ert lif, era egodelar, allt skall förblifva orördt, men från den dag I yppat en skiljaktig åsigt, skolen I blifva en främling ibland oss. I skolen bibehålla era fri- och rättigheter såsom medborgare, men de skola blifva eder gagnlösa... I skolen qvarblifva bland menniskorna, men beröfvade alla menskliga rättigheter. Då I närmen er till era likar, skola de fly undan för eder som för en oren; och de som sätta tro till er oskuld, också de skola öfverge eder, ty

man skulle annars fly äfven dem. Gån i frid! Jag skänker er lifvet, men ett lif, hårdare och uslare än döden!»

Detta var sålunda den ädle, folkvänlige tyrannhataren Tocqueville's sannfärdiga och trovärdiga målning af massans tyranni; denna massa, hvars klackar Johan känt på sitt bröst i hemmet, i skolan, på ångbåten, vid teatern; denna massa, som han hånat i »Det sjunkande Hellas», och som han låter kasta sten på Olaus Petri, när denne predikar frihet för just dem! Stod det så till i Amerika, hur kunde han då begära bättre af Europa! Han befann sig i en återvändsgränd. Aristokrat kunde han ej bli, af nedärfd drift, och med massan kunde han ingenting uträtta. Hade han ej nyss sjelf blifvit nertrampad af den okunniga teaterstyrelsen med den obildade publiken bakom sig, då hans nya tankar och frigörande tankar blifvit nedtystade. Det var ju sålunda redan massvälde hemma i Sverige, och den kungliga teaterstyrelsen var endast en tjenare åt massan. Idel motsägelser! Ja, men om samhället fick styras af de mest vetande? Ja, då fick man professorerna med deras antiqvitetsvetande! Antag att teaterstyrelsen spelat hans pjes. Den hade säkert blifvit uthvisslad af grosshandlarne på parkett, och ingen kritik hade kunnat hjelpa.

Hans tankar sprattlade som fiskar i nätet och slutade med att snärja sig, och så blef han

kaf lugn. Det var inte lönt att tänka på det. Bort med det! Men det gick inte bort. Det satt qvar som en stilla, stor sorg, en förtviflan öfver att verlden gick sin gång, idiotiskt, majestätiskt, ohjelpligt åt fanders. Ohjelpligt, ty ännu hade icke tusen starka hjernor kastat sig öfver problemet, som dock kunde lösas, och löstes provisoriskt ett tiotal år senare, då vetandet om alla dessa sfinxgåtor redan hunnit sprida sig så långt, att till och med en arbetare insett och på offentligt möte uttalat att jemlikhet var omöjlig, ty de dumma kunde ej bli jemlika med de klarsynta, och endast likställighet var det högsta man kunde fordra. Den arbetaren var mera aristokrat än Johan vågade vara 1872, och det oaktadt han icke tillhörde något parti, som fordrade få hand om nycklarne till munlåsen.

Prevost-Paradol arbetade ut samma tema som Tocqueville, men hade ett arcanum mot masstyranni: accumuleradt votum, eller rätt att på valsedeln sätta upp samma namn flera gånger. Men metoden, som försökts i England, ansåg Johan vara för tvifvelaktig.

Johan, som haft stora förhoppningar på sin pjes och lånat pengar på hoppet, kände

sig djupt nedtryckt. Missförhållandet mellan hvad han ansågs gälla och hvad han verkligen gälde ref i honom. Nu måste han ta en roll, lära den och genomföra den. Han diktade sig en sådan af tviflaren, materialisten, förnekaren, och se, den passade honom i det hela väl, af det enkla skäl att tiden var tviflande och materialistisk, och derför att han sig ovetande utvecklats till tidens man. Det var hans jag-komplex, sådant det utbildat sig, och sådant just tiden kräfde. Men han trodde ännu alltjemt att det förra, aflagda komplexet, beherskadt af omstörtningslidelsen, späckadt med idealism om kallelse, om högre missioner, kärlek till menskligheten och dylika inbillningar, var hans rätta, hans bättre menniska, som han gömde för verlden. Sådana villfarelser lefva nu alla menniskor i, då de anse sjuklig känslosamhet vara något högre än starka tankar, då de se tillbaka på sin ungdom och tro sig ha varit renare och dygdigare då, hvilket är alldeles falskt. Verlden kallar menskans svaghetstillstånd för hennes bättre jag, derför att det tillståndet är förmånligare för verlden, och intresset tyckes diktera omdömena.

Johan fann sig i sin nya roll frigjord från alla möjliga fördomar: religiösa, samhälleliga, politiska, moraliska. Han hade icke mer än en åsigt: att det var galet alltsammans, en öfvertygelse: att nu kunde ingenting göras åt

saken, och ett hopp: att tiden en gång skulle komma, då det var färdigt att inskrida, och då det skulle bli bättre.

Men från och med nu upphörde han läsa tidningar. Att höra dumhetens lof, se egoistiska handlingar prisas som menskovänliga, förnuftet smädas, det var ändock för mycket för en fanatisk skeptiker. Ibland tyckte han dock att majoriteten hade rätt att nu befinna sig just på den ståndpunkt den innehade, och att det var onödigt att några skenade i väg för långt genom en specialiserad uppfostran. Han kunde i lugna ögonblick erkänna, att hans utveckling, som skedde i tankarne så hastigt, utan att se några ideal förverkligade, ej kunde vara mönster för en så trög maskin som samhället. Hvarför rände han också i väg så? Icke var det skolans och universitetets fel, ty de hade nog hållit honom i lägsta nivå med flertalet.

Ja, men de andra derute i verlden, der sjelfva eldstaden låg, de voro ju redan framme vid Buckles tvifvel på den gamla samfundsordningen. Han var sålunda icke så rasande långt framme. Ja, men just detta att det gick så trögt var ju förtvifladt. Hvad Schillers Karl Moor insett för hundra år sedan och hvad franska revolutionen satt i verket, det var ju idel nyheter nu. Och utvecklingen hade gått baklänges efter revolutionen. All religiös vid-

skepelse hade blifvit framsläpad, tron på gud och konungen var ånyo stadfästad, tron på ett bättre var förlorad, framåtskridandet på det ekonomiska och industriella området följdes af fabriksslafveri och gruflig fattigdom. Det var galet! Och alla vakna andar måste lida, lida såsom hvarje lefvande varelse, som hindras i växten, som tryckes tillbaka. Århundradet inleddes med krossade förhoppningar, och ingenting verkar så förlamande, så krossande på själskomplexet som sviket hopp. Statistiken visar, att af orsakerna till vansinne ingen är så vanlig som gäckade förhoppningar. Derför voro också alla de stora andarne, vulgärt taladt, rubbade. Chateaubriand var en melankoliker, Musset en maniaque, Hugo en rasande. Den lilla automatiska hvardagsmenniskan kan aldrig få en föreställning om hvad ett sådant lidande kan vara, men tror sig ändock kunna döma!

Det är ganska fysiologiskt riktigt att den antike skalden låter Prometheus gnagas i lefvern af gamen. Prometheus var revoltören, som ville ge menskorna upplysning, om af altruistiska drifter eller af den egoistiska att sjelf få lefva i en bättre andlig luftkrets må lemnas derhän. Johan, som kände sig slägt med denne upprorsmakare, erfor en smärta, som både liknade sorgen och en evigt molande »tandvärk i lefvern». Var Prometheus en lef-

versjuk bara, som genom förvexling förlade orsaken till sina smärtor utom sig? Troligen icke! Men han blef säkerligen gallsprängd af att se verlden vara ett dårhus, der fånarne gingo lösa och bevakade den ende kloke såsom en lifsfarlig. Sjukdomar kunna färga menniskans åskådningar, och hvar och en vet huru mörka alla tankar bli när man ansättes af en feber. Men sjuklingar sådana som Samuel Ödmann och Olof Eneroth voro hvarken ondsinta eller bittra, tvärtom blida, kanske slappa af bristande kraft. Voltaire, som aldrig var frisk, hade ett osläckeligt godt lynne, och Musset skref icke så som han gjorde derför att han drack absinth, utan han drack af samma orsak som han skref just så: nämligen af förtviflan. Derför är det icke på god tro idealisterna, som ju förneka kroppens tillvaro till och med, tillskrifva missnöjet hos en del författare sådana mot deras teorier stridande motiv som dålig matsmältning o. s. v., utan det måste vara mot bättre vetande eller med sämre vetande. Kierkegaards mörka författeri kan härledas både ur vanvettig uppfostran, dystra familjeförhållanden, sorglig social miliö och derjemte af organiskt fel, men icke af det sista ensamt.

Missnöje med det bestående skall alltid yppa sig först hos de i utveckling stående, och missnöjet har fört verlden framåt, förnöjsam-

heten tillbaka. Förnöjsamheten var en dygd, som alstrades af nödvändigheten, hopplösheten eller öfverflödet, och kan strykas saklöst med de andra dygderna.

Magkatarr kan alstra kinkigt lynne, men har aldrig frambragt någon stor politiker, det är: en stor missnöjd. Men sjuklighet kan ge starkare färg och fart åt den missnöjdes verksamhet, och saknar sålunda icke sitt inflytande. Likasom å andra sidan medveten insigt om missförhållanden kan alstra sorg och missmod, och dessa återigen frambringa kroppsliga sjukdomar. Förlusten af kära personer genom dödsfall kan sålunda alstra lungsot, likasom mistandet af en social ställning eller förmögenhet kan framkalla vansinne.

Hur kunde nu en ung man lefva utan religion, utan moral och utan grundsatser, frågar sig den elake moralisten. Jo, han lefde som folket mest, men mycket angenämare, emedan han störtat alla inre, nedärfda tyranner. Om hvarje individ i dag är en geologisk aflagring af alla utvecklingsstadier förfädren genomlupit, så sitter i hvarje europeisk menniskosjäl spåren af ariern: kastkänsla, vissa familjeföreställningar, religiösa grundmotiv; af den förste kristne: jemlikhetsinbillning, spår af kärlek till nästan, förakt för jordelifvet; af medeltidens

munk: sjelfplågeri, hoppet om himlen; af renässansens lefnadsglade, återuppståndne, men utbildade hedning; af sextonhundratalets religiöse och politiske fanatiker; af upplysningstidehvarfvets skeptiker och revolutionens nedbrytare. Uppfostran skulle sålunda mest bestå i en utplåning af gamla fläckar, som oupphörligt vilja slå upp, man må gnugga dem aldrig så mycket.

Johan gned bort munken, fanatikern och sjelfplågaren, så godt han kunde, och satte som princip för sitt provisoriska lif, ty det var blott ett provisorium, tills han skulle få spåra in och skjuta fart på sin linie, grundsatsen om det välförstådda intresset, hvilken faktiskt och omedvetet tillämpas af alla, de må tillhöra hvilken bekännelse som helst. Han bröt icke allmänna lagen, emedan han ej ville komma inför domstol; han kränkte ingens rätt, derför att han ville ha sin okränkt. Han nalkades menniskor med sympati, ty han hatade icke menskorna, och han studerade dem först efteråt, när de brutit fördraget med honom och blifvit osympatiska för honom. Han gjorde alla rätt så långt han kunde, och när han icke kunde, så kunde han icke, men han försökte då genom arbete bli i stånd att en gång kunna det. Han ansåg sin talang äfven ha den egenskapen att vara ett kapital; om också den icke gaf vinst nu, gaf den honom rättighet och pligt att lefva

till hvad pris som helst. Och han var icke någon, som oförsynt sökte bryta sig in i samhället för att få exploatera; han var helt enkelt en förmåga, som, medveten om sin kraft, anhöll att få ställa sig till samhällets förfogande, här närmast och blygsamt: samhällets teaters, som faktiskt behöfde honom för sin svenska repertoar.

När dagens arbete i ensamheten var slut, gick han ner på kaféet att träffa sitt umgänge. Att gå i familj för att söka ädlare förströelser, såsom kallprat, kortspel och dylikt, roade honom ej. Det slog alltid en unken, jolmig luft, som från stillastående vatten, emot honom, när han trädde in i en familj. Makar, som pinat hvarandra, kastade sig med förtjusning öfver en åskledare, men det behagade honom ej att vara åskledare. Familjen föreföll honom alltid som ett fängelse, der två fångar bevakade hvarandra, som ett ställe, der barn pinades och pigor grälade. Det var något otäckt, som han flydde. Och derför gick han på krogen. Der hade man ett offentligt samlingsrum, der man icke var någons gäst och icke någons värd. Der var ljust och rymligt, der var musik, och der såg man menniskor och träffade vänner.

Af vana hade man stannat i ett inre rum i Berns stora etablissemang, hvilket efter dess möblers färg fick namnet Röda Rummet. Stamsällskapet bestod ursprungligen af Johan och hans artister och filosofer. Sällskapet ökades snart med äldre förlorade bekantskaper, som återknötos Sålunda utvisade den första rekryteringen en tillökning af tre presentabla före detta klarister: notarien i posten, som äfven var bassångare, pianist och kompositör; kammarskrifvaren i hofförvaltningen, samt sällskapets stora trumf, löjtnanten vid artilleriet. Till dessa kommo sedermera kompositörens oumbärlige vän, litografen, som publicerade vännens musik, och notarien, som sjöng kompositörens kompositioner. Sällskapet var icke fullt homogent, men det anpassade sig snart för umgänge, och det gick bra.

Men när nu samtalen gingo löst på konst, litteratur och filosofi, och de oinvigde lekmännen icke hade lust vara med om föreläsningar, så infördes samtalen snart på det lekande området. Johan, som icke ville diskutera några problem vidare, slog an en skeptisk ton och afklippte alla försök till räsonnemang med en ordvolt, ett inkast, ett tvifvel. Hans yttersta hvarför, bakom det sista derför, likasom lyste opp dumhetens tvärsäkra slutledning och lät åhörarne ana, att det fans möjligheter till sanningar bakom de bevisade och antagna, ända

i oändlighet. Insigten härom måtte dunkelt ha legat som frö i de flestas hjernor, ty på kort tid hade skepsis utvecklat sig och dermed ett nytt helt sällskapsspråk utbildat sig. Bredvid detta sunda tvifvel på ofelbarheten i omdömet gick som naturlig följd en brutal uppriktighet i språket och tankarne. Det var sålunda icke värdt att tala om sina känslor såsom någonting berömvärdt, ty det afklipptes genast med:

— Är du sentimental, din djefvel. Tag bicarbonat!

Om någon kom och beklagade sig att han hade tandvärk, svarades han:

— Det väcker inte alls mitt medlidande, för jag har aldrig haft tandvärk, och det influerar inte alls på mitt beslut att icke bjuda på sexa.

Man hade nämligen med Helvetius kommit öfverens om, att egoism var driffjedern till alla menniskans handlingar, och derför var det icke värdt att hyckla några bättre känslor. Att låna pengar eller taga varor på kredit utan att vara fullt säker om att kunna betala, ansågs med rätta som bedrägeri och kallades också så. En ledamot kommer i en ny öfverrock, som man antog vara köpt på kredit, och tillfrågas helt vänligt:

— Hvem har du bedragit på den der rocken?

En annan yttrar vid annat tillfälle:

— I dag har jag bedragit Samuel på en ny skrud.

Detta utgjorde intet hinder för att både rocken och skruden verkligen blefvo betalade, men alldenstund köparen icke ansåg sig fullt säker, när varan togs, ansåg han sig som en potentiel bedragare. Det var ju sträng moral och sjelfkritik.

Midt under ett sådant samtal skulle löjtnanten upp till artillerigården och hålla korum med sitt kompani.

— Hvart ska du gå?

— Jag ska upp och hyckla! — svarar han, mycket sannfärdigt.

Denna ton af uppriktighet tog stundom karakteren af ett djupt förstånd om menskliga naturen och samhällsnaturen. En dag skulle sällskapet gå ut från Johans bostad vid fullt middagsljus. Det var vintertid, och Måns saknade ytterrock samt var mycket dåligt klädd. Löjtnanten, som var klädd i uniform, visade sig något orolig, men ville i dag icke vara sårande. Slutligen när Johan öppnar dörren säger Måns:

— Gå förut ni, så kommer jag efter; jag vill inte att Jean skall skada sin ställning genom att gå i sällskap med mig.

Johan föreslår att han går med Måns strandvägen och de andra gå Riddargatan, men då utbrister Jean:

— Äh, du ska inte göra dig till och vara ädelmodig, du är lika generad af att gå med Måns som jag.

— Ja, det är jag, — svarar Johan, — men ... Hvarför ska du hyckla då?

— Jag vill inte hyckla, men jag ville försöka vara fördomsfri.

— Hvad fan ska du vara fördomsfri för, när ingen annan är det, och när det skadar dig, och det är mera fördomsfritt att säga Måns sin mening än att bedra honom.

Måns hade redan stuckit af strandvägen och kom ungefär samtidigt till källaren, der [illegible] missämör deltog i middagen.

— Skål på dig, Måns, för att du är intelli- [illegible] utropade löjtnanten.

[illegible] att tala hvad man innerst [illegible] dagsopinion, följde äfven [illegible] omdömen. Genom [illegible] under hvilken men- [illegible] frihet blifvit bunden [illegible] omdömen om gamla [illegible] fortiefva oaktadt [illegible] sig ur de gamla. [illegible] en hel hop konst- [illegible] och uppfatt- [illegible] menade så- [illegible] 1870-talet och [illegible] Shakespeare, han icke [illegible] mening,

utan sin 1870-tals mening, sådan den med nya synpunkter måste gestalta sig. Detta väckte mest motstånd. Kanske derför att risken att anses obildad var större än faran att anses gudlös. Kristus vågade alla sig på, ty han hade fallit för den lärda kritiken, men Shakespeare, den ryggade man för. Johan var dock icke rädd. Med fullständig kännedom om skaldens alla arbeten, af hvilka han läst de förnämsta på originalspråket, och hvars största kommentatorer han studerat, kastade han upp en kritik öfver den lösa kompositionen och den tarfliga karaktersteckningen i Hamlet. Eget nog har den svenske Shakespearedyrkaren Schück, genom en, numera af den gängse tankeoredan och den nödtvungna fegheten förklarlig inkonseqvens, uppsatt lika svåra anmärkningar mot Hamlet, betraktadt som konstverk, sedan han förut höjt stycket öfver allt beröm. Om Johan hade kunnat läsa docenten Schücks bok då, skulle han icke behöft vara modig för att underskrifva sådana nerrifningar som dessa: »Minst tillfredsställande är Hamlet... Kompositionen är löslig och osammanhängande... Sedan handlingen utvecklats till sin höjdpunkt bryter den helt plötsligt af. Hamlet skickas till England, utan att denna resa på något sätt tillspetsar intresset. Än sämre är katastrofen. Det är slumpen, som vållar att Hamlets hämd någonsin kommer till utförande, och samma händel-

— Äh, du ska inte göra dig till och vara ädelmodig, du är lika generad af att gå med Måns som jag.

— Ja, det är jag, — svarar Johan, — men ...

— Hvarför ska du hyckla då?

— Jag vill inte hyckla, men jag ville försöka vara fördomsfri.

— Hvad fan ska du vara fördomsfri för, när ingen annan är det, och när det skadar dig, och det är mera fördomsfritt att säga Måns sin mening än att bedra honom.

Måns hade redan stuckit af strandvägen och kom ungefär samtidigt till källaren, der han utan minsta misshumör deltog i middagen.

— Skål på dig, Måns, för att du är intelligent, — tröstade löjtnanten.

Med vanan att tala hvad man innerst tänkte, utan hänsyn till dagsopinion, följde äfven kastande af alla traditionela omdömen. Genom den förfärliga tankeoredà, under hvilken menskorna lefva sedan tankens frihet blifvit bunden af tvångslagar, ha urgamla omdömen om gamla personer och saker kunnat fortlefva oaktadt nya verldsåskådningar utveckat sig ur de gamla. Sålunda anser man än i dag en hel hop konstverk oöfverträffade, oaktadt teknik och uppfattning gått framåt ofantligt. Johan menade sålunda, att när han satt här på 1870-talet och yttrade sin mening om Shakespeare, han icke alls var skyldig att uttala 1700-talets mening,

utan sin 1870-tals mening, sådan den med nya synpunkter måste gestalta sig. Detta väckte mest motstånd. Kanske derför att risken att anses obildad var större än faran att anses gudlös. Kristus vågade alla sig på, ty han hade fallit för den lärda kritiken, men Shakespeare, den ryggade man för. Johan var dock icke rädd. Med fullständig kännedom om skaldens alla arbeten, af hvilka han läst de förnämsta på originalspråket, och hvars största kommentatorer han studerat, kastade han upp en kritik öfver den lösa kompositionen och den tarfliga karaktersteckningen i Hamlet. Eget nog har den svenske Shakespearedyrkaren Schück, genom en, numera af den gängse tankeoredan och den nödtvungna fegheten förklarlig inkonseqvens, uppsatt lika svåra anmärkningar mot Hamlet, betraktadt som konstverk, sedan han förut höjt stycket öfver allt beröm. Om Johan hade kunnat läsa docenten Schücks bok då, skulle han icke behöft vara modig för att underskrifva sådana nerrifningar som dessa: »Minst tillfredsställande är Hamlet... Kompositionen är löslig och osammanhängande... Sedan handlingen utvecklats till sin höjdpunkt bryter den helt plötsligt af. Hamlet skickas till England, utan att denna resa på något sätt tillspetsar intresset. Än sämre är katastrofen. Det är slumpen, som vållar att Hamlets hämd någonsin kommer till utförande, och samma händel-

sernas nyck orsakar äfven hans undergång... Att han i dödsminuten dräper Claudius får äfven mera utseende af en privat hämd för mordförsöket mot honom sjelf, än af en dom, fäld i den kränkta sedlighetens namn.»

Och så dunklet i motiveringen, som ju skulle ingå i karakterteckningen! — »Så sväfvar åskådaren i okunnighet om en så vigtig punkt som Ofelias vansinne. Och Hamlets eget vanvett!... Äfven i Lear är Edmunds förräderi så plumpt, att ingen någorlunda förnuftig menniska gerna bör hafva kunnat bedragas häraf!»

När nu dramat brast i just de delar, som bygga dramat, komposition och karakterteckning, hur kunde det då vara oupphinneligt? Vördnaden för det gamla och det berömda har samma grund som skapandet af gudar, och rifvandet af det gamla har samma följder som angrepp på gudar. Hur kunde eljes en klok, fördomsfri menniska råka i raseri, när han hör att en annan uttalar och kan hysa ett annat omdöme än hans eget (som han tror vara sitt eget) om en gammal storhet. Det skulle ju vara honom likgiltigt! Det nationella och det intellektuella Pantheon försvaras lika argt af ateister som af monoteister, kanske argare. För det stora, väl stadgade ryktet kryper den eljes så rake, och Johan hade hört en läsarprest yttra, att Shakespeare var en *ren* skald. I läsarens mun var detta lögn. Deter-

ministen deremot skulle aldrig begagnat ordet ren eller oren, emedan begreppen ej finnas. Men den arme Kristusdyrkaren vågade icke bära ett kors för Shakespeare! Nå, han hade nog af att bära ett för Kristus!

Emellertid syntes Johans metod, att döma gamla förhållanden från samtidens ståndpunkt, ha varit rigtig, ty den gjorde skola. Detta var hela hemligheten med hans sedan af teistiska och ateistiska teologer så oförstådda sätt, att med vanvördnad behandla gamla saker och personer, hvilket de i sin enfald helt oskyldigt trodde vara något, som man hos barn kallar motsägelseanda. Han utredde sällskapets förvirrade begrepp och lärde dem tillämpa följdriktigt deras materialistiska verldsåskådning. Voro de materialister, så skulle de icke begagna ord lånade från kristendomen och icke tänka som idealister. Deraf uppstod ett slagord, som i sig innebar hela vanvördnaden för det föråldrade: *Det är gammalt!* Som nya menniskor måste de tänka nya tankar, och nya tankar fordrade ett nytt språk. Anekdoter och gamla qvickheter afklipptes genast. Fraser och lånade uttryck ratades. Man fick vara rå och kalla sakerna vid deras rätta namn, men icke vara vulgär, icke begagna citat ur sista operetten, icke qvickheter, som varit tryckta i sista skämttidningen. Derigenom vande sig hvar och en att ur sin fatabur framsöka hvad som fans

ursprungligt af iakttagelse, och omdömena fotades på den nya synpunkten.

När nu Johan tviflade på allt, hvarför kunde han icke tvifla på sin demokratiska fixa idé? Derför troligen, att denna icke föll inom medvetandet, utan var en drift, ärfd som en sjukdom; och troligen derför, att i honom fans en jemvigtskänsla, som icke kunde få ro förrän han såg jemvigt förverkligad utom sig i det sociala medium, i hvilket han lefde. Det var en naturlag, liknande den som kallas endosmos, hvilken dref tvenne vätskor af olika täthet att genomtränga membranen och blanda sig. Och jemvigt kunde icke inträda, förrän tätheten blifvit densamma på båda sidor om membranen. Alla samhällsklasser hade olika täthet, och derför var det en evig oro i samhället. Endast demokratien eller en fullständig blandning kunde åstadkomma lugn. Men derför skulle icke följa att en enstaka klass, underklassen ensam, flöte ofvanpå, utan den skulle sakta sila sig igenom och in i öfverklassen, så att slutligen endast en medelklass förefunnes.

Denna endosmos hade Johan förverkligat i sitt umgänge, till hvilket snart lockades personer af flera och de mest olika samhällsställningar. Sålunda adjungerades köpmän och banktjenstemän, äfven lärare och tillfälligtvis äfven lärde, men med äldre och renommerade syntes blandningsprocessen försiggå med större

svårighet. De funno tonen cynisk, icke såsom om man talade om oanständiga saker, utan derför att man sade hvad man tänkte. De hade kommit in i en ställning i samhället och hade insett att ställningen likasom samhället var bygdt på tysta öfverenskommelser att ljuga, eller åtminstone tiga. Derför föreföll dem uppriktigheten cynisk. Ja, det anses än i dag cyniskt att yppa sina så kallade fel eller svagheter, såvida man icke såsom pietisten koketterar med dem, för att visa huru utmärkt man sedan blifvit.

Johans upptäckt var menniskornas automatism. Alla tänkte detsamma, alla dömde på samma sätt; och ju lärdare de voro, dess mindre sjelfverksamhet öfvade deras hjernor. Deraf uppstod hos honom tvifvel på hela bokbildningen. De som kommo från Upsala hade alla en och samma tanke om Rafael, ett och samma omdöme om Schiller, ehuru den olikhet i karakterer, som förefans mellan de dömande, nödvändigt betingat differenser i omdömet. Dessa menniskor tänkte således icke, oaktadt de kallade sig fritänkare, men de talade — alltså voro de papegojor.

Men Johan kunde icke genomskåda att det ej var böckerna såsom böcker, hvilka gjort de lärda till automater. Han sjelf och hans olärda filosofer hade ju vaknat till sjelfverksamhet genom böcker. Faran med universitets-

lärdomen var den, att densamma genom styrelsens skyddsanda hemtades ur dåliga böcker, skrifna af öfverklassen i öfverklassens intresse, således i afsigt att fira det gamla och det bestående och sålunda hindra vidare utveckling.

Emellertid hade denna skepsis gjort Johan steril. Han hade insett, att konsten icke hade något att göra med utvecklingen, att den endast var en omsättning af fenomen och att den var desto fullkomligare som konst, så snart den endast förhöll sig afbildande. Driften att ombilda tingen behöll han än, och den tog sig uttryck i hans målning. Hans skaldekonst deremot sprang sönder, då den skulle återge tankar eller tjena syften. Nederlaget med pjesen hade ett ogynsamt inflytande på hans ekonomi. De vänner, af hvilka han lånat pengar, sammankommo en afton hemma hos Johan för att höra stycket läsas, men som de voro trötta af dagens arbete somnade de efter första akten och bådo att få läsningen uppskjuten. En af de vaknare hade dock tyckt sig märka att det var för mycket Guds ord i stycket och att detta ej passade på scenen. Dermed voro hjelpkällorna uttömda, och nöden trängde på, omutlig, stendöf. Efter att ha varit utan middagar en tid bortåt, ledsnade Johan på

detta lif och ville se sig om efter bröd. Hvar skulle han taga bröd i öknen? Jo, det närmaste vore att söka ett engagement vid en landsortsteater. Der såg han kreti och pleti spela hjelteroller i tragedierna och ofta göra sig ett namn, som slutade med anställning vid kungliga teatern. Hastigt nog fattar han sitt beslut, packar sin kappsäck, lånar respengar och far ner till Göteborg. Det var just under novemberstormen 1872. Känslig som han var för det medium, hvari han lefde, fattade han genast motvilja för staden. Mörk, korrekt, dyr, högfärdig, sluten, låg den instängd mellan sin ringmur af stenknallar och gjorde honom, den liflige uppsvensken, van vid Stockholms rika och leende natur, trist. Det var en kopia på hufvudstaden, men en förminskad, och Johan kände sig som öfverklass gentemot detta i utveckling stående samhälle. Men han märkte dock att här fans något, som saknades i hufvudstaden. Gick han ner till hamnen såg han en flotta, som var destinerad till utlandet nästan hel och hållen, och stora fartyg underhöllo regelbundna förbindelser med kontinenten. Menniskorna och byggnaderna föreföllo icke så exklusivt svenska, tidningarna voro likasom mera vakna på de stora rörelserna ute i verlden. Huru nära var icke härifrån till Köpenhamn, Kristiania, London, Hamburg, Havre! Här skulle Stockholm ha legat, här vid en vik af

verldshafvet, under det att nu hufvudstaden låg i en krok borta vid insjön Östersjön. I sanning, här låg cellen till ett nytt centrum, och nu förstod han, att Stockholm icke längre var nordens medelpunkt, utan att Göteborg höll på att bli det.

Men för tillfället var detta ingen tröst för den, som kom i sådana småärenden som en aktör.

Han sökte teaterdirektören; presenterade sig såsom en, den der ville göra teatern en tjenst ungefär. Direktören ansåg sig emellertid ganska väl betjenad med den personal han redan hade, dock beviljade han ett prof, i den roll Johan ville ha som debut. Det var Dietrichsons »En Arbetare», dagens stora succès. Johan hade funnit en viss likhet mellan Stephensons lokomotiv och sin refuserade teaterpjes, samt hoppades kunna ge ett sant uttryck åt ingeniörens förakt öfver hopens grin, de lärdes farhågor och slägtingars sorg öfver en förspild existens. Han profvade en afton vid en gaslåga och för tomma väggar. Naturligtvis kunde han ej få någon expansion. Han kände det sjelf och bad om repetition i kostym. Nej, det behöfdes icke. Direktören hade hört nog. Der fans nog anlag, men de skulle utvecklas. Han erbjöd engagement från första januari året derpå med tolf hundra kronor. Johan funderade: slå dank i Göteborg två månader och sedan spela

betjent eller folk vid en landsortsteater? Nej! Det ville han inte. Hvad återstod att göra? Låna pengar och resa hem igen. Och så gjorde han.

Alltså återigen ett fiasko. Vännerna hade hållit afskedsfest, skaffat respengar, gjort allt för att hjelpa; och nu kom han tillbaka med oförrättadt ärende. Återigen skulle han få höra den gamla berättigade beskyllningen att han var ombytlig. Att vara ombytlig är ytterst opraktiskt i ett ordnadt samhälle, det det fordras ihållande och ensidig utbildning i ett fack för att man skall kunna gå om sina medtäflare, och hvarje inrangerad individ erfar ett obehag, när han ser någon af sin krets börja vackla. Det behöfver icke vara ren ytterlig egoism, det kan ju vara en yttring af solidaritetskänsla, af omtanke för andra. Johan kände, att han med dessa otaliga ombyten oroade sina vänner och han skämdes deröfver och led deraf, men han kunde icke handla annorlunda.

Och så var han hemma igen och satt åter i Röda Rummet de långa qvällarne och undrade om icke någon plats skulle anstå äfven honom i det eljes på banor så rika samhället.

Vid jultiden skulle Johan återigen upp till Upsala, ty såsom medarbetare i en der utkommande »Vitter Kalender» var han inbjuden till fest.

Kalendern, hvilken som bekant mottogs med ett enhälligt »pereat», var icke betydelselös såsom exponent. Läsaren, som kunde förmås sträfva igenom denna blomsterplockning på allmänningen, kunde berättigadt fråga: Hvad rör detta mig? Denna poesi kunde såsom signaturernas ha varit skrifven femtio år förut, ja hundra. Den var indifferent, men den var äfven dålig. Dålig derför att den icke röjde någon utveckling i poeternas varseblifningssensorier, indifferent derför att den icke vuxit på tidens träd. Den var daterad 1872, och der fans icke ett eko af jublet 1865, icke en blodsdroppe af 1870, icke en doft af brandrök från 1871. Hade denna elitungdom sofvit? Ja förvisso! Och det egendomliga var att poeterna, som hittills ansetts vara antesignaner, nu befunno sig i trossen. Studenterna i gemen, den stora massan, voro realister, skeptici, hånare, såsom tidens barn anstod, men poeterna voro troende fånar, med signaturidealen i hjertat. De voro efteridealister, i form, i tankar, ty den nya verldsåskådningen hade ej trängt ner till dessa isolerade individualister, hvilka ännu lefde romantiskt bohêmelif. Det var efterklang. Men hade den svenska poesien varit annat förut, och kunde den vara annat? Var Tegnér annat än efterklingare från Schiller, Oehlenschläger, Eddorna och fornnordiska sagorna; var Atterbom annat än en tysk speldosa, konstruerad af Tieck,

Hoffmann, Wieland, Bürger, och så hela vägen ner? Men denna vittra kalender var efterklangens efterklang; det var drömmar om drömmar. Realismen, som genom Kræmers »Diamanter i stenkol» redan 1857 hållit sitt förtidiga intåg i Sverige, och sedan med Snoilsky gått fram med jubel, hade icke tryckt något spår på de unga. Signaturernas slappa poesi hade varit uttryck för en slapp tid, men denna poesi var icke uttryck för annat än författarnes oförmåga.

Johan hade bidragit med en fri omarbetning af »Ån Båsveigs Saga». I denne kolbitare, manlige Cendrillon, hade han förherrligat sig sjelf såsom sin familjs erkända rötägg. Närmaste anledningen hade varit den missaktning, som hans gynnare och vänner af borgareklassen visat honom efter hans misslyckande som författare. Språket utmärkte sig genom en viss råhet i uttrycket och ett försök att adla det låga eller att åtminstone skrapa bort begreppet smuts från saker, som ej i sig voro hvad man kallar smutsiga. Som ordet naturalism ej ännu var i svang fick den passera under epitetet rå och smaklös.

Men af större betydelse än både kalendern och festsexan blef en bekantskap, som Johan händelsevis fick på den resan. Han bodde hos en kamrat, och på dennes skrifbord fann han ett häfte af Svensk Tidskrift, i hvilket Hartmanns »Det Omedvetnas Filosofi» anmäldes.

Framställningen af systemet var gjord af finnen A. V. Bolin och röjde i det hela en halfdold beundran; men redaktören Hans Forssell hade i slutet skrifvit en not på sitt vanliga sätt, då han stötte på något nytt, som ej hans hjerna var kapabel att mottaga.

Detta var pessimismen! Medvetet lif var smärta, emedan omedveten vilja var verldsprocessens rörelsekraft, och medvetandet hämmade den omedvetna viljan. Detta var den gamla myten om kunskapens träd, hvars frukt gaf vetande om hvad som var godt och ondt. Detta var Buddhismens innersta tro, detta var kristendomens hufvudlära: vanitas, vanitatum vanitas.

De flesta stora, alltså medvetna andar hade varit pessimister, genomskådare, afslöjare af lifvets illusioner om lust. Endast vildar, barn och genomsnittsmenskor kunde derför vara glada, emedan de voro omedvetna om sveket, och derför, när man ville säga dem sanningen, höllo de för öronen och bådo slippa bli beröfvade sina illusioner.

Johan fann allt detta i sin ordning och hade icke något väsentligt att invända. Det var då sant, detta han så ofta drömt, att det hela var bosch! Denna misstanke hade sålunda legat under hans synpunkt på verlden, hvarigenom han fått allt stort och alla storheter reducerade. Detta medvetande hade han haft

dunkelt i sig, då han som barn, ehuru välskapad, frisk och stark, gråtit i allmänhet öfver en okänd smärta, hvars orsak han icke kunde förlägga någonstans inom sig eller utom sig. Det var hemligheten af hans lif, då han icke kunde beundra något, fästa sig vid något, lefva för något, att han var för medveten för att låta narra sig. Lifvet var en smärta, som endast kunde lindras, genom att så många hinder som möjligt för viljan undanröjdes; hans lif var derför så ytterligt smärtsamt, emedan hans klasställning, hans ekonomi hindrade hans vilja att få yttra sig.

Såg han på lifvet och särskildt historiens gång fann han endast cirklar och upprepandet af villfarelser. Nutidsmannen drömde om en republik, som grekerna och romarne haft för två tusen år sedan; egypternas kultur hade fallit sönder, när de genomskådat dess intighet; Asien sof den eviga sömnen, efter att ha varit drifvet af omedveten vilja till verldseröfringar; alla folk hade uppfunnit bedöfningsmedel och rusmedel för att släcka medvetandet; sömnen var en sällhet, och döden den högsta lycka. Men hvarför icke taga ut steget och beröfva sig lifvet? Derför att den omedvetna viljan oupphörligt narrade menskan att lefva genom den illusion, som innebars i hoppet om ett bättre.

Pessimismen såsom mekanisk verldsåskådning är mera konseqvent än transformismen, hvilken ser en utveckling till menskans lycka i den mekaniska utvecklingen. Är icke detta senare en qvarsittande och transformerad Guds Försyn? Eller kan man tro att de mekaniska, blindt regerande naturlagarne arbeta med tanke på de menskliga samhällenas gång mot sällhet, då de framkalla istider, floder, vulkaniska eruptioner, och skall en upplyst man kallas konservativ i förringande bemärkelse, derför att han icke kan tro att menniskan kufvat och nu regerar naturlagarne, såsom Stuart Mill skämtsamt uttrycker sig. Har man ännu uppfunnit säkra medel mot skeppsbrott, åskslag på fältet, ekonomiska kriser, dödsfall i familjen, sjukdomar; och kan man efter behag reglera jordaxelns lutning, undanrödja för årsväxten hinderliga molnbildningar? Har man ännu på forskningens nuvarande höga ståndpunkt kunnat utrota fylloxeran, hindra öfversvämningar, aflägsna vidskepelse och despoter, hindra krig? Är det icke förmätet eller enfaldigt tro att menniskan, som sjelf regeras af naturlagarne, de kemiska, fysiska, fysiologiska, skulle stå öfver dem derför, att hon förstått begagna sig af några till sin fördel, liksom den seglande snäckan och fågeln förstått begagna vinden till fortkomst, eller som bäfvern begagna strömmens tryck till sitt byggeri? Äro icke falkens och

flugans vingar fullkomligare rörelsemateriel än jernvägen och ångbåten? Hur kan då menskan vara så enfaldig att tro sig stå öfver naturen, när hon sjelf är en naturen så underdånig varelse, att hon icke ens kan vilja fritt, tänka fritt? Detta förefaller som en qvarlefva från illusionens tidigare stadier. Och om det europeiska samhället nu utvecklas till ateism, så hade buddhisterna den förut, till religionsfrihet, så fins den på det lägre stadiet Kina, till polygami, så fins den hos australvildarne, till kollektiv egendom, så var denna form den äldsta, till metrisk jordbeskattning med uteslutande skatt på jorden, så kunna vi lära den konsten af kineserna. Nej, Europa har sist af alla stora folkgrupper vaknat till medvetande. Håller nu på att göra det och vänder sig icke som en del orientaler mot slö qvietism, utan gör det för att så vidt möjligt undanrödja jordelifvets smärtor och obehag, ehuru man ännu icke funnit det lämpliga sättet.

Industrisocialisternas misstag är att de, enligt den mångtydiga utvecklingsteoriens formel, vilja bygga på det bestående, ty de tro, att det bestående består af nödvändighet och är uppbygdt till allas lycka. Men det bestående nu är hopkommet till någras lycka, är alltså en abnormitet, och att bygga på en abnormitet är att resa hus på odränerad mark. Troligen är dock denna samhällsform, som åstundas,

huru orimlig den är, ett nödvändigt misstag, genom hvilket menskorna skola gå fram till ett bättre. Dess fara och dess hopp till framgång ligger i att den redan har sitt program färdigt och derför redan är automatisk, hvarför den kommer att verka som en blind, omotståndlig massa verkar. Vill den ombilda hela samhället efter en minoritets, industriarbetarnes klass, och göra alla menskor till maskinarbetare, så må den icke anse alltför galet, om några våga tvifla på att detta blir sällheten. Socialismen såsom samhällsreform kan deremot icke uteblifva, ty Europa har i sin sjelfförgudning icke sett huru långt efter det är. Begåfvadt med en asiatisk styrelseform, som styr ända in i detaljer, underhållande en med gamla asiatiska vidskepelser besudlad religion, lefvande midt i ett grufligt kapitalslafveri, som upprätthålles af beväpnad styrka, anställer det politiska och religiösa förföljelser, dyrkar det balsamerade monarker såsom Faraomumier, civiliserar det vilda folk med utskottsfabrikat och Kruppska kanoner, och glömmer att dess civilisation en gång kom österifrån och då var bättre än nu, lika mycket bättre som Aristoteles filosofi var bättre än våra dagars kristendom.

Hartmann och pessimismen tror att denna förbättring, som kallas socialism, skall komma, men att efter den skall följa något annat.

Kälkborgaren är optimist, ty han förmår ej se ut öfver eller tänka bortom de dagliga fenomenen. Detta är en lycka för honom och icke en förtjenst, ty han eger intet val. Ja, han förstår icke ens hvad pessimism är, utan tror att dermed menas den åsigt, som anser denna verld vara den sämsta af verldar. Hur skulle någon kunna ha en grundad åsigt om det? Voltaire, som icke var pessimist, skrifver en hel bok för att bevisa, att denna verld åtminstone icke var den bästa af verldar för oss, såsom Leibnitz inbillat sig. Den är naturligtvis den bästa för sig, om också icke för oss, och detta är just skilnaden mellan hypokonderns och pessimistens verldsåskådning, att den förre anser den som minst bra för honom, under det pessimisten frånser hvad den kan vara för individen. Hartmann är icke någon hypokonder såsom man velat tro, och han söker aflägsna lifvets smärta så långt möjligt genom att försätta sig i omedvetet tillstånd.

Vår tids yngre slägte är trist, emedan det vaknat till medvetande och förlorat illusionerna om Gud, om lif efter detta och mycket annat, men det är icke hypokondriskt, och det arbetar på förverkligandet af verldens inträde i illusionens sista stadium eller det nya samhällsskicket, såsom om de af detsamma hoppades en lindring i smärtan, och desto mera fanatiskt, ju djupare de känna den.

Antag emellertid att Hartmanns filosofi vore ett misstag, och en skeptiker måste antaga sådant, oaktadt den har all sannolikhet för sig, då ju lifvets grundvilkor, sjelfbevarelsedriften, består i aflägsnandet af smärta, och sålunda smärtan är yttersta rörelsekraften, så måste man söka en historisk förklaring till denna filosofis uppkomst och utbredning. Ytligare betraktare, såsom spiritualisten Caro, tveka icke begå den inkonseqvensen, att förklara den såsom framsprungen ur kroppslig sjukdom. Socialisterna, som måste ingifva hopp om sina lärors utförbarhet, förklara den såsom känslan af förestående undergång hos en klass, hvilken i Hartmann haft sin representant. Men Hartmann tror på socialismen och det nya samhället, ehuru såsom öfvergångsformer. Han är icke förtviflad, icke melankolisk ens. Han är, synes det, den första filosof, som, fullständigt rengjord från kristendom, europeism, idealism, söker förklara verldsprocessen ur den mekaniska verldsåskådningens teorier. Så här är det, så går det till, säger han rent ut. Vi ha utvecklat oss från omedvetna mineral, blifvit ägghvitekroppar, fått nervganglier med medvetande, och slutligen hjernor med ett alltmera vaknadt sjelfmedvetande. Ju högre nervlif, dess högre smärta, mottaglighet för intryck. Först i våra tider lyckades det stora hjernan att få

klara förnimmelser och sålunda genomskåda verldsprocessen.

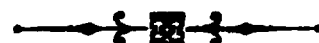
Hartmann kan sålunda anses vara den till högsta medvetande komne och skall derför lefva såsom den store afslöjaren, för hvars skarpa blick bindlarne föllo. Det är också ett misstag att kalla honom förtviflans profet. Den kristne och idealisten skola känna sig tomma och förtviflade inför den nakna sanningen, men transformisten erfar ett outsägligt lugn. Menniskan skall bli blygsam, då hon kan mäta sin litenhet såsom ett grand, placeradt på ett kosmiskt stoft: hon skall icke vidare göra några gudar ur sig sjelf, icke bygga sin lycka på ett kommande lif, utan just genom pessimismen drifvas att ställa sitt enda lif så bra som möjligt för sig, och alltså för alla andra. Hon skall inse det ohjelpliga i att gråta och jemra öfver tillvarons uselhet, som de kristne göra, och hon skall taga smärtan som ett faktum och fördrifva den så godt hon kan.

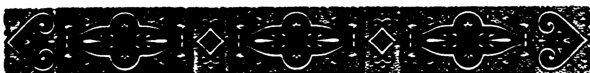
Hartmann är realist, och har mera på elakhet fått namnet pessimist i föråldrad bemärkelse. Han grufvar sig icke öfver verldens elände, och säger icke ens att det är något elände. Han visar bara att lifvet ej är så stort, ej så skönt, som menskorna älska att föreställa sig, och smärtan är för honom icke kroppslig plåga, endast rörelsevehikel. Det är en sund, lifskraftig

verldsåskådning, mot hvilken socialismen stundom kan förefalla såsom idealism, då den vill bygga om samhället efter önskningar, icke efter möjligheter.

Emellertid, på Johan verkade referatet af systemet uppfriskande. Der fans således ett system i galenskapen, och hans medvetande hade sålunda gått i förväg och misstänkt att det hela var något ganska obetydligt. Men en verldsåskådning ränner icke in i hjernan hel och hållen på en gång. Den lemnade också här endast vissa afsättningar och gaf en grundton. Som teoretisk synpunkt grumlades den ännu af hans religiösa, idealistiska uppfostran, fördunklades af hans medfödda och förvärfvade klasshat och hans naturdrift att söka jemvigt utom sig i lifvet. Det hela var, stort taget, bosch, men skulle man lefva tills man dog, fick man ta itu med verkligheten, och när man gick in i den fick man anlägga en annan hvardagssynpunkt. Och det gjorde man nog, gunås! När man sökte bröd, blef svårigheten att vinna det något stort, sökte man äran blef motståndet något ofantligt. Äran var icke, stort taget, något, men relativt till lifvets små förhållanden var den något mycket stort och eftersträfvansvärdt: Detta förstodo

icke kälkborgarne, och de hade sedan mången rolig stund, när de sågo honom, pessimisten, knoga efter utmärkelser. Detta funno deras urverkshjernor inkonseqvent, efter som de icke förstodo att öfvertermen: äran, hade två värden, ett absolut och ett relativt!

4.

Redaktören.

(1873.)

dertonhundrasextio-talet hade gått ut med dåliga år och dåliga affärer, men med sjuttio-talets ingång inträder den goda tiden, med goda skördar, gynsamma konjunkturer för trä och jern, allmän vaknande företagsamhetslust hos den eljes loje svensken. Buckle hade upptäckt att svensken och nordbor i allmänhet voro mera ostadiga, emedan klimatets föränderlighet gör starka afbrott i arbetet, så att om vintern både åkerbruk, handel, sjöfart och näringar afstanna, och menskorna tvingas till lättja, under det den korta sommaren pressar fram en feberaktig brådska. Någon sanning synes ligga i detta, och svensken arbetar stötvis med stor ifver, faller

så ihop och blir rådlös och oföretagsam igen. De gynsamma åren i sjuttio-talets början tycktes ha stigit honom åt hufvudet, så att han angreps af den då i Tyskland och Österrike rasande svindeln. Jernverken utvidgade sin verksamhet, köpte och bygde; trävaruhandlarne höggo och sågade; jordbrukarne togo hypotekslån och nyodlade; jernvägar anlades parallelt med hvarandra förbi hvarje husknut; hittills obegagnade rikedomar i torf och stenkol uppgräfdes; bolag grundades, ofta i god mening, stundom i mindre god. Man har kallat denna tid grundartiden. Bolaget är en stor och välgörande uppfinning och har bragt många fruktbara företag till stånd, men genom den oansvarighet som medföljer en opersonlig förvaltning, kunde den lätt ge anledning till en vårdslöshet, som den enskilde måste akta sig för.

Genom en slump kommer Johan att ett tu tre kastas in i en verksamhet, som tillät honom åskåda på nära håll denna ekonomiska revolution, hvilken sträckte sina verkningar långt in i framtiden och fick sitt bakslag i den kris, som slutligen bröt ut 1878.

En dag, när nöden var som störst, kommer en delegerad af Röda Rummet, eljes vice häradshöfding och banktjensteman, och frågar Johan om han, såsom skrifkunnig, skulle vilja ha en god idé till utgifvandet af en tidning. Intresset för försäkringsväsendet hade nämligen på sista

åren tilltagit i hög grad, och de många olikartade försäkringsbolagen egde tusentals agenter i landet, hvilka skulle bilda en sjelfskrifven prenumerantkrets till den föreslagna tidningen. Johan svarade, som sant var, att han ej begrep den affären alls. Vännen invände, att han kunde sätta sig in i den på kort tid, och att han dessutom skulle få vid sin sida en matematiker och en i försäkringsväsendet väl bevandrad direktör, så att han sjelf endast skulle bli utgifvare, redigera artiklarne, ombesörja korrektur och tryckning. Nej, det ville han inte, ty då skulle han bara bli en bulvan, och han kunde icke veta hvilka ärenden han kunde få gå. Underhandlingarne nedlades för en tid, men togos upp igen. Nu kom man med erbjudande af garantier. Alla bolag hade till hälften lofvat understödja företaget, och det var icke fråga om att stödja något bolag, endast befordra försäkringsväsendet i allmänhet. Han skulle reflektera, och som han icke hade annat bröd och han ansåg det ena lika bosch som det andra, så öppnade han underhandlingar. Garantierna syntes lofvande, och så fick han bordet fullt med böcker och tidningar, som han skulle studera. Den inblick han nu tog i affärsväsendet, försäkringsaffärens sammanhang med statistiken, med nativitets- och mortalitetsförhållandena, med pauperismen, med handeln, med sjöfarten lockade honom först. Det var det

lefvande pågående arbetet till allmänt välstånd och lycka, som han nu fick upp ögonen för, och han upptäckte ett intresse i detta studium, som han ej misstänkt förut. Här råkade han äfven för första gången på arbetarsocialismen, hvilken framställdes i orimliga drag och bekämpades såsom öfverflödig, då man redan hade försäkringsväsendet såsom botemedel.

Men Johan ville icke börja företaget, förrän han var inne i affärens innersta och visste lika mycket som sin ledare. Derför tog han upp sin gamla matematik; genomgick serier och probabilitetskalkylen, på hvilken senare premietabellerna voro uppgjorda. När han kände sig hemmastadd, började han redigera profnumret. Kritiskt anlagd och fast besluten att icke gå ärenden, utan verkligen hålla ögat på alla afsteg, börjar han med en kritik på ett uppstående bolag, som ville nedsätta premierna och utlofvade andel i vinst. Som bolagssvindel inom försäkringsväsendet i utlandet tagit fart, och konkurrensen hänsynslöst bedrefs med nedtryckning af premierna, drog han till med en varning. Hvarje nedsättning i premierna minskade de försäkrades garantier och var svindel. Detta var oklokt för tidningens bestånd, och polemik uppstod, naturligtvis hänsynslös och med beskyllningar. Johan bedyrade att han, såsom hvarken aktieegare eller agent, kunde våga bedöma frågan opartiskt.

Derpå svarades att tidningen egdes af ett bolag, o. s. v.

Men nu hörde till redaktörens verksamhet och tidningens framgång, att han sjelf skulle gå omkring till bolagens direktörer, tala för varan, interviewa och få notiser. Han började i sjöförsäkringsbolagen. Som detta inträffade endast några år före den stora krachen, så mottogs han med misstänksamhet och förbehållsamhet. Man talade om dåliga tider, och de utlofvade garantierna utföllo icke med detsamma. Man skrufvade sig och lofvade — framdeles. Derpå skulle han upp på Börsen.

Det var första gången han trädde in i denna sorlande krets en middag, när mäklarne voro i full verksamhet. Han kände sig först rädd. Hvad hade han här att göra, han, poeten, den misslyckade författaren? Man tittade på honom, och han såg osäker ut som en spion. Gamla bekanta köpmän skrattade åt honom och frågade hvad han hade der att göra. Så presenterades han för några direktörer, men mottogs frostigt och undfägnades med löften.

Just i samma vefva råkade Johan få i händerna Plimsolls ryktbara anförande i engelska parlamentet rörande sjöförsäkringssvindeln, spekulationerna i gamla fartyg och premiernas hejdlösa nedtryckande. Utan att besinna sig på följderna tar han, omedveten om hvilka sår han saltade, och rifver opp med sjöförsäkrings-

bolagen. När han sedan kom upp i det stora sjöförsäkringsbolaget, der direktionen hade sammanträde, fick han vänta bra länge. Slutligen insläpptes han i det inre rummet, der direktörerna sutto. Han presenterade sig och frågade om de ville prenumerera på hans tidning. Det blef alldeles tyst. Herrarne sutto i soffor och sågo nedslagna ut. Slutligen frågade den verkställande direktören de andra herrarne om deras mening. De svarade ohöfligt. Derpå kommo de öfverens om att ta fem exemplar, oaktadt de halflofvat taga fyrtio. Om Johan hade vetat hvad han anade, eller att han kommit in i en krets af lifdömda, som nu sutto skeppsbrutna af just den storm, som rasat i november, då han var i Göteborg! Om han hade vetat att han rört opp i ett grumligt vatten och att man hatade honom, men fruktade honom än mera! Men det fick han veta efteråt!

Tidningen kom ut två gånger i månaden, dyrt tryckt, omsorgsfullt redigerad. Det var ett ganska tungt arbete att studera saken, samtidigt skrifva full tidningen, ombesörja tryckning, läsa korrektur och expediera. Dertill kommo utgifter, såsom springgosse, postporton, litografiskt arbete, åkningar till tryckeriet, som låg långt bort på Söder, tidningslitteratur och böcker. Och så skulle han lefva efter sitt stånd under tiden, vara anständigt klädd och betala tryck, papper och annonser, räknande sig till

godo efter ett tusen kronor om året, såsom redaktör, redaktion, korrektör, expeditör. Han insåg ganska snart, att detta icke skulle bära sig alls, men han litade på att garantierna skulle utfalla bara tidningen visade sig komma ut. Och han gick på oförskräckt, ehuru han kände marken gunga under sig.

Röda Rummet blomstrade, och nya ledamöter infunno sig; numera mest ur handelsståndet. Johan tyckte om deras sällskap, ty de voro verklighetsmän. Och hvad som förvånade honom var att bland dem träffa mera verkligt moderna och upplysta själar än bland de lärda. De voro bildade och lefde i denna verlden, utan att bry sig om himlen och andra luftmålningar. De voro frigjorda, utan att ha läst Buckle eller Hartmann, så att Johan verkligen på allvar tviflade om böckerna gjorde menskorna eller menskorna böckerna. De läste ingenting annat än tidningar, men i tidningarna stod ju allt. Der diskuterades alla frågor, der omtalades dag för dag hvarje faktisk reform, der utminuterades böckernas visdom. Och så mycken talang dessa menskor egde! En bokhållare var virtuos på viol, kände hela musiklitteraturen. En annan spelade piano genialiskt utan att ha lärt på det. En tredje improvise-

rade på vers. Der funnos äfven originela anlag, som icke nöjde sig med exekvering. Genom dem drogs Johan in i två hem, der han lärde sig akta de föraktade och förakta de aktade. Det ena samlingsstället var hos en målare, som, enkling, bodde tillsammans med sina två söner, hvilka båda voro köpmän. Der spelades till exempel pjes en gång, inför målarakademiens professorer, vid en qvällsmuntration. Ungherrarne hängde opp ett par skynken och arrangerade en scen. Idén till pjesen var löst uppkastad i minnet vid ett glas punsch qvällen förut. Rolerna utdelades, kostymeringen skedde, och så var det bara att gå in och spela. Men det är ju genier, menade Johan, som dikta och spela på en gång. Och nog var det det. Stycket gick i den burleska genren, men man skulle i alla fall in och svara på replik. Tilläggas måste att alla dessa ungherrar voro af Israels vakna och begåfvade stam, ty en så liflig esprit saknar svensken, som äfven är dålig talare. En annan qväll, vid ett födelsedagstillfälle, skulle man spela för en publik af grosshandlare, bankdirektörer och kamrerare. Johan skulle sätta ihop en pjes, som passade för tillfället. Och han satte ihop en pjes, som visserligen hade tillämpning för stunden, men just ej kunde roa den fina publiken. Stycket handlade, i tre akter, om ett sällskap afsigkomna artister, som ville bilda ett bolag. Bolaget kommer till stånd

och har till ändamål att assurera unga geniers framkomst i verlden. Grundfonden och reservfonden, som spelades af två påmålade garderobsdörrar och artistens stora studieportfölj, innehöll tre biljetter till Newyork på White-Star-Line. Bolaget går inte, och direktionen lyfter fonderna och skall resa. Men då upptäckes att *äfven* biljetterna voro ogaranterade. Sista scenen framstälde verkställande direktören, lånande en »middagskrischa» af bolagets vaktmästare. När ridån föll hade publiken tagit sina rockar. En direktör, som icke hunnit utför trapporna, uppfångades i tamburen och tackade för den angenäma aftonen, försäkrande att stycket var mycket roligt, men att det var »väl långt».

Efter den betan var Johans redaktörskap mindre populärt än någonsin, och han kände att brytningens stund nalkades. Affärsmännen äro ett allvarsamt folk och låtsas icke förstå satir.

Det andra samlingsstället var hos en rik köpman, som ville bli road. Som han gaf utmärkt fina middagar och var älskvärd, lät man icke bedja sig. Här utvecklades mycken talang; det talades vid desserten, improviserades vers; och, hvad värre var, man gjorde jubelouvertyrer på fri hand för piano och stränginstrumenter. Äfven detta hus var af Israels, och man rörde sig här friare, tyckte Johan, än bland landsmän

med religiösa, politiska, sociala fördomar, hvilka bevakade hvarandra afundsjukt och alltid medförde sin graderade skala. Här träffades man på neutral mark; löjtnanten vid gardet och handelsagenten eller profryttaren som han kallas; artisten utan namn och professorn; verkställande direktören och yngste kontoristen; doktorn och bokhandelsbiträdet. Som ännu inga brinnande frågor kommit upp, var sällskapslifvet ostördt, och man dansade, sjöng, spelade, lekte, med ett ord begagnade de sköna konsterna till hvad de skulle vara: till fri lek på hvilans stunder och icke till yrke, till befordrare af äregirighet, eller till handelsvara.

Johan befann sig mycket väl i denna demokratiska krets, och han bildade sig en något idealiserad föreställning om köpmannen, hvilken han ämnade sammanfatta i en historisk figur. Till ändamålet valde han först Jacques Coeur, Karl VII:s finansminister, i hvars person han ville förherrliga kälkborgaren, hvilkens orättvisa ringaktning af de lärde han fann sig uppkallad att slå tillbaka. Senare spökade Lorenzo di Medici, köpman, lärd, konstnär, författare, statsman, men obehagliga personliga erfarenheter af köpmän kommo honom att ändra beslut, och när han slutligen fick fatt i ett bakben af socialismen ville han med detsamma stryka ut hela klassen såsom onödig, hvilket väl var något förhastadt.

Det är vid denna tidpunkt han, med illusioner om tidningens tillväxt, börjar lära sig att låna pengar i bank. Redaktören som låntagare, löjtnanten och hofmannen såsom borgesmän, gick galant. Blygsam var början, åttio kronor på hans del att afbetalas med en femtedel hvarje halfår; men snart upptäckte vännerna att det fans flera banker, och nu växte lavinen. Lånade pengar ha en underlig egenskap att vara flya, och betalningsförmågan växer i fantasien, förfallotiden synes oändligt aflägsen, den redliga viljan gäckas af hoppet, och en vacker dag är man icke längre en fullt hederlig menniska.

När lånen utföllo skulle så många hungriga äta på kakan, så många skulder betalas och så många vänner handräckas. Så många uteblifna middagar och supéer skulle då ätas på en gång; man hade en skuld mot sig sjelf; man hade en fordran på sin egen person. Vid sådana tillfällen gafs öppen taffel på manègen, en blygsam källare för öfrigt, för Röda Rummets icke betalande ledamöter. Derpå hölls klubb ini pianorummet, der musik omvexlade med skämt och lärda samtal.

Ibland höllos mindre aftonsammanträden i Artillerigårdens vaktrum, då sällskapets löjtnant hade jour. Då var det eget att se huru dessa samhällets hemliga fiender betraktade och fingrade på kaskar och sablar, som hängde der.

Man kände sig såsom både säkrare under maktens beskydd och rädd för att se sablarne röra sig på väggen. Hörde man då vaktens »werda» utanför porten och slamret af sporrar, så spratt man till som skrämda skolpojkar och fruktade se majoren eller någon annan hög herre inträda. Men så kom kalfaktorn med punsch och gjorde ställningssteg för löjtnanten, och så kändes det lugnt igen. En qväll steg sergeanten in och rapporterade eldsvåda.

— Åt helvete med Er! — ljöd ordern, och i ett ögonblick var vaktrummet tomt.

När sällskapet sedan såg löjtnanten till häst rida ut i spetsen för sin trupp, vågade de icke skratta åt honom. Han, som man eljes skämtade med och som sjelf i egenskap af »idiot» ansåg sig hedrad af att få vara med artister och talanger, var nu öfverst. Det var uniformens filosofi. Rocken och de arkaistiska attributerna af makt verkade omotståndligt på den mest skeptiska. Med uniformen i sällskap på gatan fick man helsningar, som eljes ej bestodos, och köpmännen tyckte särskildt om att få »guldremmen» med sig på middagar på Hasselbacken. Då blef man bättre serverad.

— Det heter kartoucherem, din fan! — rättade han då, och visade dem öppet, att han förstod bjudningens karakter.

Vid sådana fester fick icke Pelle eller Måns vara med. Men kartoucheremmen blef gross-

handlarne dyr, ty den hade den ovanan, att också låna pengar, och den var endast täcket på ett stort elände: en falsk ställning, som endast med möda kunde uppbäras, och som gaf anledning till många tragiskt komiska scener.

Det var dagen före Oskar II:s kröning, då Johan vid middagstiden tittade in till hofmannen. Denne satt just framför ett knyte, i hvilket hans uniform (lilla hofuniformen) nyss kommit från assistansen. Han tog ut vecken med en våt handduk och gned af guldet på trekantighatten, då löjtnanten inträder med stormsteg.

— Tag fram era pengar bara! Jaså du har fått ut din! Jag måste ovilkorligen ha ut min paraduniform innan klockan åtta i morgon, eller är jag förlorad.

— Jaså, du ska också på kröningen.

— Också? Ska du med då?

— Jag ska vakta i Logårn.

— Såå! Men det är inte jag hjelpt med. Fram med pengar bara!

Pengar i tillräcklig mängd kunde ej anskaffas före två, då assistansen stängdes. Sjelf kunde ej löjtnanten gå dit och arrangera saken, utan Johan måste åtaga sig den. Han sökte en vaktmästare i dennes bostad; bad honom till följande morgon hålla knytet numro det och det i ordning, så skulle det lösas med gratifikation klockan sju. Derpå gjordes razzia

efter pengar. Vid sextiden anträffades en banktjensteman, som lemnade summan, och som i förtjusning öfver att ha fått genomskåda royauténs emblemer bjöd på supé. Glad öfver att ha blifvit räddad, och för att likasom borttaga det mindre lysande intryck hans transaktion gjort, bjöd löjtnanten på kaffet.

— Nu släpper jag dig inte, — sa han till Johan, — utan nu följer jag dig hvart du än går. Jag ligger på ditt golf, jag sitter på en stol vid din säng med klockan i hand. Och sup dig inte för full i qväll.

Emellertid drogs kaffet ut och man drack betydligt. Derpå bar det af till flickor.

— Nu ska du låna mig lite pengar, — sa Johan, — tills i morgon bittida, efter som du ändå rört på fonden. Jag vet precis hvar jag skall ta igen dem.

I yran lemnar han pengar ifrån sig. Johan låg hos flickan, men i samma rum låg löjtnanten på en soffa, utan att klä af sig en tråd, i full mundering, och läste en roman af Gerstäcker. När klockan slog fem, kände Johan en stark arm, som lyfte honom ur sängen.

— Opp med dig! Opp, opp, opp, för tusan, klockan är fem! Kan du inte skaffa pengar, så är du dödens man.

Han drog sin sabel och svängde den öfver den yrvaknes hufvud.

Nu blef det ett rännande kring stan, ty en del portar voro icke öppnade än. Slutligen lyckades Johan drifva upp de äskade sjutton kronorna, och så bar det af till assistansen. Opp med knytet i en droska och så hemta löjtnanten på Vasakaféet.

När de kommo hem till dennes bostad på Regeringsgatan och fingo upp kläderna, befunnos de så skrynkliga, att allt hopp ansågs ute. Derjemte voro de för trånga, och vapenrocken gick icke igen i halsen. Minuterna voro dyra, och om en half timme skulle offret vara hos majoren.

Sedan han dragit på kläderna, tog Johan en hårborste, doppade den i rent vatten och stänkte öfver rock och byxor, hvarpå han gned ut vecken så godt sig göra lät. Så slog klockan! En qvart till och all räddning vore ute.

Så rände den arme mannen i väg sådan han var, ut på gatan i den vackra majmorgonen, och såg ut som om han kommit från ett regnväder.

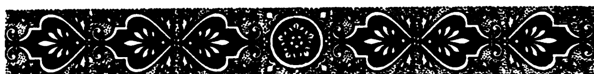
Om aftonen träffade Johan Pelle och Måns i Röda Rummet.

— Nå, såg ni Jean och Ludvig?

— Ja visst, — grinade Pelle. — Jean satt så grann på en svart häst med kasken öfver ögonen, och Ludvig gick med värja och trekantig hatt och kommenderade lakejerna.

Och så läste de i aftontidningen om det lysande tåget, om de granna uniformerna, om militärparaden! Det var en oförgätlig fest, stod det, som lemnade ett minne efter sig! Och det gjorde den verkligen, ty Johan kunde aldrig sedan se en kunglig kortège utan att tänka på assistansen.

5.

Själanöd.

(1873.)

ed sommarens inträde reste Johan åter ut till den ö i skärgården, der han bott som student tvenne år förut. När han nu återsåg detta landskap, der han drömt om en annan framtid, kände han sig främmande för sitt nuvarande jag. Men han kunde icke afgöra om han befann sig i utveckling eller återgång. Här, i samma stuga der han nu redigerade tidningen, hade han diktat »Affällingen». Var hans nuvarande arbete verkligen så gagnande, att det kunde fylla hans själs behof, frågade han sig. Var det idealism att han måste svara det han gått ner från sin kallelse?

Äfven annat sällskap hade han. En banktjensteman, som lemnat sin plats för att läsa på studentexamen och bli läkare, hade han fått med sig, och dertill en gammal Runabroder, hvars åskådningar han numera ansåg antiqvariska. Aron, så hette studentkandidaten, var en vaken intelligens, derom var ej fråga, men det fans klass-differenser, som gjorde Johan och honom främmande. Köpmannen var aristokrat; men han satte egodelar såsom gränsmärke mellan klasserna; han hade frigjort sig från en mängd fördomar, men behållit en hop auktoriteter, bevarat en mängd små frimurartecken i samlefnaden, som öfverklassen uppfunnit för att känna igen de sina; han höll på det fina, på formen. Ett litet svek gjorde ingenting, om det var fint gjordt; en sårande tillvitelse tilläts, om den inpassades i en städad form. Bönderna, med hvilka Johan var du och umgicks förtroligt, ansåg han som lägre djur, och fattigt folk föraktade han. Med Måns och Per hade han umgåtts, derför att det var originelt och »stämning», som han sade. Aldrig hade Johan sett ett sådant utbildadt medvetande af race-öfverlägsenhet, och han märkte snart att det var eld och vatten, som råkat ihop. Om midsommarafton dansades i stugan efter ett dragklaver. Aron tog de grofväxta och fula flickorna om lifvet och svängde om med dem. Men han ledsnade snart och mot vanan drack han sig

rusig. Derpå sprang han förtviflad ut i en backe. Johan följde honom för att hjelpa.

— Åh, — skrek han; — det är förfärligt! Att jag ska dansa med dessa kor, jag som nu kunde vara ute på Skärsätra och dansa efter piano med mina förtjusande flickor i fina sommarklädningar. Du har inte sett Rosa, du! Åh! Kinder som sammet, händer som liljor och sådana armar! Det är ju förnedring, detta! — Han gret!

Johan kunde icke svara på detta. Hans aristokratiska känslor hade aldrig tagit den riktningen, ty han tyckte att i botten voro alla menniskor ungefär lika, och racedifferensieringen kunde ju ej vara så stor, då en bondes son kunde bli ett snille. Han sökte en förklaring och ansåg sig stå inför en gåta i själens hemliga rike. Hur kunde denne unge man känna sig så högt öfver dessa flickor, som visserligen voro groft bygda, sneda och krokiga af för tungt arbete, men dock egde själar med rätt fina känslor. Johan hade på vindskontoret hittat ett kärleksbref, som en af dessa bondpigor skrifvit, och han hade funnit det vittna om adlade känslor, ett sentiment och en ursprunglighet, som Rosa helt visst saknade. Hur kunde Aron känna sig förnäm gentemot dem och tro att de voro jembördiga med kor? Hans far hade varit fattig väfvare och kommit till förmögenhet; han sjelf hade börjat

på kontor, och slutligen hade han fått plats i en privatbank. Han hade således icke flera generationers bördsfördomar i kroppen. Men han hade lefvat godt, ätit fint, och haft fina kläder. Var det detta som skapade klass-skilnad liksom bildning? Troligen! Eller var det hans estetiska sinne, som bedrog honom? Säkerligen också, ty skönhetens sken har narrat mången förr och mången senare! Men han måste äfven vara dålig kännare af menskan, då han satte dessa okunniga och tomma dockor öfver dessa dugande själar. Johan hade seglat i storm med en dräng och en piga, och under sjönöden hade han beundrat den modiga och i sitt fack öfverlägsna flickan. Hon hade sålunda stora och i hennes lif framstående egenskaper, som i de bildade herrarnes lif ej hade något värde. Hvarför skulle hon vara sämre, derför att hon ej var lika?

Det blef disharmoni i samlifvet, men man undvek utbrott.

Emellertid verkade landskapet och minnena på Johan, så att han fann leda vid att redigera tidningen. Tankarne arbetade, och behofvet af att dikta trängde sig på; men han hade förlorat modet. Dessutom var hans själ i ett sådant smältningstillstånd, att han ej kunde få form åt något. Han tog derför upp målningen igen, men framför naturen lyckades han ej. Han fann landskapets färger banala, och han

ville ge något annat, vackrare än dessa evigt återkommande stämningar och belysningar, som kunde återföras på några få formler.

Så stego de gamla tankarne upp och den aldrig hvilande frågan, om ej bildningen skulle kunna demokratiseras, om ej klass-skilnaden skulle kunna upphäfvas och menniskorna bli jemlikar och få frid och lycka på jorden. Men nu väckte hvarje tanke sin motsats, och alltsammans upplöste sig i ett ändlöst motsägande.

Hans anteckningar från denna tid ge en föreställning om hans själs strider och om hans ständiga drift att vilja lösa lifvets motsägelser. De innehålla hela programmet till hans blifvande författeri och visa just genom motsägelserna, att förarbetet i den menskliga tanken ännu ej var gjordt för att frågorna då skulle kunna lösas. Kärntanken i allt synes vara: slägtet påstås gå framåt, men individerna urarta, bli maskindelar, nervösa, olyckliga, omöjliga att reda sig i lifvet. Skulle icke man tänka mer på individen och söka göra fullkomliga menniskor, i stället för ett fullkomligt slägte med idiotiska individer. Bildningen skulle demokratiseras, konsten demokratiseras och utgå i lifvet; hvarje menniska skulle vara handtverkare, familjefar, artist, skald, prest, statsman, alltså den fullkomliga menniskan. Så ungefär ville han ha det!

Detta var hemligheten i hans sedan så illa förstådda, mycket beryktade och vanstälda angrepp på kulturen. Kulturen, sade man, hvilade just ytterst på att individerna voro maskindelar. Bort med den kulturen, menade Johan då, och låt oss åtminstone vara hela maskiner! Hur kan ett slägte, som består af individer, vara lyckligt, när dess delar, individerna, äro olyckliga? Och hur kan ett samhälle ega bestånd, när dess lemmar äro söndrade genom klass-skilnad, klassintressen, och deraf följande eviga missförstånd? Det är just denna arbetsdelning i detalj som gör reform omöjlig, emedan menskor af olika klasser ej förstå hvarandra, emedan deras omdömen äro färgade af stridiga intressen. Hvad är detta »hela», som lär gå framåt, när delarne försämras? Hvad är detta för ett Babel det moderna samhället, der man talar så många tungomål, att slutet blir en sprängning och att hvar och en går åt sitt håll? En engelsk filosof har tyvärr karakteriserat utveckling såsom lika med evolution från det likartade (homogeneity) till det olikartade (heterogeneity). Detta är endast att förklara galenskapens uppkomst och natur, men det är intet bevis för att det galna är klokt. En fransk filosof har varit mindre filosofisk, men mera klarseende, då han konstaterar sjukdomsfenomenet sålunda, såsom varande en antagonism mellan intressena:

»Öfverallt ser man hvarje klass intresserad af att skaffa ondt öfver de andra, då det enskilda intresset står i motsats mot kollektivintresset.

»Lagkarlen är intresserad af att tvedrägt utbreder sig i alla förmögna familjer och derstädes framkallar goda processer.

»Läkaren kan icke önska annat åt sina medborgare än goda febrar och sköna katarrer.

»Soldaten önskar ett vackert krig, som dödar hälften af kamraterna, så att han må få ett godt avancement.

»Spanmålsköparen vill ha en god hungersnöd, som höjer brödpriset tiodubbelt och mer.

»Vinhandlaren önskar ett godt hagel på vinskördarne.

»Arkitekten, muraren och timmermannen önska en god eldsvåda, som bränner upp några hundra hus.

»Det menskliga samhället leder nödvändigt menskorna till att hata hvarandra ömsesidigt i proportion till deras korsade intressen, till att ömsesidigt göra hvarandra öppna tjenster men tillfoga hvarandra all möjlig hemlig skada.»

Att nu förena dessa intressen så vidt möjligt har socialismen tagit till sin uppgift; och den gör början med att undanskaffa de öfre klasserna, hvarigenom klass-skilnaden minskas. Hvad den sedan ämnar är nu välbekant genom kända skrifter i ämnet. Men Johan sökte då

efter sitt sinne en lösning, hvars värde må lemnas oafgjordt tills vidare.

Den elfte Juli hade fått en särskildt fatal betydelse i Röda Rummets krönika. På den dagen skulle första afbetalningen på ett riksbankslån ega rum. Redan i början af sommaren hade det blifvit en vanlig afskedshelsning att säga: Kom ihåg den elfte Juli! Den nionde afsände Johan sin andel i inbetalningen jemte reversalet till löjtnanten, som skulle omsätta lånet. Den tolfte andades han såsom efter en öfverstånden fara. Men den femtonde får han ett stort, grannt bref med ett kolossalt rödt sigill på. Det var notis från riksbankens ombudsman, att hela lånet såsom icke omsatt var förfallet till ögonblicklig inbetalning vid äfventyr af utsökning. De hade klickat alltså! Samma dag anlände andre borgesmannen och förkunnade att allt var hopplöst. Vännen Jean var insolvent, hade i sin nöd spolierat Johans omsättning och kunde icke göra något åt saken.

Samtidigt kom räkning från tryckeriet på tidningen, jemte hotelse att tidningen ej vidare skulle tryckas förrän betalning anländt. Summan var åtta hundra kronor. Johan skrifver nu till bolagen och anhåller bestämdt om de utlofvade garantierna. Dessa utfalla icke. Då faller han sjuk i gastrisk feber. Fantasierna

röra sig omkring ett stort hus och ett rödt sigill. I takets fuktfläckar ser han ombudsmannen för rikets bank med lagens insignier, svärdet, vågskålen och fascerna.

Skyldig! hör han inom sig och utom sig! Skyldig nationens bank! Fruktansvärda fordringsegare, en hel nation. Han hade förtärt folkets pengar och bedragit dess ombud. Han vill försvara sig med, att han alltid haft den elfte Juli i tankarne, att han sändt sin andel, att han aldrig velat bedraga någon! Det hjelpte ej. Samvetsqvalen rasade. Bädden var genomvåt af svett, och han måste kasta ut sängkläderna för att få ligga torrt. Så samlas andra skuggor kring hans feberläger. Prenumeranterna och boktryckaren, och bakom dem postdirektören, som uppburit medlen och nu ej kunde fullgöra sin förbindelse. Förgäfves skylde han på bolagens osäkra garantier, förgäfves bedyrade han sin goda, men svaga vilja! Fordringsegarne uppvaktade honom dag och natt. De egde ju bitar af hans kropp, som var underhållen med deras pengar; de egde stycken af hans själ, som närts af denna intecknade kropp. Hvarför fans ej det rättvisa och billiga bysättningsstraffet qvar? Fordringsegarne egde ju denna kropp, som de matat; hvarför skulle de ej få sätta den i fängelse? Han ville ha ett reelt straff; det skulle återställa jemvigten; det skulle lindra samvetsqvalen.

Så vaknade energien och han ville stå upp, bli frisk, resa in till staden och företaga något.

En middag, då kamraterna badade, gick han upp ur sängen, raglade ner till stranden, insvept i ett täcke, och så kastade han sig i sjön. Steg upp och föll i feber igen. Kamraterna visade en exemplarisk känslolöshet för den sjuke. De kommo och gingo i sjukrummet, smälde i dörrarne och satte sig att gräla i rummet. Ibland bad han dem om ett råd, om ett ord till tröst. De skrattade åt hans samvetsskrupler och tyckte, att han icke skulle ta så hårdt vid sig. De sågo bara på följderna. Lagsökningen kunde ju ingen verkan ha, då ingenting fans att ta.

Som Johan genom sjukdomen, hvilken vändt ut och in på hans hjerna, icke kunde hålla reda på sina tankar, så stego gamla sådana upp. En Gud såsom upphofsman hade han aldrig strukit ut, om han också ej åkallade honom. Han sökte en orsak till sina olyckor, och som han genom religionen lärt sig söka allt utom sig i stället för inom sig, diktade han en ond Gud, som styrde menniskornas öden. Gamla minnen om Ormuz och Ahriman stego upp, och snart hade han ett system färdigt. Det föreföll honom så enkelt, att denna verld af lögner, af svek, af smärtor vore regerad af en ond makt, åt hvilken den Högste upplåtit makten. Han kämpade sålunda mot den onde, och Gud, den gode, satt och såg på, med

händerna i kors. Denna feberreligion hängde länge i och var ett slags tröst, emedan den gjorde honom oansvarig för de klammerier, han genom brist på förutseende hade iråkat.

När han kom upp från sjukdomen hade han frossan såsom svit, och den sjukdomen följde honom i många år, undergräfde hans krafter, beröfvade honom mod och lefnadslust och gjorde honom lifvet ledt.

Men nu satte han sig till att skrifva ett cirkulär till bolagen, hvari han tillkännagaf, att tidningen upphört af brist på medel. Den bar sig icke, och derför föll den. Derpå haglade skarpa bref, och han hade ingen ro mer natt eller dag. Tillgångarne voro slut; existensmedlen saknades, och hans lif var hotadt. Nu ville han beröfva sig lifvet.

En stormig eftermiddag tog han en stor skötbåt, riggade upp den och seglade ensam in till Dalarö för att än en gång vara tillsammans med en Runabroder, som han höll mycket af och som han ej sett på länge. Seglatsen var mödosam, när han skulle ensam sköta två skot och roder. När han kom i land, sökte han kamraten, fick ett rum på Societeten och bestälde supé. De åto och drucko, men samtalet tog ej den fart Johan önskat. Han ville debauchera i hädelser, hån, förbannelser öfver lifvets uselhet, men Rejd hade icke fått Röda Rummets uppfostran och gaf ej resonnans.

Han hade aflöst idealismen med en kälkborgerlig, nykter blick på lifvets realitet. Missnöjd och gäckad steg Johan upp från bordet, utan att ha lyckats få sig ett rus en gång, och så stack han ut i höstqvällen med sin båt. Det blåste rätt hårdt, och det var mörkt. Det bar af öfver strömmar och fjärdar, med skarp fart. Båten lade till med läsidan, så att vattnet forsade in. Ett tag gjorde han fast skoten, satte sig ner i läsidan och ämnade segla omkull. Men när han såg den svarta kåren komma brisande i lovart, mörk och kall som dödens flägt, sprang han öfver på lovarts sida, lade upp stäfven mot vinden och släckte på skoten. Sjelfuppehållelsedriften var starkare än dödslustan, och hvarje gång båten skulle hvälfva räddade han sig. När han slutligen passerade Ornö hufvud, der han såg jernkorset, som är rest till åminnelse af några drunknade, var han riktigt rädd att båten skulle kantra. Efter att ha gjort slag gick han in i sundet, der det läade af. Nu såg han ljusen från stugorna och längtade att komma in i värmen igen.

Hemkommen och på land igen erfor han en stark lust att lefva, och han fann sig ha en stor fond af krafter qvar. När han kom in i stugan och fann hushållerskan ensam i hela huset, emedan kamraterna voro resta till stan, stegrades lefnadslusten. I tre dagar lefde de som gifta, ensamma i hela huset, och Johan

kände sig lefva upp igen. Det uppstod ett osynligt band mellan dem, och som hon varit den enda menniska, som visat honom deltagande under sjukdomen, och nu var vänlig och smeksam, fästade han sig vid henne. Fästade sig så, att han satt hela dagarne och såg på henne, talade vid henne och följde alla hennes rörelser.

Passionen blandade sig i tycket, och snart kände han sig bunden vid denna qvinna med starkare band än han velat, så starka att när hon strax derpå öfvergaf sig åt en annan, han höll på att gå totalt förlorad. Nu blef det svart för hans ögon, och svartsjukan rasade sin gilla gång.

Hvad är svartsjukan? Eganderättskänsla, haremsföreställningar, säger den vise. Ja, men hur kan qvinnan då vara svartsjuk, som aldrig haft män i harem eller som egendom. Sårad egenkärlek, säger en annan. Till en del, måste medgifvas, men hellre då sårad annankärlek.

Johan tyckte sig först vara föremål för ett förräderi. Hon hade lofvat och icke hållit. Vidare kände han sig kränkt såsom förbigången. Hvarför blef han förbigången?

Men så kom något annat. Han hade deponerat bitar af sin själ i denna flickas; han hade behandlat henne som jemlike, intresserat sig för hennes öden, visat henne sin tacksamhet för hennes välvilja. Detta kastade hon bort, kanske gycklade med det nu i denna stund. Vidare

hade han blandat sitt blod med hennes, gifvit impulser, stämt sina nervers fina strängar i samklang med hennes, så att de redan tillhörde hvarandra, och nu kom en annan och rörde om, der han sökt ordna, afbröt hans elektriska ledning, stämde om strängarne, förstörde hans arbete och bragte disharmoni i hans själ, som han varit nog oförsigtig att ympa på en qvinnas. Rent uteslutande fysiskt kunde det icke vara, ty om allmänna flickor var han icke svartsjuk, der endast kroppen var med. Det var en skakning i hela hans själskomplex, som försiggick. Det var en del af honom sjelf, som nu intogs af en annan, en del af hans inelfvor, som man nu lekte med, det var så, och nu ville han gå och taga igen sig sjelf, sin ena halfva, utan hvilken han icke längre kunde lefva, det trodde han sig känna.

Han ville amputera bort henne, men hon satt redan fast som en växt. Men så skämdes han öfver sin svaghet, att ha låtit drift och passion tyrannisera förnuftet. Var det möjligt att han var kär i denna qvinna, att han ville riskera, med henne som medium, mångfaldiga och förstora sitt jag? Var han säker på att hon icke skulle begå ett nytt svek, så att han sedan fick gå hela sitt lif och vårda andras plantor? Snarare hade han ju anledning tro motsatsen. Han föraktade henne, och han blygdes. Hon hade

tagit en del af hans kropp, när han äfven ville ge sin själ.

När hon kom in till bordet på morgonen såg hon generad ut, och Johan talade icke vid henne.

Och derpå bröt stormen ut igen. Han gick ut i skogen för att lugna sig, men nu var landskapet ej mer den källa till njutning som förut. Genom att observera färg och teckning, genom att se efter huru träden stodo mot luften, huru terrängen gjorde sig i färgen, kunde han ej njuta som förr af det hela. Det stämde honom icke mera, det var bara motiv och studier alltsammans. Naturen var död för honom, såsom den var för bonden. Hur ofta hade han ej beklagat bonden, som saknade skönhetssinnet, så att han på sjöns färg såg en spådom om vackert eller fult väder. Hur ofta hade han ej i skogen hört fiskaren tala om ett vackert båtbord, en vacker bjelke, der Johan såg en väl tecknad tall och en fint vuxen gran. Kanske skönhetssinnet endast var ett lägre sätt att förnimma tingen, då det i dem inlade falska föreställningar, som ej funnos? Var icke bonden en klarsynt realist, som fattade tingens nytta? Och huru hade å andra sidan Johan kommit att förlora njutningen af naturen? Var ej hans nya synpunkt såsom artistisk lika subjektivt praktisk som bondens, då han nu endast såg studier och motiv? Sågo icke en skogsköpare, en jägmästare, en odlare, en landskapsmålare,

en botanist, en jägare och en poet samma skog med olika ögon? Jo visserligen, men hvem såg då rätt på skogen? Hvem såg hvad skogen egentligen var? Botanisten kanske, som endast fann en samling fanerogamer och kryptogamer, hvilka omsatte upplösta mineraler och gaser i sina kärlknippen! Den som såg ytligast och falskast var väl då artisten, som endast såg på ytan, teckningen och färgen. Men hvad hade han sett såsom poet? Sina känslor återfunna i halfdunkel och heldagrar, i massornas färgspel, hvilka väckte minnen om hans simmiga inre, der alla själens funktioner arbetade utan beroende af viljan.

Men hur han gick, i stranden, öfver hagar och in i skogen, började teckning och färg att flyta samman, såsom om han sett alltsammans genom tårar. Själsskakningen, samvetsqvalen, ångern, blygseln, började upplösa honom, och medvetandet lossnade i fogarne. Gamla tankar om en förfelad uppgift, om en menskiighet, som led af misstag och villfarelser, döko upp. Lidandet förstorade hans jag, intrycket af att han stred mot en ond makt retade upp hans motståndskraft till vildt trots; kamplusten mot ödet vaknade, och ur en gärdselhög tog han tanklöst en lång, spetsig stör. Den blef ett spjut i hans hand och en klubba. Han bröt in i skogen, slog ner grenar omkring sig såsom om han slagits med dessa mörka

jättar. Han sparkade svampar under sina fötter såsom om han slagit in lika många tomma dvergskallar. Han skrek som om han jagat opp vargar och räfvar, och opp! opp! opp! rullade ropet i granskogen. Slutligen kom han till en bergshäll, som nästan lodrät stälde sig som en vägg för honom. Han slog emot den med sitt spjut, som om han ville fälla den, och så stormade han upp. Buskar knakade under hans hand och rasslade ner för berget, uppryckta med rötterna; stenar rasade ner; han satte foten på unga enar och piskade dem, tills de lågo brutna som nertrampadt gräs. Så trängde han sig upp och stod på bergsplatån. Der lågo skären och derutanför hafvet i en ofantlig, stor rundvy. Han andades såsom om han nu först fått utrymme. Men på berget stod en afblåst tall, som var högre än han. Med spjutet i ena handen klättrade han upp, och på toppen, som bildade en sadel, satte han sig som en ryttare. Derpå tog han af sin lifrem och hängde den om en gren, gick ner ur trädet och bar upp en stor sten, som han lade i den hårdt tilldragna remmen, hvilken skulle föreställa slunga. Nu hade han bara himlen öfver sig. Men under honom stod granskogen, hufvud vid hufvud, som en armé, hvilken stormade hans borg; bortom den rasade fjärden och kom emot honom våg efter våg som ett kavalleri

af hvita kyrassierer; och bortom dem lågo de nakna skären som en hel flotta monitorer.

— Kom! — ropade han och svängde sitt spjut, — kom hundra, kom tusen! — skrek han. Och så sporrade han sin höga trähäst och skakade spjutet.

Septembervinden blåste från tjärden, och solen gick ner. Granskogen under honom blef en sorlande folkhop. Och nu ville han tala till den! Men den sorlade bara, oförstådda ord, och de svarade bara »trä», när han talade till dem.

— Jesus eller Barrabas! — röt han. — Jesus eller Barrabas!

— Naturligtvis Barrabas, — svarade han sig sjelf, när han lyssnade efter svar. Mörkret föll, och han blef rädd. Steg ner ur sadeln och gick hem.

Var han galen? Nej! Han var bara en poet, som diktat ute i skogen i stället för vid skrifbordet. Men han hoppades att han var vansinnig, han önskade att mörkret skulle släcka hans ljus, sedan han icke såg något hopp att lysa opp i mörkret. Hans medvetande, som genomskådade lifvets intighet, ville icke se mer; det ville hellre lefva i illusionerna, såsom den sjuke, hvilken vill tro att han skall bli frisk och derför hoppas det! Med tanken på att han var galen, döfvades samvetsqvalen, och han kände sig oansvarig som en galen. Derför

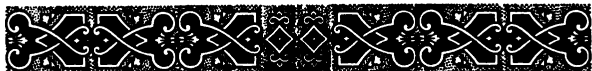
vande han sig att tro det scenen på berget varit ett utbrott, och slutligen trodde han på det, i många år framåt, tills han läst en ny psykologi, som upplyste honom om att han var klok. En galen skulle nämligen aldrig ha figurerat så logiskt med skogen och kobbarne och aldrig fått dem att så kongruera med hans inre stämningar, att de kunde bli material till en rätt väl formulerad dikt, som kunde taga sig bra ut på papperet, när den arrangerades litet. En galen menniska skulle nog ha sett fiender bakom träden, men ej fordringsegare, ej meningsfiender; bara fiender helt enkelt, mördare; kanske också omvandlat dem till personer, som det brustna minnet ej förmådde sätta i sammanhang med de timade händelserna. Han skulle ha sett negrer eller hottentotter, med ett ord figurer utan logiskt sammanhang med verkligheten, och dessa skulle ha tagit full kroppslig form, hvilket aldrig granarne gjorde för honom. Han hade diktat; det var alltsammans!

För sjunde gången måste Johan krypa hem och presentera sig som den förlorade sonen, men nu fans det ingen gödd kalf att slagta, och tålamodet var slut. Han såg att han var ytterst ovälkommen, sjuk som han var. Man visade honom öppen missaktning, och de yngre syskonen hade också lärt sig att han var en

odåga, eller ändå värre. Denna orättvisa, som de icke förstodo att de gjorde sig skyldiga till, kränkte honom, brände honom. Sjelf visste han sig vara framstående i sitt yrke, och han misstänkte, att han som dramatisk författare var faktiskt lika god som dagens storheter. Men hur skulle han ådagalägga det? »Affällingen» hade han arbetat om, fått tillbaka igen med uppmaning att inlemna den till Akademien; och alldenstund hans föräldrar trodde på Akademien och han icke ansåg omoraliskt att täfla i Akademien, inlemnade han stycket med ett konstigt företal.

Men nu blef det olidligt att vara hemma. Han lånade ännu en gång en summa pengar af en barmhertig köpman, och så reste han ut till Sandhamn att skrifva något, han visste ej hvad, och så dyka upp igen.

6.

I nödhamn.

(1873.)

Sjukdom, skam, skulder, gäckade förhoppningar, visad missaktning, allt vidrigt lifvet kan bjuda på, hade sammanstött. Johan kände det som en personlig förföljelse af en personlig, ond makt. Han var för svag för att beröfva sig lifvet och egde ändock nog styrka att våga hoppas.

Passionen för qvinnan låg ännu och glödde, och han ville befria sig från bandet såsom från något, som ville tyrannisera honom och trycka ner honom. Nu, på afstånd, sökte han reflektera öfver saken. Var det ett verkligt tycke för henne personligen? Kunde det icke ha varit någon annan qvinna likaväl? Jo, förmodligen, men hon var den enda derute i ödemarken,

som hade anstrykning af bildning, så obetydlig den än var. Ute bland bondfolket hade hennes hufvudstadsdrägt, hennes språk, hennes hy, hennes hela yttre varit det mest kultiverade, och i kärlek var mannen alltid omedveten aristokrat. Hade han ej sommaren förut haft på samma plats ett svagt tycke för en piga med hvit hy och fina ansigtsdrag, hvita tänder, och hade ej hon fångat honom på samma grund, eller att hon i den omgifningen var den finast utvecklade! Johan mindes mycket väl huru hon förefallit honom tarflig och ful en söndag, då »familjeflickor» från Dalarö kommit ut på besök, och det då erbjudit sig jemförelsepunkter. Det var sålunda bara en brist på bättre. Och huru kunde han känna sig nerdragen af denna böjelse? Var han icke lika stor aristokrat som Aron i detta fall? Hur kom det sig att han, som var son af en piga, kände det som en skam att vara dragen till en piga? Fans det då verkligen ett själarnes tidelag, och var bildning verkligen en utveckling, ett högre? Eller sutto klasskänslans fördomar så djupt? Hvarför skulle det kallas fördomar, då denna straffande och ogillande inre dom uppträdde med samma symptom som ett samvete? Hvad skulle hans mor sagt om hon lefvat och fått veta, att han ville förena sig med en piga? Hon skulle ha gråtit af sorg öfver sonens förnedring, glömmande sitt ursprung. Det fans då en lag, som

bjöd menskan såsom en pligt att höja sig, som det hette. Men var detta en samhällslag, en konventionel, godtycklig, eller var det en naturlag? Gjorde icke racehästen motstånd, när man ville kopulera honom med ett bondsto! Jo, men detta behöfde icke bero på att hingsten var högre utvecklad, det kunde bara bero på att stoet var af annat slag. Och detta sociala högre var det högre, det är: bättre, derför att det var placeradt ofvanför? Hans mor hade kommit upp, blifvit fru, lärt sig medelklassens språk och seder, men hade hon derför utvecklat sig, så att hon verkligen blifvit en högre art? Hon hade icke kunnat amma sjelf och dog af barnsängarne; alltså var hon af en utdöende art, som icke kunde hålla sin slägtledning vid lif! Det var troligen ett konventionelt samvete, som straffade Johan för mesalliansen.

Emellertid, när några dagar gått om, och han sett stadsflickorna, fördunklades flickans bild hastigt och försvann. Men vare sig han skämdes öfver att hans smärta var bygd på så lös grund, eller han blygdes öfver att ha varit narrad, eller om hans sorg behöfde det illusoriska underlaget, nog af, nu när såret ville läkas, ref han upp det. Det lär finnas ett behof för somliga menniskor (vi få ju icke säga alla, eftersom undantag gifvas) att vara intressanta inför sig sjelfva. Hvad är det för ett behof? Är det att känna sig i kampen om artens ut-

veckling vara inne i differentieringen? Känna sig stå öfver de andra? Eller vara på väg att gå om de andra? Hvarför skryter man med sina sorger, sina fel understundom? För att slippa vara en del af den homogena massan, och få illusion af att vara heterogen?

När Johan kommit ut till Sandhamn, var hela bubblan upplöst i intet.

Johan hade valt Sandhamn som gömställe af flera orsaker. Han hade der tillbragt ett par oförgätliga sommardagar under en jaktsegling såsom ung student, i godt sällskap, glad sinnesstämning och under sång och pokuleringar. Likasom landskapet färgade hans stämningar, så afsatte hans stämningar sin färg på landskapet och återverkade. Vid Sandhamn hade han öppna hafvet, med bränningar, fyrar, kanske skeppsbrott nu på hösten; en ödslig natur, utan löfträn, der man knappt kunde se om det var sommar eller vinter, ty tallarne voro alltid lika gröna och den sandiga marken alltid lika hvit. Vidare låg det undan från Stockholm, och färdvägarne voro svåra samt skyddade för besök. Der fans gästgifvaregård, och der ville han bo. Dessutom trodde han lotsarne vara ett naturfriskt folk, hvilka, likasom han, delvis stodo utanför samhället och

lefde på öppna hafvet, långt från civilisation och förkonstling.

Han kom dit; hyrde ett rum af en lots och skulle börja skrifva. Men en omständighet, som han ej tagit i betraktande, var att han sedan gammalt, ända sedan sommaren 68, kände öfveruppsyningsmannen vid tullstationen. Bekantskapen förnyades af sig sjelf, och Johan fann en hjertlig och manlig vän, som just var, hvad Johan önskat vara, en verklighetsmenniska. Han hade en glad och af erfarenheten vunnen verldsåskådning, som nog var grundad på genomskådning, men som lämpat sig efter lifvets små kraf. Här var icke värdt för Johan att komma och jemra sig öfver lifvets boschhet.

— Skäms du inte, min gosse lilla, att vara så stor och inte kunna lefva lifvet än, — bannade den pröfvade mannen med sin faderliga, älskvärda ton. — Tror du inte jag vet, att det är bosch alltsammans från den stora synpunkten sedt, men från den lilla, ser du, är det ganska stort att kunna lefva. Och är det din mening att lefva, så stoppa du pipan i säcken och tag skeden i vackra hand, om du har något att äta!

Det var att ta herrn i kragen, och den metoden passade utmärkt för Johan.

— Du är tjugufyra år och är ännu ingenting, — fortfor vännen. — Du skall väl bli

någonting som andra menniskor, om du också tänker bli författare, för det lefver man inte på!

Det var sundt förnuft, och man funderade tillsammans.

— Se på den pojken bara, — fortfor han och pekade på telegrafkommissarien, — han skulle kunna ha tid att skrifva en bokhylla full om året, på den plats han har. En sådan syssla skulle passa dig.

Orden föllo i väl beredd jord, och innan veckan gått ut satt Johan och knackade på en blindapparat, hörande till kungliga elektriska telegrafverket. Derpå inlemnade han ansökan att bli elev vid verket, och efter en månad afsände han väderlekstelegrammen från Sandhamn.

Genom det nya umgänget med tvenne gifta och i statens tjenst installerade män, vande han sig småningom att ändtligen anlägga den lilla synpunkten på lifvet. Lefva var ett och dikta ett annat. Att dikta i lifvet slutade med hungersnöd och lagsökning; alltså: lifvet för sig och dikten för sig.

Men det gick icke utan svårighet att vara maskinarbetare. Så snart han slapp ifrån byrån gick han hem och målade; numera alltid hafvet.

Försökte han skolka en hel dag, så hemtades han med tjenliga medel, det vill säga,

han togs vänligen i örat och kallades till ordningen. Man behandlade honom som en sjuk eller som ett barn, och sönderrifven och viljelös som han var, såg han med tacksamhet upp till tvenne goda menskor, som utan en gnista intresse togo hand om honom och satte vilja i honom. Föremål derjemte för en obegränsad gästfrihet i de båda hemmen, indragen i en krets af sjökaptener, bogserare, dykare, vinddrifvare, kom han hvarje dag i beröring med personer, som sträfvade i dagens och lifvets tunga arbete. Alla voro verksamma, muntra och jemförelsevis nöjda med sin lott. Der fans ingen romantik, inga svärmerier, men mycken pligt och mycken möda. Sådant var det att lefva.

Men ibland dessa var Johan den siste. Han erkände villigt deras stora öfverlägsenhet i lifvets konst, och han insåg, att han var en stackare, jemförd med dem, på detta område, men han visste, att det fans ett område, der han var dem öfverlägsen; men detta visste icke de, ty han hade ej haft tillfälle visa hvad han kunde. Och för öfrigt, menade han, fans det väl andra berättigade banor än tjenstemannens, sjömannens och köpmannens, och litteratörens och artistens voro ju icke ännu utstrukna ur samhällets hufvudbok.

I November inträffade ett skeppsbrott under särdeles pittoreska omständigheter, och Johan var närvarande vid sjöförklaringen och sexorna. Hela sceneriet var så nytt och måleriskt, att han fick lust att skildra det, men nu räckte icke pensel och färg, utan han måste taga till pennan. Och så skref han några korrespondenser till Stockholms liberala morgontidning.

Genom sysslande med målning hade hans blick blifvit likasom hvässad, så att han skarpt uppfattade detaljer och kunde genom dessas hopande och ordnande hos läsaren framkalla en stark vision af det skildrade. En lätt skepsis, blandad med en smula känslosamhet, gaf något luftigt åt stilen, och utan att veta det hade han träffat just den ton, som kom tidens menskor att lyssna. Brefven gjorde en viss lycka. Men de gåfvo tillika Johan en lärdom.

Samma dag de kommo ut var han inne till staden i ett kort ärende. Om aftonen fick han följa med en bogserångare ut, som var full med lotsar. Han hade visserligen förut genom umgänge med dessa insett, att de icke voro några naturmenniskor, utan att de voro högfärdiga kungliga embetsmän. Aldrig hörde han dem tala om hafvets stora skådespel såsom något skönt eller stämmande; aldrig hörde han dem betrakta ett skeppsbrott såsom annat

än en god affär: bara bergningspengar och lotspengar. Och han hade förestält sig detta folk som ett slags hjeltar, de der offrade sina lif för att försörja sig och familj och för att bistå nödlidande. Och nu fick han aldrig höra något tal om lifsfara. I mannaminne hade ingen lots drunknat i tjensten på hafvet, men väl ett par inomskärs i öfverlastadt tillstånd.

Nu sutto dessa herrar kronolotsar i aktersalongen och drucko bränvin, då en gammal man af sällskapet tar opp tidningen och börjar läsa högt.

— Det ska stå något om Sandhamn här, — säger han och letar upp artikeln. Derpå läser han. Johan trodde sig anonym, men det var han visst icke. Emellertid låtsades lotsarne ej veta, att han var författaren. Och gubben läste, och de andra hörde på.

Han läste i ett sträck, utan skiljetecken, så att alltsammans smälte ihop i en underbar röra. Johan frågade sig först, om det var möjligt att förstå hvad man läste på detta sätt. (Att obildade alltid läste högt och måste taga förståelsen genom örat, det hade han reda på.) Snart insåg han huru förtvifladt missförstådd han var. Roligheter gingo förbi dem och predikades fram; satiren togs som allvar; och känslofulla ställen helsades med skratt såsom qvickheter. De begrepo synbarligen icke en smul. Men en faktisk uppgift, som var mindre

exakt, slog dem och väckte liflig diskussion, och ovilja mot författaren.

Johan fick en liflig försmak af att vara obegripen af obildade. Och dessa skulle han skrifva för! Huru hopplöst, huru lönlöst!

När läsningen var slut, tyckte Johan vara lämpligast att säga någonting.

— Hvem kan ha skrifvit det der? — frågade han.

— Ja, hvem kan säga det? — sade gubben. — Det är inte illa hopkommet, — fortfor han, — men hur kan han veta hvad som händer ute vid Gillöga?

Det blef tyst i salongen och alla slogo ner ögonen, såsom om de ville dölja sina tankar vid den fula insinuationen om skeppsbrottets orsak.

Hafvets arbetare äro i det fallet lika bildade som de bildade, att de veta tiga, när så behöfs, och hålla ganska väl i styr sina passioner.

— Har jag sagt någonting? — återtog gubben, när tystnaden fortfor. — Kom och tag en smörgås nu, om det smakar en sådan herre.

Johan ville närma sig dessa menniskor, som han fortfarande beundrade, och förklarade att det nog skulle smaka honom, ty han var icke bortskämd, och så som han svultit i Upsala hade ingen af dem kanske.

Saken var den, att ingen hade svultit af dem, och derför ansågo de det sluskigt att ha behöft svälta, och i samma stund hade de honom under sina stöflar. En äldre lots tyckte nu tillfället vara inne att hugga till och drog stad.

— Ja, svälta, ja, det kan man gerna göra, när man super opp pappas pengar i punsch! Jag känner herrar studenter, jag!

— Den der är inte så dum, han, — tänkte Johan, men det sa han inte högt.

Senare på hösten timade ett nytt skeppsbrott utanför fyrarne. Lotsen var hotad med fängelse, och nu åkallades Johan såsom skrifkunnig att hjelpa den stackarn med framdragande af förmildrande omständigheter, hvilka äfven förefunnos, då den lotsande karlen haft barnsängsvaka hemma och icke sofvit på ett par nätter. Först skildrade han äfventyret i tidningen och så satte han upp en försvarsskrift med nådeansökan. Men när han kom upp i domstolen hade lotsen redan påtagit sig allt, så att ett återtagande endast skulle tolkas som tvetalan och ytterligare förvärra saken. Försvaret fick sålunda falla, och saken hade sin gång. Senare begagnade Johan händelsen såsom motiv till en novell, ur hvilken skulle

framgå huru opålitligt poetens sätt att se verkligheten kunde vara, och huru falska omdömen kunde bli, då de dikterades af känslan.

Emellertid hade brefven den påföljd, att Johan erbjöds anställning i tidningen, ganska förmånlig och hedrande. Och nu lemnade han telegrafverk, vänner och gömställe, för att gå rakt ut i brinnande offentliga lifvet och mönstra på i det ordnade samhället.

Han längtade efter detta ögonblick, då han skulle få rycka in i ledet och se sina färdigheter bära frukt, men han bäfvade för det också, och det var med saknad han skildes från det tysta och gästfria Sandhamn, der han träffat goda menskor, som gifvit honom en fristad, när han som en skeppsbruten kastades upp på den ofruktbara, men vänliga lilla Sandön.

7.

Det offentliga ordet.

(1873—74.)

Så var han återigen inmönstrad i samhället och kände sysslans lugn och klockslagens tvång. Huru skönt var det icke att kunna gå till byrån klockan nio, sätta sig vid sitt bord, tända sin pipa och öppna dansk-norska posten och i sakta mak läsa tidningarna. Arbetet erbjöd sig sjelft, lade för åt honom, skar upp och stoppade sig i mun. Och så är han inte ensam mer; han har tre kamrater i rummet. En sitter och vitjar Stockholms- och landsortstidningarna; en annan läser utländska posten, den tredje går omkring i staden och hör hvad som händer. Det är som att sitta ini ett kolossalt tornur och höra hvartenda knäpp tidens ur ger, men

det har också den vådan, att man icke ser visarne inifrån.

Tidningsbyrån tjusade honom såsom ett observatorium, från hvilket man skådade ut öfver verlden och såg verldshistorien växa upp, och hans ringaktning för det gamla högmodiga universitetet, en medeltidsqvarlefva, en katedral i ett kristallpalats, tilltog genom jemförelsen. På skrifbordet hade han alla dessa nyttiga, men af halfbildningen med låtsadt förakt ansedda uppslagsböckerna, ur hvilka han kunde hemta svar på alla frågor. Han lärde akta konversationslexikonet, denna ersättning af det så opålitliga och så öfverlastade minnet, och han ville sätta det i stället för skolan Här kunde aldrig uppstå en tvist om ett sakförhållande, ty man slog upp bara och hade full visshet, under det man eljes kunde bygga en ändlös tvist på ett bortglömdt och obevisadt faktum. I Bibliotekstjensten senare fick han till sin förvåning se huru de lärdaste män genast »gingo till Brockhaus», under det obildade sökte i timmar efter ett enkelt faktum.

Det var ett skönt arbete, som aldrig blef enformigt. Det låg i dess egen natur att alltid vara nytt. Hvarje morgon och hvarje afton tillförde posten nya underrättelser, och telegrafen förkunnade hvarannan timme hvad nytt som händt i verlden. Men denna posi-

tion såsom öfverskådare af det pågående verldsförloppet narrade honom helt naturligt att anlägga den stora synpunkten, hvarigenom saker af vigt för det lilla dagliga lifvet blefvo behandlade som bagateller, och äfven verldshändelserna antogo utseendet af obetydligheter; historiska fakta blefvo notiser; personer, som ingrepo i utvecklingen, syntes uppifrån i förkortning och kunde derför också lätt bli löjliga.

Samtidigt med hans inträdande i tidningsverlden råkade bekantskapen med den nyamerikanska litteraturen att ge hans skepsis ett oväntadt handtag. Amerikanska humorister började nu öfversättas och måtte ha slagit an några väl spända strängar hos samtidens menskor. Allmänheten tog deras skämt som skämt, men Johan tog dem på allvar, ty det var allvar. Der var allting behandladt och skärskådadt från nutidsståndpunkt, och följaktligen blef allt bosch! Amerikanarens realsinne hade i kampen för tillvaron genomskådat lifvets sanna betydelse; rensad från alla hallucinationer, alla ideal och all romantik, insåg han lifvets relativa och himlens absoluta intighet, och nu log han ett bredt löje öfver hela den gamla kulturen. Hvarken rang, storhet, talang eller rikedom afnarrade honom någon beundran; intet förflutet, gammalt ingaf honom aktning. Napoleon och Washington, Michel Angelo och Beecher Stowe

behandlades som krogkamrater; revolution och reaktion, reformation och renässans voro bara rörelser, likgiltigt om fram eller tillbaka; den förtryckta qvinnan och den förtryckta negern aflockade icke några tårar; tidningspressen, ur hvilken dessa författare utgått, behandlades med samma förakt som hvarje annan affär; dogmer och konstteorier, grundlagar och lynchlagar, allt togs öfver en kam; aktningen för personlig tillvaro fans der ej; tron på domstolsrättvisa och kärleken för allmänt väl var bortblåst och ersattes af fickrevolvern. Det var förebudet till den tankens anarki, som sedan skulle slå ut, det var bokslutet med den gamla verldsåskådningen, nerrifningsarbetets begynnelse.

När nu Johan skulle tillämpa denna åskådningsmetod på den dagliga tidningens redigering, kom han i motsägelse mot dess uppgift.

Den svenska tidningspressen var ännu i början af 70-talet, på några undantag när, naiv, hederlig och visste ingen annan inkomstkälla än prenumeranter, det vill säga meningsvänner, hvilkas intressen befordrades genom texten, och annonserna. Revolverpressen med reklamen, det köpta falska intyget, och reptilpressen med den köpta smädelsen voro ännu icke införda från Amerika och Preussen. Man berömde icke för betalning, och man smädade icke för befordran eller titlar. Men man hade naturligtvis mera undseende med en vän och tog

mindre hänsyn till en fiende. Man kunde hjelpa en nödstäld eller en kamrat med ett oskadligt omnämnande, men man förstod icke ta betaldt. En nyttig uppfinning, en god vara lofordades gratis, emedan den gagnade många, och man såg icke så noga på om äfven den enskilde skulle vinna väl mycket derpå.

När nu Johan skulle yttra sig om personer, saker, frågor, glömde han att den lilla synpunkten skulle tillämpas, och tänkte ej på huru ett tryckt ord, illa öfvervägdt, kunde skada en samhällsmenniska i hennes dyrbaraste intressen, de sociala och ekonomiska. När han sålunda började skrifva om teatern, som äfven var hans departement, tog han saken i stort, sade rent ut sin mening, sådan den uppstått hos honom genom uppfostran, studier, temperament. Men han betänkte ej, att det gälde individens välfärd, att en skådespelares existens kunde bero på ett hårdt omdöme.

När man förebrådde honom detta, erkände han det rätta i anmärkningen, men å andra sidan förfäktade han sin rätt och sin pligt att säga sin mening, efter man ville han skulle säga den. När man berömde någon, då fick man klander från andra håll, hvad skulle han ha för rättesnöre då, om ej sin mening? Det var ju lika illa för de verkliga förtjensterna, om de odugliga prisades? Ville artisterna hellre att man ej talade om dem? Nej, visst inte, då

beklagade de sig öfver ihjältigning! Det återstod bara att gå på sin egen väg, oaktadt han fann det högst obehagligt att vara bödel och sjelf få kritik på sina kritiker, oftast mycket hårdare och ohöfligare än hans egna.

Värre blef det när han skulle referera riksdagen. Det redan korrumperade landtmannapartiet, som året förut (1873) lyssnat till kompromissen, ingaf honom icke mera någon vidare aktning. När han från läktaren satt och såg ner på dessa hundratal personer, som skulle representera landet, fann han det proportionsvis riktigt, att bönderna i ett åkerbrukande land utgjorde majoriteten härinne likasom derutanför, och att stadsborna voro mindretalet; men på samma gång kände han sig främmande för detta flertals intressen, emedan de genom den så firade utvecklingens gång råkat stå emot de så kallade kulturintressena. När motioner om stängsel och gästgifverier korsade motioner om embetsmäns pensioner och anslag till teatrar, insåg han att här var endast fråga om mer eller mindre enskilda intressen, och så behandlade han hela riksdagen »en canaille».

Der förekom ej en enda fråga om utvidgning af politisk och religiös frihet, icke ett förslag till reformering af undervisning, icke en röst för sociala förbättringar. Lokalaffärer, dynastiintressen, äregirighet, slagsmål om styckningen af statens goda kaka, det var hela politiken.

Dock, en fråga lyckades få honom att för ett ögonblick se en skymt af revolution: det var böndernas anlopp mot embetsmannaväldet, formuleradt i grefve Posses anförande mot det begärda dyrtidstillägget till embetsmännen. Ett ögonblick var han frestad taga grefven för en folktribun, som stormade med massorna emot konungadöme och byråkrati, men när saken slutades med jemkning och embetsmännen fingo sin löneförhöjning, ehuru afkortad, trodde han icke mer på folktribunen, och hela politiken i svenska riksdagen tyckte han vara alldeles likgiltig för framtidsarbetet. Emellertid ådrog hans vanvördiga sätt att referera förhandlingarne honom anmärkningar, och när han kom hem till byrån utan att ha redogjort för dagens plenum, förklarande att intet af vigt förefallit, blef han remplacerad, såsom icke hafvande sinne för politiken. Men när han nu sändes ut att referera bolagsstämmor, sammankomster i föreningar, utställningar, fester, hvad som helst, och han icke kunde ställa in sina synglas i den rätta vinkeln, råkade läsarne få de underligaste begrepp om dagens små angelägenheter och stöttes oupphörligt för hufvudet.

En dag skulle han yttra sig om konst, och med hufvudet fullt af Tocqueville och konstens demokratisering framkastar han helt oförsigtigt, att ett färgtryck efter ett af Correggios mästerverk var mera värdt trettio kronor, än en

akademielevs original var värdt åtta hundra. Följden blef, att han blef afritad i ett demokratiskt skämtblad, som var aristokratiskt och teologiskt i konstfrågor, såsom en åsna, den der sparkade på konsten, representerad af en elev vid Akademien för de Fria Konsterna.

En annan gång anmälde han en kristlig tidskrift på så sätt, att han förklarade det utgifvaren ådrog sig ett dyrt ansvar genom att sprida dessa »villfarelser». Utgifvaren kom upp till redaktören och begärde förklaring. Redaktören kunde icke ge annan upplysning än den, att recensenten säkerligen ansåg de kristliga lärorna som villfarelser. Och det var säkert, att han gjorde det. Och hvarför skulle han icke få säga sin mening, när alla andra fingo säga sin?

Följden af dessa upprepade klagomål blef den, att Johan uppmanades antaga ett lämpligare åskådningssätt, men detta var honom icke möjligt. Efter som han ansåg alltsammans vara betydelselöst, kunde han ej ta någonting allvarsamt eller högt, såvida han icke såg en rörelse framåt, ett steg till något bättre, men då sparade han icke beröm för den goda sakens skull. Sålunda fick han en god anledning att ge kungliga teaterns i slentrian domnande traditioner en väckelse, när en främmande skådespelerska gaf gästspel, men den gången flög klokheten bort med förtjusningen öfver att se

något genialt, och han stängde dermed för långa år teatern för sina pjeser.

Under allt detta kände han ett ansvar, ett obehagligt ansvar i att sitta domare. Han visste att sårade och slagna skreko, och han var till och med hotad med stryk af ett dåligt teatersällskap, som gästade Stockholm. Han hade nämligen skrifvit, att de gåfvo ut falska varor, då de togo samma pris som Dramatiska teatern och utförde sin sak så miserabelt. Han visste att det offentliga ordets makt var betydlig, men huru skulle det kunna hjelpas? Han signerade sina artiklar, alla visste hvem signaturen var, och han var beredd stånda ansvar. Skulle icke allmänheten kunna vänja sig att ej dyrka den tryckta bokstafven? Det var ju bara en enskilds mening, och man kunde ju ej förmena honom att yttra sin mening. Som man sett ha de senare årens öfverdrifter i missbruket af pressfriheten förtagit missbrukets verkningar, så att tyrannen i det närmaste dödat tyrannen. Dessutom har en nyare utbildad skeptisk filosofi lärt menniskorna att objektiva eller absolut sanna omdömen ej gifvas, så att dermed kritiken blifvit reducerad till hvad den är: en enskilds mer eller mindre välgrundade omdöme.

Allmänhetens envisa vägran att skänka detta despotiska fåmannavälde någon aktning, har också varit ett botemedel mot en uppväxande aristokrati, i hvilken det stod den

förstkommande djerfve sällen fritt att inträda, och derför har pressen, kanske mot sin vilja, tvungits att vara någorlunda demokratisk, då alla dess medlemmar varit mer eller mindre missnöjda med samhället, som nekat dem fullt socialt anseende. Och den har dessutom, just derigenom att den öfvervägande skötts af ostuderade och rent af obildade, utgjort en helsosam motvigt mot uppståendet af en lärdomsaristokrati.

Emellertid visade det sig alltmer omöjligt för Johan att ta betslet i mun och krypa in i selen. Hans ställning i tidningen blef ohållbar, och efter en obetydlig tvist tog han afsked och gick. Gick utan att han visste hvart han skulle gå, och så stod han på gatan igen!

Hemkommen på sin kammare, kände han sig som en utkastad, och intogs af full visshet om, att han icke hade något att vänta mer af detta samhälle, i hvilket han, genom sin vaknade insigt om dess bakvändhet, omöjligt kunde finna en plats. Och när han nu skådade öfver sina brustna förhoppningar från den dag han flydde Upsala, såg han huru framåtskridandet gått baklänges. Reaktionen hade efter Karl XV:s död brutit in. Vid den nye konungens kröning i Trondhjem hade tyske kronprinsen

händelsevis befunnit sig på en flottafdelning utanför hamnen och blifvit inbjuden. Några veckor senare hade han besökt Stockholm och der hyllats af samma hurraropare, som för ett par år sedan sjungit Marseljäsen såsom Preussenhatare. Man motsåg sålunda redan ett omslag i den politik, som sedan Oscar I slutit Sverige till de mera liberala vestmakterna och hos dem sökte stöd mot de halfasiatiska despotierna i öster och sydost. Och när ett par år senare konungen uppvaktade de båda kejsarne i Berlin och Petersburg, fick man full visshet om att de farliga grannarne blifvit Sveriges vänner, hvilket gjorde dem farligare än som likgiltiga. När man sedan fick bevittna fältmarskalk Moltkes inspektionsresa i Sverige och svenska kronprinsens förmälning med tyska kejsarens dotterdotter, ansågs offringen fullbordad. Det var en ful kedjeräkning, men skenet låg emot. Anslutningen till Preussen ansågs såsom ren dynastipolitik, sedan Frankrike blifvit republik, och de värnepligtsförslag, som sedan regnade öfver hvarje riksdag, togos i sammanhang med svenske konungens skål i Berlin, der den förhoppning uttalades, att de svenska och preussiska arméerna än en gång måtte råkas som vapenkamrater.

Inom riket förmärktes nya vindar blåsa upp. Redan vid kröningsfesterna i Upsala hade den dittills obemärkte småstadslektorn Wirsén lagt

studentkåren vid konungaparets fötter och stält den som kronopark till regenthusets omedelbara förfogande, och snart ser man hela den unga litteraturen på fyra fötter.

Det religiösa frigörelsearbetet hade qväfts i lindan. Docenten Scheele hade hemfört den ryktbara legenden om djefvulens utdrifvande i form af spik; Beskows kyrka hade 1867 invigts med ett underverk (den bekanta dufvan, som flög igenom kyrkan); och justitieministern Adlercreutz hade blifvit ordförande i Evangeliska fosterlandsstiftelsen. Samme Beskow hade lånat sitt namn åt ett skolföretag, och i detta institut uppfostrades prinsarne. Skalderna stämde sina positiv till den nya solnedgången; frimureriet blomstrade såsom borgerskapets riddarhus; kungliga teatrarne spelade värnpligtspjeser, och landtmannapartiet kompromissade med reaktionen; affärssvindeln tilltog, och estetiken blomstrade. Hela maskineriet gick back, och tåget rullade utför.

Det var hopplöst att numera tänka på ett arbete framåt! Och lika hopplöst att söka hejda bakåtgåendet.

Lifvet blef Johan olidligt, när han såg alla svika fanorna, och att nu höja ett rop, skulle ha helsats med ett gapskratt. Men på mellanstunder vaknade hoppet som en glimt, och han började öfverskåda sitt rika material till den attack han förberedde.

— När jag blir trettio år skall jag skrifva en roman! — brukade han säga fram på natten efter en genomrumlad qväll.

— Hvad ska den handla om? — frågade man ironiskt.

— Det få vi se då, det!

Så kom hungersnöden igen, och han tog utan betänkande anställning i bondepartiets halfveckotidning. Utan illusioner, när han började, kände han dock snart sina missräkningar öfverträffade. Äfven de hade tröttnat, och från att vara ett oppositionsparti, hade de under årens lopp korrumperats genom beröring med »intelligensen».

Hans vistelse i tidningen räckte endast ett par månader. Det var den djupaste nödens, sjukdomens och förödmjukelsens tid han genomlefvat. Men så ledde ödet eller välvilliga menskor hans steg in på en ny bana, som för den blifvande författaren blef af stor vigt. På hösten samma år beviljades nämligen hans ansökan hos kunglig majestät, att till extra ordinarie amanuens i kungliga biblioteket blifva antagen.

8.

Kunglig sektern.

(1874—75.)

Det fans rangrulla i tidningspressen också, och Johan hade sjunkit på den sociala skalan genom att gå från en daglig till en halfveckotidning. I hemmet vågade han icke visa sig, ty der ansågs han fåktiskt förfallen, och hans förra kamrater i den dagliga tidningen sågo ner på honom medlidsamt. Alla gamla vänner betraktade honom med misstänksamhet, sedan han icke infriat sina förbindelser hvarken som gäldenär eller författare. Sjukdom i form af följder efter febern kastade honom hvar tredje dag ner och gnagde all kraft, allt mod ur honom. Han blef nu verkligt mjeltsjuk och folkskygg, så att dagar gingo, då han af skräck för

menskor ej ville gå in på källaren för att äta middag, och andra dagar blef han utan mat af brist på pengar. Det var ett eländigt lif, så eländigt som kanske endast den lägsta proletärens. Stundom kunde han bli liggande hela dagen på sin soffa och tänka tankar i cirkel, hoppandes att döden eller vansinnet skulle befria honom, men så kom hungern mot aftonen och jagade honom upp. Natten stundade, och han kände icke kraft att svälta tolf timmar till. Så sprang han ut, svettades kallt af strid mot stoltheten, och så sökte han upp någon, som räddade hans lif för den gången.

Röda Rummet var upplöst. Artisterna hade rest utrikes; löjtnanten hade tagit afsked och begifvit sig mot okända öden i Paris; tre andra hade farit till Amerika. Några hade gått under. Det nya betraktelsesättet och genomskådningen af lifvets boschhet hade gifvit dem afsmak för samhällets trampqvarn och vant dem att betrakta det lilla lifvet från den stora synpunkten.

Han var nu totalt bankrutt. Trodde intet, hoppades intet, ville intet. Så kom slumpen i form af en annans vilja och tog honom i kragen.

— Du ska söka dig in i biblioteket och komma på din plats! — sade han.

— Min plats! Det fins ingen plats för mig!

Om nu icke en annan skickat honom och gifvit honom sjelfkänslan, skulle han aldrig rest

sig mer. Han lydde blindt, och så var han åter inregistrerad, men nu midt i tätaste öfverklassen.

Som biblioteket då sorterade under och likasom var annex till ecklesiastikdepartementet, befann han sig en vacker dag uppryckt ur proletärståndet och bärande laglig titel af kunglig sekreterare och e. o. amanuens i kungliga biblioteket. Det var två gånger kunglig, och han log inom sig, när han hörde förmän och vaktmästare åkalla honom som kunglig. Och när han gick in i kungliga slottet, der embetslokalen då var belägen, kände han sig som en tjuf, den der gjorde förberedande undersökningar för ett inbrott. Han förvånade sig öfver att han blef väl behandlad, oaktadt hans tänkesätt voro kända, men han märkte snart, att så kunniga menskor ej voro mera konservativa än han, att en stilla skepsis rådde öfverallt, men att man nödgades lefva likafullt, huru tjock än luften var, eftersom »ingen menska kunde hjelpa det».

När han nu för första gången kom in i bibliotekssalen, stor som Berns salong och alldeles full med böcker, häpnade han. Det var ett haf, i hvilket han ville störta sig med hufvudet förut och dricka det ur i botten. Han blef ödmjuk inför detta ofantliga menskoandens arbete, och han trodde, att här skulle lifvets gåtor lösas allesamman. Hvar skulle han börja?

Han gick först till filosoferna. Dem kände han förut och ingen hade ett ord att tillägga till hvad Schopenhauer och Hartmann hade sagt. Han irrade omkring från hylla till hylla, men var en bok äldre än femtio år, hade den redan ingått i de nya böckerna och var öfverflödig. Här fans sålunda icke ett ord nytt till lösningen af lifvets gåta, som var löst, då det nu var upptäckt, att lifvets ändamål var lifvets uppehållande, tills döden kom. Alltså återstod bara att uppehålla lifvet. Till den ändan måste han utbilda sig till en duglig biblioteksman och skaffa sig en specialitet, som han kunde beherska suveränt, och som de andra tjenstemännen icke beherskade. Och på samma gång ville han välja ett alldeles neutralt ämne, som lockade honom att glömma det närvarande, hvilket aldrig upphörde att plåga honom, emedan en gnista hopp om att det skulle kunna bli bättre alltjemt glimmade under askan af hans utbrunna illusioner. Till den ändan började han se sig omkring på måfå, och som man frikostigt nog gifvit honom egen nyckel till lokalerna, kunde han vistas der hvilken stund på dagen som det behagade honom.

Med de nya titlarne följde socialt anseende, och Johan märkte snart huru gamla ansigten fingo nya uttryck, men han var för klok att icke gifva de förra vedersakarne deras rätt. Han var ju proletär förut och visade sig oduglig

i det samhälle de beundrade och högaktade, hvarför skulle de då icke visa honom ringaktning? Det var ju alldeles följdriktigt från deras ståndpunkt. Nu var han någonting, och nu nickade man vänligt: välkommen till oss! Han märkte nu också, att det lådde liksom litet makt vid hans person. Satt han till exempel ensam vid utlåningsbordet, och det kom någon forskare, en professor från Upsala, en högre embetsman, och han måste expediera, så kändes det likasom om han stod öfver supplikanten, som anhöll få en upplysning eller en bok. Knappt någon lånesökande kunde undgå att duperas, först af slottsbyggningen och sedan af böckerna. Alla sågo mer eller mindre ödmjuka ut, när de inträdde i det inre rummet.

Och med socialt anseende följde fina bekantskaper, naturligtvis, och kredit i affärer, och arbetsmarknad. Han lefde nu på tidningsskrifveri och öfversättning, och satte sig in i sin rol som en reglerad embetsman, så godt han kunde.

Det sökta opiatet hittade han en dag på och fann ett sådant af utmärkt beskaffenhet. I handskriftsamlingen stötte han händelsevis på en kinesisk boksamling. Som det var tryckta böcker skulle de ej stå bland handskrifterna. Han anmälde dem derför till flyttning.

— Flytta dem, — svarade förmannen, — och katalogisera dem, om det roar.

Ordet föll i god jord, och Johan kastade sig öfver kinesiska språket. Sjelfva böckernas sällsamma yttre; det gula omslaget, gult som ett sydländskt solsken, och de sköna, stora karaktererna, som han ej förstod, men hvilka uttryckte menskors tankar, lockade honom. Underlandet långt bort från vestern, de vises fädernesland, det färgrika lifvet, den alltid drägtiga naturen, tog honom, och han dränkte sig, sina förhoppningar, sin förtviflan i det rogifvande, myskdoftande studiet. Efter ett års hufvudsprängande studier aflemnade han katalogen, icke utan en viss segerglädje. Han var »sinolog» och hade uteslutande privilegium på kinesiska språket.

Derpå utvecklade han ämnet och sökte referera det till Sverige på mångahanda sätt, sökande i den kinesiska litteraturen efter uppgifter om Sverige och svenskar, och i svenska litteraturen om Kina och kineser. Resultatet blef en mémoire, som föredrogs i Franska Institutet, korrespondens med sinologer kring hela jorden, medalj och ledamotskap af lärda sällskap. Sålunda lyckades han så småningom ådraga sig en helsosam idiotism, som på allvar höll på att släcka all intelligens, och han kom så långt på sin nya stråt, att han fikade efter en rysk orden, som han bara behöfde sträcka handen

efter, då händelserna afbröto hans långa sömn och kastade honom in på den bana, som var hans. Tiden hade mognat, omständigheterna hade ändrat sig, det började dra ihop till oväder, och några skrällar i fjerran bebådade jordskalfvet, som icke kunde underlåta att komma.

Till råga på olyckorna hade han alltifrån inträdet i morgontidningen haft en älskarinna. Han hade träffat henne på en orgie, som kamraterna och deras älskarinnor höllo. Som Johan och hon voro de enda udda, så kastades de ihop. Hon kallades fru, uppgafs vara gift, men barnlös, och hennes man syntes aldrig. Han påstods vara ute med andra flickor. Det fans sålunda inga vidare hinder mot förbindelsen, och den afslöts utan minsta svårigheter, i synnerhet som motståndet var nästan intet. Det började osentimentalt och utan all idealism. Men beröringspunkterna voro så få i anseende till den stora skilnaden i bildning och tycken. Hon ville roa sig hvarje dag och uppträdde så ofta i Johans bostad, att hon blef hinderlig för hans arbete. Slutligen ledsnade han, men ville ej bryta. Han skickar derför en kamrat att öfvertaga sin roll och befria honom. Detta lyckas vid första attacken, och dermed skulle saken varit klar. Men när han fick underrättelsen om att kamraten utfört missionen, vaknar

svartsjukan eller hvad det kunde vara, och han blef utom sig. Han kände att han vuxit fast vid denna obetydliga qvinna, och han var förtviflad. Söker henne igen; lagar förbindelsen och inträder i ett nesligt slafveri, efter som hon nu såg att hon var oumbärlig. Han drog på sin kedja, nu tyngre än förut, då den var skamlig.

I ett anfall af raseri besluter han att hämnas och låta henne känna hur det kändes att vara förskjuten. Till den ändan diktar han ett bref, hvari han förklarar att han ledsnat och redan fästat sig vid en annan. Verkan var ofelbar. Hon kommer upp på tidningsbyrån, tränger sig in i rummet, blek som ett lik, vanställd af svartsjuka, och sjuk. Han fattas af medlidande och följer henne ut. De taga ångbåten till Djurgården. Hon gråter och förklarar att hon älskar honom. Hon ber om nåden att få träffa honom; hon skall vara trogen och vara hans slafvinna. Hon kysser hans händer och kryper efter honom. Resultatet blef ny försoning. Men när han sedan inträdde i biblioteket som tjensteman, såg han en ny förändring. Hos henne vaknade nu fruktan att förlora honom, då han lofvade att stiga, och hennes underklassinstinkt manar henne att hålla honom nere. Men nu söker han kasta sig i land genom att uppleta ett tillfälle till att råka ut för en stor och ren böjelse. Dermed menade han

en flicka af sitt stånd, af sin bildning, med hvilken han skulle kunna förlofva sig och framdeles gifta sig. Oaktadt all skepsis satt ännu madonnadyrkan qvar, och han såg i en dylik förbindelse sin räddning. Icke som om han trodde sig kunna finna en qvinna, som förstod hans tankar, det fans ju knappt en man som kunde det, men det skulle i alla fall vara en qvinna, som, som — hvad? Som hade gått i pension, var oskyldig, var oåtkomlig, hvem vet hvad allt? I kärlek är mannen aristokrat, dock icke så mycket som qvinnan. Han kan gifta sig med hvem som helst, men endast älska en af samma klass eller af högre. Hvad bevisar det, om ej att klassfördomen ätit sig så in, att den ingått omedvetet i hans urval, när han vill fortsätta slägtet. I stället för att söka en stark moder, söker han en på samhällsskalan högre stående. Derför födas icke högre utvecklade menskor, utan bättre anpassade samhällsmedlemmar, hvarigenom blir följden att samhället vinner i styrka, men slägtet förlorar. Han kunde icke bli kär i en qvinna med grofva former, fula naglar eller stora fötter. Han ville se upp till den qvinna han skulle älska. Hvad ville upp säga? Öfver honom i intelligens kunde ingen qvinna stå? Alltså ville han se upp till skönhet, börd, ställning, förmögenhet, det oåtkomliga? Således socialt upp. Men det ingick äfven i hans begrepp om en qvinna

värd att älskas: qvinlighet, moderlighet, just de saker, som mannen såg upp till, emedan han saknade dem och aldrig kunde nå dem, komplementet, det hvarigenom qvinnan var öfverlägsen mannen. Könsdifferentieringen, som i våra dagar håller på att af asexuerade individer utplånas, antyder degeneration. Slägtet skall sjunka, om olikheterna förintas, och hvarje försök till likställighet genom att göra qvinnan lika med mannen, skall blott aflägsna könen från hvarandra ändå mer, och qvinnan skall bli då först underlägsen mannen. Det borde åtminstone evolutionister förstå, men de ha först fastnat i villfarelsen.

Emellertid, när Johans älskarinna ånyo sökte få öfvertaget genom att vara honom otrogen, beslöt han kasta sig öfver i en stor passion, och till den ändan efter en lång skilsmessa söka upp sina systrar, som nu voro stora damer och hade umgänge med vuxna flickor.

Det var en lördagseftermiddag i Augusti då han stod och klädde sig för att resa ut till Drottningholm, der hans familj bodde. Det knackar på dörren, och han öppnar för älskarinnan, som i sällskap med en manlig vän inträder.

— Hvart ska du ta vägen? — frågar hon.

— Jag skall resa ut till mina systrar på Drottningholm!

Vid ordet systrar lystrade hon och blixtrade med ögonen.

— Du har aldrig besökt dem förut, — sade hon.

— Nej, men nu skall jag göra det!

— Hvar bo de någonstans?

— På Drottningholm!

— Det är mycket sommargäster der?

— Mycket!

— Och unga flickor också?

— Ja visst!

Han såg i spegeln att hennes ansigte uttryckte smärta, ohygglig, vild, som ett såradt djurs.

— Kan du inte stanna i stan med oss? — frågade hon bedjande.

— Nej, det kan jag inte. Förlåt, men nu måste jag gå till ångbåten!

Hon bad och tiggde, och vännen gjorde den ädelmodige och hjelpte under. Johan kände medlidande med henne. Det var underklassens förtviflan öfver att det fans ett område, som var oåtkomligt. I den punkten led han med henne, och han glömde ett ögonblick huru han slafvat åt henne och hur hon trampat på honom. Men han höll sig tappert och gick. De följde gatan framåt och bådo att han skulle bli qvar.

Slutligen, vid Norrbro, försökte hon att hota.

— Nu gå vi till Djurgården, — sade hon.

— Gå ni, — sa Johan, — adjö med er och mycket nöje!

De skildes. När han kom fram till Drottningholm och träffade systrarna, kände han sig som befriad. Parken, slottet, sjöarne, lunderna, hade han ej sett sedan han var barn, och som vanligt verkade detta yttre medium så att gamla tankar, föreställningar och känslor slogo upp. Klockstapeln stod der än, och nu ringde den helgsmål, såsom när han kom hit ut första gången på sommarnöje från Klara kyrkogård. Der uppe på Qvarnbacken stod det hvita huset; men mor fans ej mer. Allt var lika vackert, rent, luftigt, men han kände sig som kommen ur smuts. Hvad betyder ordet smuts? Könskärleken utom samhällslagarne har blifvit smutsig, fattigdomen har blifvit stämplad smutsig, frihet från vidskepelse och fördomar har antagit utseende af smuts. Hvad hade han eljes varit i för smuts? Det var ett stort återfall i barndom och fördomar! Hade modern varit ren, hade pagodens klocka, kallande till afguderi och fetischism, varit helig, hade hans sjelfviska, småsinta, kättjefulla barndomstankar varit rena? Visst inte! Men det föreföll så nu.

Och när han såg sina systrar, af hvilka den äldsta liknade modern, kände han en så ren känsla för dessa unga qvinnor, att han trodde att alla känslor för andra qvinnor voro orena.

Han talade med dem om deras bekantskaper och fick reda på att en flicka, som han i ungdomen svärmat för, ännu skulle ha något

tycke för honom. Verkligen! Och nu steg hennes bild upp, ung, vacker och framför allt ren. Han kände sig som en syndare, en usling, och han ville tillbedja henne, som han ej sett på så långa år.

— Hvar fans hon?

— I Stockholm, och hon besökte Musikaliska akademiens föreläsningar hvarje tisdag.

Då skulle han gå dit.

— Ja, gör det, så träffas vi!

Johan återvände till staden lugn, stark och full af ljusa tankar. Det var som om allt ondt vikit ifrån honom. Måtte hon nu komma, den onda engeln, så skulle han slå henne tillbaka. Han hyrde ett piano, började spela och sjunga, och köpte sig törnrosor att ha till fönsterträdgård. Och derpå tog han fram »Affällingen» att omarbetas. Han hade icke sett den gamla älskarinnan på flera dagar efter skilsmessan, då han en måndagsafton gick igenom Berzelii park. Han möter ett sällskap damer och herrar, som voro rusiga och stojade. Vid en lång artilleriofficers arm hänger hon, hans älskarinna. När hon får se Johan vänder hon sig ut åt honom och slår upp ett gapskratt. Han kände det obehagligt, men går temligen lugn sin väg framåt. Följande eftermiddag, när han stod och klädde sig för att gå till Musikaliska akademien, knackade det igen ett litet dubbelknack (två dubbla som det kallades); Johan öppnade på glänt

och svarade två gröna nålsögon: tar inte emot! Derpå riglade han. Nu började ett besynnerligt, kompliceradt buller i tamburen. Först knackade det mera. Derpå blef det tyst. Så smälde det i farstudörren som om någon gått för alltid. Så öppnades den igen, och nu bultades på inre dörren, ursinnigt. Mamsellerna midt emot kommo ut; ord vexlades, och så blef det tyst.

— Hon ville se hur jag såg ut efter gårdagens möte! — tänkte Johan.

Derpå klädde han sig och gick ut. Men när han kom ett stycke fram på gatan upphans han af två korta, trippande steg.

— När får jag träffa dig? — frågade hon, till hälften triumferande, till hälften bedjande.

— Aldrig! — svarade han och vände ryggen.

Hon följde efter, Arsenalsgatan framåt; först bedjande med slocknad röst; slutligen kastande skällsord som en gatdam. Det var slut nu emellertid, och andfådd, upprörd kom han in i Akademiens sal, der han träffade systrarna och fick se den han redan tillbad.

Dermed var den kärlekshistorien afslutad. Den hade haft många episoder, af hvilka några mindre hedrande för älskaren. Nu var det emellertid brutet, och han var glad vara ifrån en i alla afseenden skamlig förbindelse, der han spelat äfven tjufvens roll, eftersom

han tog af en annans frukt, om ock han icke varit förföraren. På qvinnan var ingen skada, ty hon hade ursprungligen valt kärleken som bana, trifts bra med den, och var en njutningslysten »mangeuse d'hommes». Egendomligt, men som det synes icke ovanligt, var att han aldrig var svartsjuk på mannen, men deremot trogen sin älskarinna hela tiden. Hvad är då svartsjuka? Ernest Feydeau har i den bekanta romanen »Fanny» skildrat en älskare, som var svartsjuk på mannen, men han blef sittande på en balkong som en löjlig person.

Om han nu haft anlag för att vara qvinnohatare skulle han naturligtvis icke sett åt en qvinna mer och fördömt hela slägtet, men han var qvinnodyrkare, och derför sökte han genast upp en annan.

Frukten af hans musik-akademiska föreläsningar blef en brinnande låga. Han såg henne och älskade. Gjorde han verkligen det? Eller diktade han? Efter en tids förlopp, sedan han sett henne flera gånger, afsände han följande bref, som bad om öppnande af bekantskap. Det är tillgjordt på sina ställen, förefaller uppriktigt på andra, och för öfrigt karakteristiskt för efterromantikens djefvulsdyrkande förtviflan, som i qvinnan såg rädderskan, engeln. Det fins en hel grupp, för att nu icke påstå att alla gjort det, af älskare, som söka vinna en qvinnas hjerta med att presentera sig som besatta af den onde

för att af henne tigga om förlossning. Att det skulle vara otillfredsstäld drift, som tiggde om bönhörelse, är mycket osannolikt, och fordrar undersökning. Ett yngre slägte, som släppt tron på Gud, har bibehållit qvinnokulten. Är det modern, ursprunget (= Gud) de dyrka, eller äro de idealister i den punkten? Svårigheten för öfverklassens unga män att finna en älskarinna af samma klass har alltid varit stor, och derför har missaktningen för skökan och öfverskattningen af familjeflickan stigit i samma proportion. Han söker en jembördig qvinna för att få komplettera sig, men då stiger det ekonomiska problemet fram och visar sig som sfinxens gåta: svara eller dö! Kulturmenniska, medveten, genomskådande allt, sökte nu han i henne den omedvetna, med hvilken han åter kunde lefva om den »gyllene» barndomstiden i ny upplaga. Det brustna bandet mellan honom och modern ville han återknyta, ty mannen kan ej lefva utan qvinnan, men qvinna mycket väl utan man. Han ville få ny påfyllning af naturkraft från henne och gifva henne sina tankar igen — om hon ville ha dem. Han ville löda hennes känslolif vid sitt tankelif och dermed bilda en fullständig typ för menska. Eller kanske han bara trodde så? Alltnog, han skref sitt bref, försigtigt nog affattadt i form af bref till en vän, för att i händelse af återsändande icke ha utsatt sig för ett afslag på frieri.

»*Utdrag ur ett bref till vännen X.*

Tisdagen den 20 April 1875.

Det var första vårdagen i dag. Jag gick utom staden, der det är tyst, ensamt och fult, der icke ett träd skymmer utsigten för ögat, som söker himmelen = intet, der icke en buske påminner om en orm, en blomma om en tagg, der icke foglarne sjunga nidvisor om skaparens elakhet och väcka den förlamande tanken på ett högre väsen, och der en förtviflad kan känna den förhärjade naturens hjerta klappa mot sitt eget. Allt var förstördt, ty solen sken och det var vår. Du unnade mig icke vinterns glädje! Hvarför fick jag icke ha mörkret qvar, mörkret för mina tankar, isen för mitt hjerta; hvad ha foglarne här att göra? Jag skulle vilja sätta dem i en stor bur allihop och ge dem saffransbröd, så att de dogo; om jag vore Guds son skulle jag bedja min far göra mig en kupa, så stor, att hon rymde alla dessa humlor och bin, som bråka deruppe i sälgen, och sedan röka ihjäl dem med dålig tobak; man ger en dukat åt den, som skjuter första lärkan — hundra för den första och dubbelt för de följande — de olycksaliga fjärilarne sen, som ska dras med lifvet en hel dag — om jag hade fått vara med och uppfinna dem skulle jag ha låtit dem födas med insektspulver på vingarne i stället för med det der beprisade

stoftet — hvarför ger man icke statsanslag till insektsnålar — hvarför låter inte intendentsembetet skyffla ängar och skogar från ogräs — hvarför är det icke straff på att sälja blåsippor som på att tigga — hvarför behöfver himlen vara så afskyvärdt blå, då det finnes så mycket smuts på jorden — nog!

Det blef middag!

Skall jag aldrig upphöra att jägtas som ett vildt djur, skall jag aldrig få frid i min oroliga själ, när skall elakheten och motgångarne tröttna! Du vet mitt förflutna! Jag har icke haft någon barndom; hvad vet jag om ungdomens glädje? Det finnes icke ett minne, som jag i mörka stunder kan hvila vid, och ändå eger jag för mycken lifskraft för att kunna komma till det beslutet att upphöra att existera! Jag blef trött och skulle försöka att sofva. Det var strax på eftermiddagen. Oroliga drömmar plågade mig — jag störtade upp — jag måste ut — det var en förfärlig känsla af ensamhet — jag var mörkrädd, fastän solen stod högt på himmelen. — Hvart skall jag taga vägen? — jag måste ut i vimlet bland menniskor, lika godt hvilka. Då erinrade jag mig att jag egde en biljett till föreläsningarne på Musikaliska akademien, dit jag lofvat följa min syster, men der jag ännu aldrig varit. Det plågade mig att se två lyckliga menniskor! Jag skyndar dit! Icke väl kommen inom dör-

ren känner jag denna förfärliga ängslan, som griper mig, då jag kommer ibland mycket folk — jag ämnar vända om, då jag ser någon som helsar på mig. Det var ett ungt fruntimmer. Jag besvarar helsningen tafatt som vanligt, men glömmer icke se efter om hon också skall bestå mig det der hånlöjet, som jag är så van vid — ty alla fruntimmer tro att jag är tokig och skratta derför åt mig! Nej, min Gud! jag mötte endast tvenne vänliga blickar, som sågo så mildt, att det skar mig i själen! Jag kände igen henne och jag blygdes! Det är tio år sedan jag talade vid henne, eller är det åtta? — Erinrar du dig att jag någon gång, då jag letat i gamla minnen, talat om den lilla flickan i ***, som jag såg växa upp derute bland tallarne sommar efter sommar, och sen hon vuxit upp jag aldrig såg henne mer! Det finnes då ett minne jag kan dröja vid! Huru tunga hade icke dessa vackra sommardagar varit, då jag stängdes in med de förfärliga pojkarne, om icke jag haft det der lilla barnet att lära tålamod af. Hon hade en liten syster, som hon skulle vara mor åt — de stackars barnen hade icke någon mor. — Aldrig blef hon trött eller ond på henne, alltid var hon den, som skulle stifta fred mellan de andra. Sista sommaren, då var hon icke barnet längre, och hvad hon var vacker! Jag kan icke minnas att jag talade vid henne, fastän jag gick dagligen i huset —

jag tordes icke, och hon svarade så kort — jag var blyg och jag måtte ha skrämt henne. Huru ofta fick jag icke bannor af den älsklige gubben, då jag icke hade ögonen med mig i brädspelet! Det var hennes fel, men det visste ingen! Och så gick jag ut i verlden och så glömde jag alltihop och så kom det en annan och så en annan, som gjorde mig så illa — men det var rätt åt mig!...

Jag gick in i salen — jag var icke rädd alls för det myckna folket. Jag var icke ensam mer; jag kände mig väl till mods: man sjöng, jag hörde icke hvad; det blef mig så vekt och varmt om hjertat, och jag blygdes icke öfver min svaghet! Salen låg i ett halfmörker, men genom dunklet såg jag en ljusning, det var hennes bleka ansigte med de rena, milda dragen — hon var klädd i svart; bar hon sorg eller bär hon på en sorg? Det ligger ett sådant vemod omkring hennes mun; på bröstet bar hon ett stålkors; nu vände hon bort ansigtet, men korset strålar och gnistrar af lampornas ljus; hvarför skall det vara ett kors och icke en stjerna? Hvilken musik går icke genom rummet — jag törs icke se på sångerskan — hon är troligen afskyvärd; jag törs icke höra på orden, de äro säkert enfaldiga — en förskräcklig menniska lutar sig fram och skymmer allt för mig och det blir mörkt igen, så nattligt mörkt; men åter blixtrar det till, mörkret försvinner, och jag möter hennes blickar!...

Jag gick hem skakad, lycklig, förtviflad! Det sjöng i luften, det jublade i hjertat, alla onda tankar veko, jag kände mig så dålig och ville bli god igen. Jag kastade mig på min soffa och grät — för första gången på sex långa, förfärliga år. Välsignade vår!!

Söndagen den 25 April.

Hvilka dagar jag upplefvat! Jag lefver igen! I morgse tog jag ut ett innanfönster och lät vårluften strömma in! Isen var borta från viken dernere, och solen sken så herrligt! Alla klockorna sjunga jublande öfver takåsarne upp till mitt vindsfönster — vinden hviskar något bakom gardinen — takflöjeln, som tröttat mig med sina klagovisor hela vintern, gnisslar så muntert på sina hakar — fartygen flagga nere vid hamnen, allt är ju glädje och solljus och vår, och åter hör jag den underbara musiken, som jublande sjunger i mitt hjerta, mitt i förtid gamla, förtorkade hjerta!!!

Och jag gick ut — icke der det är så afskräckande ödsligt och fult, nej, derborta i lunderna, der blommorna vänta att få fira pingst — och jag letade fram en blåsippa under de torra löfven och jag kysste den och jag välsignade den och hviskade hennes namn!!!

Och det satt en löfsångare i hasselbusken, och han frågade icke, om jag icke skämdes! O, du älskliga lilla fula fogel, du, som sjunger

så vackert och som jag varit så elak mot, hör på mig skall jag lära dig en sång, som skall röra stenar; men skynda dig, ty sommaren är kort! Sätt dig der på qvisten; nu kommer vinden och jag hviskar!!! — — — Men du får icke tala om den nu! I höst, när du reser från oss, o, då skall du få sjunga den öfver haf och land; kanske blir det då en sorgesång öfver en jordad kärlek, kanske, kanske!...

Tisdagen den 27 April.

Jag har sett henne åter! Hvarför är det icke tisdag hvar dag?

Tisdagen den 4 Maj.

Man har gissat ut mig! Man finner mig så förändrad; man har sett mig gå på —gatan, der jag ingenting har att göra, säger man, men der jag upptäckt en vän, som bor i femton. Man har sett mig i en blomsterhandel, der jag köpt en azalea, en törnros, en pensée, en förgät-mig-ej och en reseda. Grannarne få icke sofva, ty kungl. sektern har skaffat sig piano och sjunger.

O, jag afskyr dessa föreläsningar, der man inför en hop snälla, men odrägliga menniskor skall exponera det, som man håller allra heligast!

Hur skall jag då få se henne, tala vid henne! Sist, — hvarför hjelpte jag henne ej

med kappan — och jag är så rädd att göra mig löjlig. Jag tog mig ärende till —gatan — hon hade sällskap, jag gick om henne i Kungsbacken, jag kände mig så blyg som en ung flicka icke skulle ha gjort det!

Nu kommer det förskräckliga! Jag har fått veta, att hon är en ung dam på modet, fjäsad af alla unga herrar; att hon redan afvisat åtskilliga anbud, att hon är kall! Men, min Gud, skall jag då våga tro mig mera än de andra? Ack, om hon endast kände mig, om hon endast visste hvad hon redan är och varit för mig, hon skulle icke vilja låta en menniska gå förlorad — ja, jag känner, att om detta brister, då sjunker jag ned igen!

Jag har varit så lycklig nu en tid — det bådar olycka!

Söndagen den 9 Maj.

Kan det vara sant? Om det så vore, har det dock något att betyda? Jag var i dag hemma hos systrarna. Jag fick ett bref, eller jag tog ett bref, dateradt den 6 Juni 1873, från Jenny S. till min syster. Jag vågar icke tala om hvad det innehöll, men erinras om en vers af Heine. Tänk om den gudlöse skulle ha menat något den gången han skref så här:

Sie liebten sich Beide, doch Keiner
Wollt' es dem Andern gestehn;
Sie sahen sich an so feindlich
Und wollten vor Liebe vergehn.

Utanskriften hade *hon* skrifvit: ** ***.

Jag kommer att ligga ovanligt länge i natt och läsa...

Ve mig om hon visste att jag läst detta brefvet.

En qvinna fordrar alltid, att en man skall tro sig vara afskydd af den han älskar!

Tisdagen den 11 Maj.

†

Hon var icke der! Om jag visste hvarför! Syster säger, att det bara blir en föreläsning till. Tänk!

Detta har bragt mig på allvarliga tankar. Något måste göras! Hvad? Skall jag söka hennes bror, min gamle lärjunge, säga honom hvad jag har på hjertat — åh! han skulle aldrig kunna framställa det som jag vill! Hon umgås hos min kusin! Dit går jag icke på några vilkor! Hon har förmyndare! Der kommer den svåra punkten! Icke har hennes förmyndare några rättigheter öfver hennes hjerta, och jag kan ju icke fria, då hon icke känner mig. Jag vill göra hennes bekantskap, det beror på henne att neka mig! Förhatliga samhällslagar förbjuda mig att söka henne, att spionera ut hennes vägar, och jag hatar allt hvad krokigt är. Skall jag då lägga armarne i kors och låta allt gå? Nej, jag bryter samhällslagarne, det är icke värre än att de kunna

lagas! Hon måste veta att jag älskar henne, icke som en yngling, utan som en man, det vill säga för lifvet! Men huru? Död och förtviflan!

Tisdagen den 18 Maj.

För sista gången kanske! O, det är som man ryckt hjertat ur bröstet på mig! Hon satt och visade sina väninnor ett bref i dag. Var det ett sådant der... Hon ser icke grym ut; det är endast dåliga naturer, som kunna leka med heliga ting!

Har hon icke anat mig? Icke en blick i afskedets stund, som kunde ge mig hopp att lefva på! Älskar hon någon annan?!

Jag har fattat mitt beslut. Att skrifva till ett ungt fruntimmer har man icke rättighet till. Nåväl, jag skrifver till en annan, den okände vännen, som jag förgäfves sökt, men aldrig funnit, och hon får läsa det! *Skickar hon icke tillbaka detta bref innan lördag qväll den 29 dennes, då har jag rättighet att söka henne hvar det än i verlden må bli, då har hon förklarat, att hon icke afskyr mig, att hon icke älskar någon annan, att hon tillåter mig göra hennes bekantskap — och icke mer.* I annat fall, då — Gud hjelpe mig!

Den 24 Maj.

Du har nu läst mitt bref, min vän okände, och så svarar du mig endast med den pro-

saiska frågan, om jag kan gifta mig, ty du vet att man icke går länge förlofvad vid mina år. Ja, svarar jag! Hela min forna arbetskraft har vaknat ånyo, och med den och det glada modet försvinna motgångarne. Jag är extra ordinarie amanuens i Kungliga biblioteket, jag är pensionslärare, litteratör och tänker bli författare. Du minnes huru jag för tre år sedan skref ihop den femaktspjesen »En affälling», som skulle bli mitt gesällstycke; du vet huru Kungl. teaterns småaktiga anmärkningar förargade mig och huru jag i vredesmod kastade undan arbetet, oaktadt jag visste att på mig berodde att få det uppfördt, såvida jag ville företaga de nödiga ändringarne. Nu har jag med nya krafter tagit upp arbetet, och huru annorlunda ser jag icke nu sakerna! Det som fattades, den der innerligheten, den der kärleken, som ni kallade det och som jag aldrig kunde förstå, den — ja, nu vet jag hvad den är — och nu måste jag göra om stycket — på vers. I öfvermorgon skall jag läsa den för *** — han bör förstå den, ty han har lidit mycket. Du ser att mina framtidsillusioner ega verklighetens stöd!

Och så frågar du mig, huru jag vet att jag älskar. Hvad menar man med tro i religionen? Icke ett fasthållande af vissa läror, utan en sådan menniskans omdaning till ett bättre, att hon icke mera är den hon var!

Sådan är min kärlek! Tror du att ett vackert ansigte kunnat verka denna pånyttfödelse hos mig? Tror du att ett par blåa ögon bringa klarhet i tviflarens sinne, tuktar ett hårdt lynne, smälter åratals hat, kommer hånet att förstummas, bjuder hädelserna tiga, återuppväcker tron på menskligheten, väcker nya krafter till verksamhet och ger en osalig ande frid? Nej! Ett svärd har gått igenom min själ, det är Gud som sändt henne att rädda ett lif, det är min innerliga tro, och på den har jag vågat hvad jag vågat!

Om du skulle behöfva min adress om lördag qväll så följer den här.»

Det ligger något barnsligt i hela detta bref, och det låter som en ånger öfver tviflet, som en längtan tillbaka till det omedvetna. Om en kamrat från Röda Rummet fått läsa det skulle han sagt: hvilken falsk djefvul att kunna dikta! Ja, det är frågan: hvilket är det sanna och hvilket är det falska? Hans själ var som trädets årsringar: den gamla veden låg qvar derinne, men den syntes icke förr än man ref af den unga, som låg utanpå. Hvarje menniska, som utvecklats till klart seende, skall, fastän hon känner att medvetandet var framsteg, sakna det omedvetna känslolifvet såsom en förlorad

njutning, och medvetande är smärta för den, som börjat med hallucinationer. Bibelsagan förlägger ju syndens, dödens och smärtans uppkomst till ätandet af frukten på kunskapens träd. Det är ju Hartmanns filosofi in nuce. Unga menniskor nu för tiden, som födas med klar insigt om lifvets relativa intighet, lida icke, ty de ha ingenting att sakna. Johan deremot, en halfblodsromantiker, saknade det saliga okunnighetsrus han uppvuxit i. Derför kunde han länge stänga igen för det medvetna, bli barn igen, leka, rasa, tro och hoppas med mera, och stundom släcktes hans skepsis af sig sjelf, och han fortfor att tidtals vara barnslig ända långt fram i lifvet, hvilket särskildt blef fallet, då han sjelf fick barn omkring sig till dagligt umgänge. Som öfvergångsformation behöll han båda artkaraktererna af romantiker och naturalist, liksom ormslån, som har ödlans rudimentära fötter qvar innanför skinnet. Denna dubbelnatur var nyckeln till hans personlighet och till hans författeri.

Brefvet fick han tillbaka, men händelserna hade störtat sig öfver honom, så att han icke fick tid att känna slaget. En dag under det frierihistorien pågick fick han en biljett från ett okändt fruntimmer, som bad honom om ett möte, i det hon presenterade sig som resande och trolofvad med en af hans ungdomsvänner. Han infann sig och träffade en ung dam af god

familj, bildad, väl klädd och med ett något ovanligt sätt, rättfram utan att vara oqvinlig. De blefvo strax bekanta, och för att lugna henne berättade Johan om sitt tilltänkta frieri. De betraktade hvarandra sålunda som icke brandfarliga och blefvo förtroliga. Än besökte de teatrar, än råkades de i familjer, och allting var snällt och uppriktigt. Men under hennes sista vistelse i Stockholm hade Johan fått tillbaka sitt bref från idealet. Detta var han nog man att icke tala om för henne, men som han nu var bankrutt igen kastade han sig öfver åt den närmaste. Han ville icke locka henne från vännen, men han ville älska henne, högt, rent, på afstånd, hopplöst. Han ville och han måste ha en qvinna att dyrka. Att dyrka det var nu hans svaghet, sedan gudsbegreppet fördunklats. Sjelf var han för svag att tro på sig sjelf, och hans vördnadssinne, som ej gafs någon näring, sedan han förlorat vördnaden för allt, bröt sig ut i denna tillbedjan. Vänner hade han inga mer, och derför måste han till hvad pris som helst dyrka, vörda, älska. När afskedets stund nalkades kunde han icke tiga längre, utan sade henne kallt och lugnt ungefär så:

— Om ni tillhörde ryska czaren ändå, men nu tillhör ni en vän. Tag honom, min vän, men ni kan ej förbjuda mig att älska Er. Jag begär ingenting annat än att få dyrka Er på afstånd. Behöfver jag bedja honom om lof

till det? Rör det honom? Jag tänker skrifva till er. Ni behöfver icke svara? Han ska få läsa det, om han vill!

Detta tyckte hon var lustigt och originelt och svarade ingenting på det. Och så kom den näst sista dagen. Han mottog på morgonen en biljett af ungefär följande lydelse:

Jag var i går hos en familj på —gatan och läste Er »Affälling» (Ni blir väl ej ond på mig för det!). Som man der är på det högsta intresserad för teatern och umgås med teaterfolket blef man lifligt nyfiken på författaren, och bad mig presentera Er, om ni skulle vilja hedra dem med Er bekantskap. Som de tro sig kunna göra något för Er pjes och dess framkomst, ber jag Er enständigt möta mig att gå dit i dag klockan tre.

Er ***.

P. S. Ni måste komma. Det är enkla och hjertliga menniskor, som hålla af Er redan.

D. S.

Derpå svarade Johan: nej! Han var blyg, stolt, och ville icke begagna menniskor. Och gå dit till okända och tala om annat, när man hade till ärende att få nyttja dem för sina syften, nej, det ville han inte.

Och hon fick gå ensam.

Sista dagen föll in. De gingo den soliga majmiddagen på Drottninggatan och han fick

just snubbor för att han ej lydt, då en ung dam plötsligen stannar och helsar mycket bekant. Derpå presenteras kunglig sektern för friherrinnan ***.

— Hvarför vill ni inte komma till oss? — frågade hon frankt och förebrående.

Han svarade ingenting, ty han kunde icke ljuga något.

— Men nu måste ni lofva det ändtligen? — afslutade hon frågande.

Han lofvade, och så skildes de. Hans dam gick öfver gatan för att handla i en bod, och han väntade utanför.

När han vände sig om och såg ner åt gatan, observerade han ännu den unga qvinnans fina gestalt, och under den blåa slöjan på den lilla japanska hatten lekte ett ystert guldgult hår ner på det hvita halsryschet. Han såg efter henne länge, länge, tills hon försvann i folkströmmen.

— Nåå? — frågade madonnan, som kom ut ur boden och aflemnade några paket till bärning.

— Hur gammal kan hon vara? — frågade Johan.

— Tjugutre år.

— Och hon såg ut som sexton.

— Är det säkert att ni går dit nu? Lofvar ni mig det?

— Jag lofvar!

Ser ni, — jag är en trollpacka; vet ni det, att alla finskor äro det? Och nu testamenterar

jag Er till mina vänner på —gatan; ni ska tycka om dem och de ska tycka om Er. Det är synd om den lilla friherrinnan; hon har en omotståndlig lust för teatern, men hon får inte, ser ni...

— Hvem då för?

— Sin ställning, naturligtvis, oh, det är så mycket flärd och så mycket fördomar. Adjö med er nu; träffas vi vid ångbåten i qväll?

— Naturligtvis!

Om aftonen är han vid landgången och när trossarne rassla och maskinen stampar vexlas de sista orden:

— Farväl! Och tack för denna herrliga majmånad.

— Farväl! Lofvar ni att gå till...

— Ja, ja, ja, jag lofvar, jag lyder ju som Er slaf! Jag *ska* gå dit!

Ångbåten lade ut, näsdukar hviftade, och han stod ensam på stranden.

Innehåll:

3/6/18		
3/7/18		
3 - [illegible] - 18		
3 - 11 - 18		

